

ฉัหมปัทฏฐกถา

สมเด็จพระวันรัต เขมจารี วัดมหาธาตุ

แปล

พิมพ์แจก

เมื่ออายุบรรจบ ๖๐ ปี

วันที่ ๓๐ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๘๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

294.304

ศ 254๖

ฉัหมปทัญจุกถา

สมเด็จพระวันรัต เขมจารี วัดมหาธาตุ

พิมพ์แจก
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา
เมื่ออายุบรรจบ ๖๐ ปี

วันที่ ๓๐ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๕๒๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

กรมการคลัง

กระทรวงการคลัง
กรมการคลัง

กรมการคลัง
กรมการคลัง
กรมการคลัง

กรมการคลัง กรมการคลัง กรมการคลัง

กรมการคลัง กรมการคลัง กรมการคลัง

กรมการคลัง กรมการคลัง กรมการคลัง

294.304
2540

๒๒๖.๕๒๐ กรมการคลัง

สมเด็จพระวันรัต เขมจารี

คำปรารภ

ขัมมปัทฐฐุกถา มังคดัตถที่ปนี สมันตปาธาทิกา วิตุททิมัคค์ และ
อภิขัมมัตถวิภาวินี & คัมภีรนี เป็นหลักสูตรแห่งการเรียนรู้และการสอบ
บาลีของภิกษุสามเณรในประเทศไทยมานาน เดิมสอบกันด้วยวิธีแปล
ด้วยปาก ต่อหน้าคณะกรรมการดังนี้ เมื่อข้าพเจ้าเข้าสอบครั้งแรก
พ.ศ. ๒๔๔๓ สอบในพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม ส้มเด็จพระ
วันรัต (แดง) เจ้าอาวาสวัดนั้นเป็นอธิบดี ครั้งสอบประโยค ๔ พ.ศ.
๒๔๔๓ สอบในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระวรวงศ์เชอ
พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นอธิบดี
สอบในสถานที่ทอดออกมาจนเด็กวิธีสอบแปลด้วยปาก ๖

ขัมมปัทฐฐุกถา เป็นหลักสูตรประโยค ๓ แปลคัมภีรนีทั้ง ๓
ประโยค กำหนดประโยคง่ายยากตามลำดับ กำหนดให้แปลประโยคละ
๒ ถาน แต่เมื่อคราวสอบที่วัดสุทัศน์เทพวราราม ท่านให้แปลประโยค
ละถาน เพราะนักเรียนมากและเวลาจำกัด มังคดัตถที่ปนีบนต้นตงแต่
ต้นจนถึงมังกดว่าทาน เป็นหลักสูตรประโยค ๔ บนปลายตงแต่ขัมม-
จริยาจนจบ เป็นหลักสูตรประโยค ๖ หลักสูตรประโยค ๕ ส้มยัสนั้น
ท่านให้แปลสารัตถสังคหะเป็นปกรณพิเศษ ครั้นภายหลังเมื่อสอบโดย
วิธีเขียน ข้าพเจ้าได้กราบทูลเสนอบาลีมุตตะกาท่อสมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นชอบและทรงพระกรุณาโปรด

ตามนั้น ครนต่อมาข้าพเจ้าเห็นว่าคัมภีร์บาทมุตตะกะ รวบรวมมาแต่
 คัมภีร์ปาสาติกาท่านคัดมาโดยฉะเพาะตั้งเป็นมาติกา อรรถกถากับ
 บาทมุตตะกันอยู่ก็มี เพื่อประสงค์ให้นักเรียนได้ดูบาติและรู้จักวรรณนา
 แห่งบาทประกอบกัน จึงกราบเรียนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณวโร
 วัดเทพศิรินทราวาส เวदानนท่านเป็นผู้จัดการสอบปริยัติ ท่านเห็นชอบ
 ด้วย จึงจัดคัมภีร์ปาสาติกาทังแต่คตยถึงปัญจมเป็นหลักสูตรประโยค ๕
 คัมภีร์ปฐมคัมภีร์ปาสาติกา เป็นหลักสูตรประโยค ๖ คัมภีร์วิสุทธิ-
 มัคค์เป็นหลักสูตรประโยค ๗ ฎีกาอภิธรรมมตถวิภาวินหรือฎีกาสา-
 รตถที่ป็นเป็นหลักสูตรประโยค ๘ ๗ ประโยค ๓ ถึงประโยค ๖ แปร
 ประโยคละ ๒ ดาน ประโยค ๗-๘ แปรประโยคละ ๓ หน้าดาน ประโยค ๘
 แปรดานหนึ่ง ๗

การสอบโดยวิธีแปรด้วยปาก แปรโดยพยัญชนะประกอบด้วย
 ไวยากรณ์และทางประโยค ประโยคยากหรือมีกตเมตหรือพินเอนัก
 เรียนผู้สนใจต้องทราบ และทราบมติของท่านผู้สอบ ท่านเองก็นั้นแปร
 อย่างนั้น ท่านเองก็แปรอย่างนั้น เมื่อถูกท่านทักหรือทักก็จะได้แปรถวาย
 ท่าน ท่านผู้สอบทบทวนความรู้อีก ท่านได้ฟังนักเรียนรูปใดแปรดี หย้ง
 รู้อีกความรู้อีก ท่านเด่นมากและกักมาก ทงนักเพราะจะตระหนักความ
 รู้อีกนักเรียนรูปนั้นและตักด้วย การสอบวิธีนี้ได้ประโยชน์คืออยู่หลาย
 ประการ ๑. รู้จักไวยากรณ์ดี ๒. รู้จักไหวพริบได้ดี ๓. ได้พิศุจน์
 ท่วงทีวาจา ๔. ทำให้กล้าหาญ ๕. แต่ก็ได้ฉะเพาะบุคคล นักเรียนที่
 ศึกษาต่อครูอาจารย์นอกวง สอบตกโดยมาก เพราะไม่ได้แบบแผนและ

หลักฐานที่ชัดเจนมั่นคง แม้นักเรียนที่ศึกษาต่อครูอาจารย์ในวงก็ได้ประโยชน์แต่ผู้มุ่งความรู้ ส่วนผู้มุ่งประโยชน์ชั่วคราว ก็หาได้ประโยชน์ที่เป็นสาระไม่ การสอบด้วยวิธีนี้แตกต่างจากอักษรขอม ไม่เกี่ยวกับหนังสือไทยเลย เพราะฉะนั้น ผู้ที่มุ่งจะเพาะบารมีจึงไม่สนใจในภาษาไทย อันเป็นประโยชน์สำคัญของประเทศชาติ เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงเปลี่ยนวิธีสอบด้วยปาก เป็นการสอบด้วยวิธีเขียนโดยหนังสือไทย ซึ่งเป็นหลักสูตรอยู่ในบัดนี้

การสอบด้วยวิธีนี้ ชน ป.ช. ตร. ให้แปลคัมภีร์สมมปทฐฎกกา
ชนหนึ่ง ให้สัมพันธ์คัมภีร์นชนหนึ่ง ให้ตอบไวยากรณ์ชนหนึ่ง ภายหลังเพิ่มเติมเขียนตามคำบอกภาษาไทยด้วย การแปลมีพระประสงค์ให้นักเรียนเข้าใจความตามลักษณะแห่งพยัญชนะและประโยค เพื่อบรมให้ชำนาญในภาษาไทย การตรวจให้พิจารณาซึ่งความรู้ของนักเรียน ว่ามีความรู้หรือยังบกพร่องแล้วลงคะแนนให้หรือไม่ กรรมการ ๓ รูปๆ ลงคะแนน ถ้าเป็นไปตามพระประสงค์ นักเรียนก็มีความรู้ดีหาใช่ไม่ การศึกษาของนักเรียนโดยมากเป็นไปตามหลัก แต่เมื่อมีแบบแปลจึงซึ่งมีผู้รวบรวมพิมพ์เป็นตำราชน นักเรียนโดยมากมักคิดแบบแปลจึง ถึงแก่เกียจคร้านไม่เอาใจใส่ในการเรียนต่อครู บางรูปเรียนดูไม่จบ เด็ดอกดักประโยคนั้นประโยคนั้น มุ่งแต่การสอบได้เป็นดัง บางรูปความรู้ยังอ่อน เข้าสอบตกเสียใจ เคยเรียนจบแล้วไม่สำเร็จก็มีอยู่โดยมาก การคิดแบบแปลจึงไม่ใช่จะมีแต่ในบัดนี้ ครึ่งก่อนๆ ก็มีเหมือนกัน เรียนต่อครูสอนอย่างไร ก็ตกเกียจในใจในคัมภีร์นั้นๆ ไม่ได้ให้นักให้ได้ออกอัยกะทง

ความและหลักฐานอย่างไร บางรูปมีความอุดลามาก เรียนจริง ๆ
เรียนตั้งแต่หนุ่มจนแก่ เรียนจนไปถึงคัมภีร์สูง ๆ หลายนคัมภีร์ เรียน
แต่จุดเกษียณไว้ในคัมภีร์นั้น ๆ แต่แปลหนังสือคัมภีร์อื่น ๆ นอกจาก
คัมภีร์ที่เรียนและจุดไว้ไม่ได้ เป็นอาจารย์สอนเขากัน แต่ต้องถอยคัมภีร์
ที่ตนเรียนและจุดไว้จึงสอนได้ เช่นเขาเรียกว่าแปลหนังสือไม่ออก
สมัยนั้นแบบเผด็จพิมพ์เป็นตำรา ที่จริงก็เป็นการชอบ สำหรับนักศึกษา
ที่ตั้งใจเรียนและถือเป็นหลักประกอบความรู้ให้ชำนาญ แต่ไม่ได้
สำหรับผู้ที่ละเพรา ดูพอจำเขาตอบเพื่อได้ประโยชน์ เผด็จบางฉบับยังผิด
เคลื่อนคลาด จะเป็นทางให้เข้าใจผิดของนักศึกษาต่อไป ข้าพเจ้าได้
สอนนักเรียนมาตั้งแต่ยุคก่อนและยุคนี้ การสอนต้องอธิบายแนะนำให้
นักเรียนเข้าใจในไวยากรณ์สัมพันธ์และเนื้อหาสาระของความ บางแห่ง
ท่านกล่าวไว้ย่อ ๆ แต่หลักฐานมีมาในพระบาลี เช่นครูผู้ดำรง
ต้องอธิบายให้นักเรียนได้ความจึงจะเข้าใจ ยุคนี้ข้าพเจ้าสอนโดยพยัญ-
ชนะแล้วเรียงความให้ฟัง นักเรียนจำไปเขียนไว้ตามที่เธอจำได้ เนื้อ
สาระของความก็จะคลาดเคลื่อน ยังขอคัดลอกกันต่อไป ความ
คลาดเคลื่อนยังมีมากจน เพื่อสงเคราะห์ต้นฉบับให้นักเรียนผู้สนใจในการนี้
จึงให้รวบรวมพิมพ์ปฏิรูปเป็นต้น ที่ข้าพเจ้าได้แปลตั้งพิมพ์เป็นค
อย่าง และแปลเพิ่มขึ้นอีกในคัมภีร์ ตั้งให้พิมพ์ขึ้นเพื่อเอื้ออำนวยแก่การ
ศึกษาของกุลบุตร จะพิมพ์แจกชั่วคราวหนึ่ง เกรงว่าจะสูญเสีย
จึงยกลิขสิทธิ์ให้มหาวิทยาลัยวิทยาดยในพระบรมราชูปถัมภ์ แต่ถามหาหา

วิทยาลัยจะพิมพ์จำหน่าย ขอให้จำหน่ายในราคาที่ย่อมเยา ผลที่ได้
มาจากการจำหน่ายหนังสือ ขอให้เป็นทุนพิมพ์หนังสือ ถ้าได้ผลมา
มากโดยประการใดประการหนึ่ง พิมพ์หนังสือมากขึ้น ขอให้จ่าย
ตามสำนักเรียนต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาต่อไป ฯ

วันที่ ๓๐ มกราคม นิยมว่าตรงกับวันเกิดของข้าพเจ้า
โดยสุริยคติ และนับบรรจบครบ ๖๐ ปีบริบูรณ์ ในสมัยเช่นนี้ตาม
ประเพณีนิยมของเราถือว่าเป็นโอกาสกตัญญูสำคัญ คงพินิจพิจารณา
นิยามว่าฉดองอายุ มากน้อยอนุรูปแก่ฐานะ แม้ในหมู่พระเราที่ท่านบำ
เพ็ญเช่นนี้มาก เป็นการบำเพ็ญสาธารณธรรมในสหพรหมจารีบริษัท
คืออยู่ การบำเพ็ญบุญเช่นนั้น สำหรับข้าพเจ้าในเวลานี้ไม่เหมาะแก่กาละ
เทศะ แต่ไม่ควรให้กาละเช่นนี้ล่วงเลยไปโดยหาประโยชน์มิได้ จึงให้
พิมพ์หนังสือชุดนี้แจกจ่ายไปในสำนักเรียนบาตทุก ๆ สำนัก เห็นว่าเป็น
การบำเพ็ญสาธารณธรรมในสหพรหมจารีบริษัททั่วถึงกัน ในการนี้ได้
อาศัยศิษย์ช่วยเขียนช่วยตรวจตลอดถึงพิมพ์ นับว่าได้ร่วมกุศลนี้ ขอ
อนุโมทนา ขอประชากรทุกหมู่เหล่าทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จง
ได้รับส่วนบุญในการกุศลนี้ และจงมีความสุขความเจริญทั่วกันทุก
ท่าน เทอญ ฯ

ศพ. เดชะปณฺธิ

วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ฯ

วันที่ ๓๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

ฉัมมปทัญจกถา

สมเด็จพระวันรัต เขมจารี วัดมหาธาตุ แปล

ปณามคาถา

ข้าพเจ้า อันพระเถระชื่อว่ากุมารกัสสป ผู้ฝึก
ตน มีความประพฤติเรียบร้อย มีจิตมั่นคง ผู้ใคร่
ความตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรม หวังอยู่ว่า พระศาสดา
ผู้ฉลาดในธรรมและอธรรมทั้งหลาย มีบทแห่งพระ
สัทธรรมถึงพร้อมแล้ว มีพระมานัสอันกำลังแห่ง
กรุณาให้อุตสาหะแล้วด้วยดี ทรงอาศัยเหตุนี้ ๆ
แสดงปกรณ์ชื่อว่าธรรมบทอันงามใด เป็นที่เจริญปฏิบัติ
ปราโมทย์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อรรถวรรณ
นาใดแห่งปกรณ์ชื่อว่าธรรมบทนั้น อันท่านนำ
สืบ ๆ กันมาแล้ว เป็นวรรณนาละเอียด ดำรง
อยู่ในตามพินธุทวีป โดยภาษาแห่งชาวเกาะ ไม่
ยังประโยชน์ให้สำเร็จทั่วไป แก่สัตว์ทั้งหลายอันเหลือ
ได้ ไฉนอรรถวรรณนานั้นจะพึงยังประโยชน์ให้
สำเร็จแก่โลกทั้งปวงได้ดังนี้ อาราธนาแล้วโดยเคารพ
พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดผู้เห็นที่สุดแห่งโลก ใน
เมื่อโลกอันมืดคือโมหะใหญ่หุ้มห่อไว้ผู้มีฤทธารุ่งโรจน์

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

ภาค ๒ หน้า ๒๐๓-๒๐๖

สตุถา อากนตฺวา กายนฺตฺถ ฯ เป ฯ สาคฺคิกา ชาตาคิ ฯ

พระศาสดาเล็ดจมาตฺรํถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บดิน พวกรเข
นึ่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอดังนี้ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่าด้วย
เรื่องชอน ดงน แดว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งเหล่าใด
เป็นผู้ประมาทแล้ว สัตว์เหล่านั้น แม่เป็นอยู่ตลอดรอยบักชอว่าตาย
แล้วเทียว สัตว์เหล่าใด เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว สัตว์เหล่านั้น แม่
ตายแล้วก็ชอว่าเป็นอยู่เทียว เพราะฉะนั้น พระนางมากนทยา แม่เป็น
อยู่ แม่ตายแล้ว ก็ชอว่าตายแล้วเทียว หญิง ๕๐๐ มีพระนางดำมาวดี
เป็นประมุข แม่ตายแล้วก็ชอว่าเป็นอยู่เทียว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วย
ว่า สัตว์ผู้ไม่ประมาทชอว่าย่อมไม่ตายดงน แดวได้ตรัสพระคาถา
เหล่านั้น ความว่า—

ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งอมตะ ความประมาท
เป็นทางแห่งมฤตยู สัตว์ผู้ไม่ประมาท ชอว่าย่อมไม่
ตาย สัตว์เหล่าใดเป็นผู้ประมาท สัตว์เหล่านั้นย่อม
เป็นเหมือนคนตายแล้ว บุคคลชอว่าบัณฑิตเพราะ
ความไม่ประมาท รู้เหตุนี้โดยความต่างกันแล้ว เป็น
ผู้ยินดีในธรรมเป็นโคจรของพระอริยะทั้งหลาย ชน

บานอยู่ในความไม่ประมาท บัณฑิตเหล่านั้น เป็น
 ผู้มีความเพ่งเล็งโดยปกติ มีความเพียรเป็นไปติดต่อกัน
 มีความเพียรอันก้าวไปยังคุณเบื้องหน้านั้นเป็นนิตย์
 เป็นผู้บัญญัติเครื่องทรง ย่อมถูกต้องนิพพานอัน
 เกษมจากโยคะเป็นธรรมชาติยอดเยี่ยม ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า ความไม่ประมาท แสดงอรรถใหญ่
 ถือเอาซึ่งอรรถใหญ่ตั้งอยู่ ฯ จริงอยู่ พระพุทธพจน์แม้จบพระไตรปิฎก
 อันพระธรรมกล่าวนามากแล้ว ก็ยังดั่งตั้งความไม่ประมาทขึ้น
 ด้วยเหตุหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รอย
 เท้าแห่งสัตว์ทั้งหลายที่เดินอยู่ในแผ่นดินเหล่านี้หนึ่งเหล่าใด รอยเท้าเหล่านั้น
 ทั้งหมด ย่อมถึงซึ่งอันตงดังได้ในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างเขากล่าวว่า
 เป็นยอดแห่งรอยเท้าเหล่านั้น ก็เพราะภาวะแห่งรอยเท้าช้างนั้นเป็นรอย
 ใหญ่ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่านี้หนึ่งเหล่าใด
 กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล มีความไม่ประ
 มาทเป็นที่ประชุมลง ความไม่ประมาทอันบัณฑิตย่อมกล่าวว่า เป็นยอด
 แห่งธรรมเหล่านั้นเหมือนอย่างนั้นแล ดังนี้ ฯ ก็ความไม่ประมาท
 นั้นนั้น โดยอรรถก็คืออาการที่ได้นามว่าความไม่อยู่ปราศแห่งสติ ด้วย
 ว่า ความไม่ประมาทนั้นเป็นชื่อของสติที่เข้าไปตั้งอยู่เป็นนิตย์ ฯ บท
 ว่า อมตํ ปทํ นั้น โดยอรรถว่า นิพพาน อันบัณฑิตย่อมกล่าวว่า
 อมตะ ด้วยว่า นิพพานนั้น ย่อมไม่แก่ ย่อมไม่ตาย เพราะไม่เกิด

เพราะฉะนั้น บัณฑิตจึงกล่าวว่าอมตะ สัตว์ทั้งหลายย่อมถึง โดยอรรถ
ว่า ย่อมถึงอมตะด้วยธรรมชาติ เพราะเหตุนี้ ธรรมชาติ ชื่อว่าเป็น
เครื่องถึงแห่งสัตว์ทั้งหลาย เป็นทางแห่งอมตะ ท่านว่าเป็นอุบายเครื่อง
บรรลุมรรคแห่งอมตะ ฯ

ภาวะคือความมัวเมา ชื่อว่าความประมาท นั้นเป็นชื่อแห่งความ
ปล่อยสัตว์ทั้งที่ทันทักว่าความเป็นผู้มีสติปัญญา ๖ บทว่า แห่งมฤตยู
นั้น คือแห่งความตาย ๖ บทว่า ปกั้น นั้น โดยอรรถว่า เป็น
อุบายคือเป็นทาง ๖ จริ่งอยู่ สัตว์ผู้ประมาทย่อมไม่ล่วงความเกิดไปได้
ผู้เกิดแล้ว ต้องแก่ ต้องตาย เพราะฉะนั้น ความประมาท ชื่อว่า
ย่อมเป็นทางแห่งมฤตยู คือนำเข้าไปสู่ความตาย ฯ

บทว่า สัตว์ผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย นั้น โดยอรรถว่า
สัตว์ที่ประกอบด้วยสัจธรรมแท้ ชื่อว่าผู้ไม่ประมาท ๖ ใคร ๆ อย่าพึง
เข้าใจว่า ชื่อว่าย่อมไม่ตายคือว่าเป็นผู้ชื่อว่าไม่แก่ไม่ตายดังนี้ ด้วยว่า
สัตว์อะไร ๆ ชื่อว่าไม่แก่ไม่ตายย่อมไม่มี แต่ว่าชื่อว่าวิญญูของสัตว์ผู้
ประมาทอันพุทธานุภาพกำหนดไม่ได้ ของสัตว์ผู้ไม่ประมาทกำหนดได้
เพราะฉะนั้น สัตว์ผู้ประมาทแม้เป็นอยู่ก็ชื่อว่าตายแล้วเพียงเพราะเป็นผู้
ไม่พ้นจากทุกข์มีความเกิดเป็นต้น ส่วนสัตว์ผู้ไม่ประมาทเจริญลักษณะ
แห่งความไม่ประมาทกระทำให้แจ้งซึ่งมรรคและผลได้เร็วย่อมไม่เกิดใน
อิตถภพที่ ๒ และที่ ๓ เพราะฉะนั้น สัตว์ผู้ไม่ประมาทเหล่านั้น แม้
เป็นอยู่ แม้ตายแล้ว ก็ชื่อว่าย่อมไม่ตายนั่นเทียว ฯ

บทว่า สัตว์เหล่าใดเป็นผู้ประมาท สัตว์เหล่านั้นย่อมเป็น
 เหมือนคนตายแล้ว นั้น โดยอรรถว่า ส่วนสัตว์เหล่าใดเป็นผู้ประมาท
 สัตว์เหล่านั้นย่อมเป็นเหมือนอย่างคนที่ชื่อว่าตาย เพราะขาดแห่งชีวิตน
 ทรีย์มวณฺณฺยาณปราศไปเช้นกับท่อนไม้ฉะนั้น เพราะเป็นผู้ชื่อว่าตายแล้ว
 ด้วยความตายคือความประมาท ฯ จึงอยู่ จิตต์ว่า เราทั้งหลายจัก
 ให้ทาน หรือเราทั้งหลายจักรักษาศีล หรือเราทั้งหลายจักกระทำอุโบสถ
 กรรมดังนี้ แมื่อดวงหนึ่งยอมไม่เกิดชนแม่แก่สัตว์ผู้ประมาทเหล่านั้นพวก
 ที่เป็นภคฺยหิตกอน จิตต์ว่าเราทั้งหลายจักบำเพ็ญวัตถุคัมภีระวิเวคตและ
 อุปัชฌายวัตถุเป็นต้น หรือเราทั้งหลายจักสมาทานชุกตหรือเราทาง
 หลายจกยังภาวนาให้เจริญดังนี้แมื่อดวงหนึ่ง ย่อมไม่เกิดชนแม่แก่สัตว์
 ผู้ประมาทเหล่านั้นแม่พวกที่เป็นบรรพชิต ดุจจิตต์ไม่เกิดชนแก่คนตาย
 แล้วฉะนั้นสัตว์ผู้ประมาทเหล่านั้น จะเป็นผู้มเหตุเครื่องกระทำต่างจาก
 คนตายแล้วอะไรเล่า ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า สัตว์เหล่าใดเป็นผู้ประมาท
 สัตว์เหล่านั้นย่อมเป็นเหมือนอย่างคนตายแล้วดังนี้ ฯ

บทว่า รู้เหตุนี้โดยความต่างกันแล้ว นั้น โดยอรรถว่า รู้เหตุนี้
 โดยความต่างกันว่า การออกไปจากวิภวฺยยอมไม่มีแก่สัตว์ผู้ประมาท
 สำหรับสัตว์ผู้ไม่ประมาทมีอยู่ ดังนี้ ฯ เพื่อจะทรงเฉลยคำถามว่า ก็
 คนเหล่าไหน ย่อมรู้ซึ่งความต่างกันนี้ จึงตรัสว่า บุคคลที่ชื่อว่าบัณฑิต
 เพราะความไม่ประมาท โดยอรรถว่า คนเหล่าใด เป็นบัณฑิตก็มี
 เมฆาค้อมบังญา ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทของตนยอมยังความไม่
 ประมาทให้เจริญ คนเหล่านั้น ย่อมรู้ซึ่งเหตุที่ต่างกันนี้ ฯ บทว่า ชน

บานอยู่ในความไม่ประมาท นั้น โดยอรรถว่า บัณฑิตเหล่านั้นรู้
 อย่างนี้แล้ว ชื่นบานอยู่ คือว่าเป็นผู้มีหน้าเบิกบาน คือเป็นผู้ยินดี
 บรรเทใจในความไม่ประมาทของคนนั้น ๖ บทว่า เป็นผู้ยินดีในธรรม
 เป็นโคจรของพระอริยะทั้งหลาย นั้น โดยอรรถว่า บัณฑิตเหล่านั้น
 ชื่นบานอยู่ในความไม่ประมาท เจริญความไม่ประมาทนั้นอย่างนี้แล้ว
 เป็นผู้ยินดีคอยยินดีในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ต่างโดยธรรมมีสติปัญญา
 ๕ เป็นต้น และในโลกุตตรธรรม ๘ ประการ ที่ท่านกล่าวว่าเป็น
 โคจรของพระอริยะ คือพระพุทฺธพระปัจเจกพุทฺธและพระสาวกแห่ง
 พระพุทฺธ ฯ

บทว่า บัณฑิตเหล่านั้น เป็นผู้มีความเพ่งเล็งโดยปกติ นั้น โดย
 อรรถว่า บัณฑิตผู้ไม่ประมาทเหล่านั้น เป็นผู้มีความเพ่งเล็งด้วยความ
 เพ่งเล็งทั้ง ๒ อย่าง คือด้วยความเพ่งเล็งซึ่งอารมณ์ที่ท่านกล่าวว่า
 ๘ มาบัติ ๘ และด้วยความเพ่งเล็งซึ่งลักษณะที่ท่านกล่าวว่าวิบัติสัณหาและ
 มรรคผล ฯ บทว่า มีความเพียรเป็นไปติดต่อกัน นั้น โดยอรรถว่า ผู้มี
 ความเพียรเป็นไปทางกายและเป็นไปทางใจนั้นเป็นไปแล้วติดต่อกัน ตั้งแต่
 ออกบวชจนได้บรรลुพระอรหัตต์ ฯ บทว่า มีความเพียรอันก้าวไป
 ยิ่งคุณเบื้องหน้าเป็นนิตย์ นั้น โดยอรรถว่า ผู้ประกอบแล้วด้วย
 ความเพียรเช่นนั้น ๕ ผลนั้นใด อันบุคคลพึงถึงด้วยกำลังแห่งบุรุษ ด้วย
 ความเพียรแห่งบุรุษ ด้วยความบากบั่นแห่งบุรุษ ยังไม่ถึงผลนั้น จัก
 ไม่หยุดความเพียร ดังนี้ ชื่อว่า ด้วยความเพียรอันก้าวไปยิ่งคุณเบื้อง
 หน้าขึ้น ที่ไม่ทอดทิ้งในระหว่าง ชื่อว่าเป็นไปเป็นนิตย์ ฯ ความถูก

ต้องในบทว่า ผู้สนธิ^๕ น ๒ ประการ คือความถูกต้องด้วยญาณ ความ
ถูกต้องด้วยวิบาก ๗ ในความถูกต้อง ๒ ประการนั้น มรรค ๔ ชื่อว่า
ความถูกต้องด้วยญาณ ผล ๔ ชื่อว่าถูกต้องด้วยวิบาก ๗ ในญาณและ
วิบากนั้น ความถูกต้องด้วยวิบากทรงประสงค์ในบทว่า ผู้สนธิ^๕ น ๗
บัณฑิต^๕ ทงหลายผู้กระทำให้แจ้งอยู่ซึ่งนิพพานด้วยอริยมรรค ชื่อว่ามีปัญญา
เป็นเครื่องทรง ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพานด้วยความถูกต้องด้วย
วิบาก ๗ บทว่า อันเกษมจากโยคะเป็นธรรมชาติยอดเยี่ยม นั้น
โดยอรรถว่า โยคะ ๔ เหล่าใด ย่อมยังมหาชนให้จมลงในวัฏฏะ เกษม
คือปลอดภัยจากโยคะเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นธรรมชาติยอดเยี่ยมเพราะประ
เสริฐยิ่งกว่าโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมทั้งมวล ๗

ในเวทนาเจตนา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยมุคคตมีพระโสดา
บันเป็นต้น ๗ เวทนาได้เกิดเป็นประโยชน์ทั่วไปแก่มหาชนดังนี้แล้ว

เรื่องพระเมฆิยะเถระ

ภาค ๒ หน้า ๒๕๒-๒๕๔

พระคัสสดา เมื่อประทับอยู่ณภูเขากัดเมืองจาติกา ทรงปรารภ
ท่านพระเมฆยะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ฝนทน์ จปลิ
จิตติ^๕ ดังนี้ ๗ เพื่อยกเรื่องแห่งพระเมฆิยะนั้นให้เป็นที่แจ้ง ฟังยังเมฆิ
ยบุตรทั้งหมดให้พิสดาร ๗

ความย่อว่า พระศาสดา ตรัสเรียกพระเมฆิยะเถระผู้ไม่อาจประ
กอบความเพียรในอัมพวนนั้น เพราะถูกวิตก ๓ กัดุมรุมกัดขึ้นมา ตรัส
ว่า ดูก่อนเมฆิยะ เธอทั้งฉันผู้ชราอยู่ว่า ดูก่อนเมฆิยะ ฉันอยู่คนเดียว
เธอจงรออยู่ ตลอดเวลาทักขไกร ๆ แมื่อนปรากฏดังนี้ ให้เป็นผู้อยู่
ผู้เดียวไปเสีย ชื่อว่ากระทำความหยาบยิ่งนัก ชื่ออันภิกษุเป็นผู้เป็นไปใน
อำนาจแห่งจิตตัวอย่างนี้ ไม่ควร ชื่อว่าจิตตนเบา การยงจิตตนให้เป็น
ไปในอำนาจของตน ควร ดังนี้แล้ว ได้ตรัส ๒ พระคาถา นี้ ความว่า—

จิตต์คินรน ปวนปั่น รักษาได้ยาก ห้ามได้ยาก ปราชญ์
กระทำให้ตรงได้ ดุจคนทำลูกศรทำลูกธนูได้นั้น
จิตต์นย้อมคินรน ดุจปลาถูกยกขึ้นจากที่อยู่คือน้ำถูก
โยนไปบนบกฉะนั้น เขตต์แดนของมารพึงละเสียดังนี้

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า คินรน นั้น โดยอรรถว่ากวัดแกว่ง
อยู่ในอารมณ์มีรูปเป็นต้น ฯ บทว่า ปวนปั่น นั้น โดยอรรถ ว่าไม่
ตั้งอยู่ด้วยดีในอารมณ์อันหนึ่งดุจความทวาทญ์ไม่ตั้งอยู่ด้วยดีโดยอิริยาบถ
อันหนึ่งฉะนั้น ชื่อว่าปวนปั่น ฯ วิญญาณชื่อว่าจิตต์ ฯ วิญญาณนี้ตรัส
ว่าจิตต์ ก็เพราะวิจิตรด้วยภูมิ วัตถุ อารมณ์และวิถิจิตต์มีกิริยาจิตต์เป็น
ต้น ฯ บทว่า รักษายาก นั้น โดยอรรถว่า ชื่อว่ารักษายาก เพราะ
ตั้งอยู่ได้ยากในอารมณ์ที่เป็นดังปลายะอันหนึ่งเที่ยว ดุจโคกินข้าวกล้า
ในท่อนขุดเยียดด้วยข้าวกล้าฉะนั้น ฯ บทว่า ห้ามได้ยาก นั้น โดยอรรถ
ว่า ชื่อว่าห้ามได้ยาก เพราะรักษาได้ยาก เพื่อกันจิตต์นั้นหนีไปอยู่สู่อา

ผู้หาที่อยู่มิได้เที่ยวไปต่ง^๕ ทง^๕ ๒ อย่างนั้นบัณฑิตย่อมได้ในประชุม
 บทว่า โอกโมกตอพุทโธ^๕ ๑ ในบทว่าโอกโมกโต^๕ นี้ มีอรรถต่ง^๕ ว่า
 จากที่อยู่คือน้ำ ๑ บทว่า อพุทโธ^๕ นั้น แปลว่าถูกยกขึ้น ๑ บทว่า
 ปริพนทติ^๕ จิตต^๕ นั้น โดยอรรถว่า ปลาท่^๕ ถูกยกขึ้นจากที่อยู่คือน้ำ
 ถูกโยนขึ้นบนบกนั้น เมื่อไม่ได้^๕ น่าย่อมคืน^๕ นั้นได้ จิตต^๕ นคจจิตต^๕
 ยินดียังในที่อยู่คือกามคุณ ๕ อันพระโยคาพจ^๕ รยกขึ้นจากที่อยู่คือกาม
 คุณ ๕ นั้น ชัดไปคือให้^๕ รอนอยู่ด้วยความเพียรเป็นไปทางกายและเป็น
 ไปทางจิตในวิปัสสนากัมมัฐาน เพื่อละ^๕ วัฏฏะคือเขตต์แดนของมาร
 ย่อมคืน^๕ นั้น คือว่าไม่อาจ^๕ เพอจะต่งอยู่^๕ ด้วยดีในวิปัสสนากัมมัฐานนั้น
 เหมือนฉะนั้น แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ บุคคลผู้เป็นปราชญ์ ไม่ทอดธุระ
 ย่อมกระทำจิตต^๕ นั้นให้ตรงคือให้^๕ ครอบงำ^๕ ชิงกรรม โดยนัยที่กล่าวแล้วเที่ยว
 อีกนัยหนึ่งว่า จิตต^๕ นคจจิตต^๕ ที่ไม่ละเขตต์แดนของมารคือกิเลส
 วัฏฏ^๕ ต่งอยู่ ย่อมกวัดแกว่ง^๕ คุจ^๕ ปลานั้น เพราะฉะนั้น เขตต์แดนของ
 มารอันบัณฑิตพึงละได้ คือว่าจิตต^๕ นคจจิตต^๕ ย่อมกวัดแกว่งเพราะเขตต์แดน
 ของมารคือกิเลสวัฏฏ^๕ ไค เขตต์แดนของมารนั้น พึงละได้^๕ ต่ง^๕ ๑

ในเวดาจบพระคาถา พระเมฆิยะเถระได้^๕ ต่งอยู่^๕ ในพระโศดาบัตติผล
 แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโศดาบนั้นเป็น
 ตัน^๕ ฉะนั้นเถ ๑

เรื่องพระเมฆิยะเถระ จบ

ภาค ๒ หน้า ๒๖๙-๒๗๑

ตสฺเสว อปฺราปรํ วิจฺรณตสฺเสวฯ เปฯ น ปจฺจาจฺจนตํติฯ

เมื่อนายจิตตหัตถ์เดินไป ๆ มา ๆ อยู่อย่างนั้นเที่ยว ภรรยา
ตั้งครรภได้แล้ว ๗ ครองที่ ๗ เขากลับจากป่าเอากดีภัณฑ์ไปบ้านเก็บ
ไว้แล้ว เข้าห้องด้วยหวังจะเอาผ้ากาดำระของตน ๗ ขณะนั้นภรรยา
กำลังนอนหลับ นอนง่วง หลับ น้ำลายไหล กรนอยู่ อ้าปาก กัดฟัน
ปรากฏแก่นายจิตตหัตถ์จุดจุดพิทชนพอง เขาคิดว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์
เรอบวชแล้วไม่อาจดำรง อยู่ในความเป็น ภิกษุได้ตลอดกาลมีประมาณ
เท่านั้น ก็เพราะอาศัยหญิงนั้นดังนั้นแล้ว หยิบชายผ้ากาดำระพันทองทันที
ออกจากเรือนแล้ว ๗ เวลานี้แม่ยายของเขายืนอยู่ที่เรือนคิดต่อกัน
เห็นนายจิตตหัตถ์เดินไปโดยอาการเช่นนั้น นึกว่า เจ้าจิตตกลับไปแล้ว
มาจากป่าด้วยตนเอง พันผ้ากาดำระที่ทอง ออกจากบ้านเดินไปวัด เรื่อง
อะไรหนอแด่ จึงเข้าเรือน เห็นชิตานอนหลับอยู่ ทราบว่า เจ้าจิต
เห็นเอง มีความกินแหนงไปแล้วดังนี้ ประหารจิตาแล้วกล่าวว่า ลูก
อีกากถณณ ผู้มึงเห็นมึงหลับ เกิดความกินแหนงไปแล้ว ตั้งแต่นั้น
ผู้มึงจะไม่มี ๗ ออกไปเกิดแม่ เขาก็ไปที่ไหน อีกต้องตามวันก็จักมา
อีก ๗ ส่วนนายจิตตหัตถ์เดินไปพลางพูดพลางว่า อนิจจัง ทุกขังได้บรรล
ได้ดับคตินแล้ว ๗ เขาไปให้ภิกษุแล้วขอบรรพชา ๗ ภิกษุทั้งหลาย

๑. ประโยชน์นี้แปลเมื่อเป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ ๗

กล่าวว่า เราจักไม่อาจเพื่อให้ท่านบวช ความเป็นสมณะของท่านจักมี
 ที่ไหน ศรัทธาของท่านเชื่อกับหินผ่นมิต ๖ ท่านเจ้าข้า ขอความกรุณาให้
 ข้าพเจ้าบวชคราวนอกหนึ่งหน่าภิกษุเหล่านั้นให้เขาบวชได้ด้วยอำนาจ
 แห่งความอุปการะ ๖ พระจิตตหัตถินได้บรรลุประอรหัตตพร้อมด้วย
 ปฏิสัมภิตาโดยสองสามวันเทียว ๖ ส่วนพระภิกษุเหล่านั้นพูดเคาะท่านว่า
 ดูก่อนท่านจิตตหัตถิ ท่านพึงรู้เวทนาไปของท่านเอง ๖ คราวนั้นข้าไป ๖
 ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าไปแล้วในเวลาที่ความเกียจของมียอยู่ ความ
 เกียจของหน ข้าพเจ้าคิดเสียแล้วคราวนั้นข้าพเจ้ามีความไม่ไปเป็นกรรม
 แล้ว ๖ พวกภิกษุไปสู่สำนักพระศาสดากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้
 เจริญ ภิกษุอื่นขอพวกข้าพระองค์พูดอย่างนี้ เธอพูดอย่างนี้ ย่อมยืนยัน
 ยืนยันถึงพระอรหัตตผล พูดไม่จริง ๖ พระศาสดาตรัสว่าเธอ ดูก่อนภิกษุ
 ๖ ทงหลาย บุตรของเราได้ไป ๆ มาๆ ในเวลาที่ตนมีจิตไม่มั่นคง ไม่รู้จัก
 ธรรมของสัตบุรุษ บัดนี้เธอละบุญและบาปได้แล้วดังนี้ ไตทรวงภาษิต ๒
 พระคาถาเหล่านั้น ความว่า—

ปัญญาย่อมไม่บริบูรณ์แก่บุคคลมีจิตไม่มั่นคงไม่รู้
 ธรรมของสัตบุรุษ มีความเลื่อมใสกวัดแกว่งภัยย่อม
 ไม่มีแก่บุคคลมีจิตอันระเหิรไม่ไหลลงแล้ว (มีจิต
 ไม่เปี่ยม) มีจิตอันโทสะไม่ตามมากระทบแล้วมีบุญ

และบาปอันละแล้ว ผู้ตนอยู่ ดังนี้ ๖

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า มีจิตไม่มั่นคงนั้น ทรงแต่ดั่งว่า ชื่อว่า
 จิตตนของใคร ๆ จะยังยืนหรือมั่นคงไม่มี ก็บุคคลใดไม่มั่นคงในที่

ไหน ๆ ประเดี้ยวเป็นเดวก็ ประเดี้ยวเป็นอาชีวก ประเดี้ยวเป็นนิครนถ์
 ประเดี้ยวเป็นดาบด ^๕ คุจตุกพกทเขาวงไวบนหลังม้า ^๕ คุจहतทเขาบักไว
 ในกองเกดบ ^๕ คุจดอกกระทุ้มบนศัรชะดาน ^๕ บุคคลเช่นนั้นชื่อว่ามัจฉค
 ไม่นั่นคง ^๕ บัญญาส่วนกามาจรรกิต ^๕ ต่างโดยภูมิมีรูปาจรเป็นต้นกิต ^๕ ย่อม
 ไม่บริบูรณ์แก่บุคคลที่มีจิตต์ไม่มั่นคงนั้น ^๕ ผู้ไม่รู้จักพระดีทธรรมคือ
 ประเภทแห่งโพธิปักชยธรรม ^๕ ๓๗ น ^๕ ผู้มีความเดอมได้กวัดแกว่ง เพราะ
 มีศรัทธาอ่อนหรือศรัทธาเดอนดอย ^๕ แม้บัญญัติส่วนกามาจรรกิตยังไม่
 บริบูรณ์ ^๕ บัญญาส่วนรูปาจรหรืออรุปาจรหรือโลกุตตระจักบริบูรณ์
 ไหนได้ ^๕ บทว่า มีจิตต์อันราคะไม่ไหลดลงแล้วนั้นคือมีจิตต์ไม่ชุ่มแฉ้ว
 ด้วยราคะ ^๕ บทว่ามีใจอันโทสะไม่ตามกระทบแล้วนั้น ^๕ ความว่าพระผู้มี
 พระภาคเจ้าตรัสความที่จิตต์อันโทสะประหารแล้ว ^๕ ในฐานะแห่งพระบาดี
 อันมาแล้ว ^๕ ความว่า ภิกษุผู้มีจิตต์อันโทสะมากกระทบแล้ว ^๕ มีโทสะเครื่อง
 ครึงใจเกิดขึ้นแล้วดังนี้ ^๕ แต่ในบทนั้นความว่า ^๕ มีจิตต์อันโทสะไม่กระทบ
 กระทั่งแล้ว ^๕ บทว่า มีบุญและบาปอันละแล้วนั้น ^๕ คือพระชินาสัพพะ
 บุญและบาปอันละแล้วด้วยมรรค ^๕ ๔ ^๕ บทว่า ^๕ ภัยย่อมไม่มีแก่ผู้ต้น
 อยู่ ^๕ ดูเหมือนตรัสความไม่มีภัยแก่พระชินาสัพพะผู้ต้นอยู่เท่านั้น ^๕ แต่
 ความไม่มีภัยนั้น ^๕ ตรัสแก่พระชินาสัพพะชื่อว่าต้นอยู่ ^๕ เพราะประกอบด้วย
 ธรรมที่ปลูกใจมีศรัทธาเป็นต้น ^๕ เพราะฉะนั้น ^๕ ภัยคือกิเลดย่อมไม่มีแก่พระ
 ชินาสัพพะ ^๕ แม้ต้นอยู่แม้หัดบอยู่ ^๕ เพราะกิเลสดับมาไม่ได้ด้วยว่ากิเลดย่อม
 ไม่คิดตามท่าน ^๕ เพราะกิเลศที่ท่านละแล้วด้วยมรรค ^๕ นั้น ๆ ^๕ ไม่กล้ากตาย

ได้อีก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า พระอริยะระกิเจดส์เหล่านี้ได้ด้วยได้
 คาบัตติมรรคแล้ว ย่อมไม่มาอีก คือไม่กลับมาสู่กิเจดส์เหล่านั้น ระกิเจดส์
 เหล่านี้ได้ด้วยสักทาคามิมรรคหรืออนาคามิมรรคหรืออรหัตตมรรคแล้ว
 ย่อมไม่มาอีก คือไม่กลับมาสู่กิเจดส์เหล่านั้น ดังนี้ ๑

เรื่องพระภิกษุ ๕๐๐ ผู้ชวนชวายเป็นเรื่องแผ่นดิน^๑

ภาค ๓ หน้า ๒๙๑-๒๙๔

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ใกล้พระนครสาวัตถี ทรงปรารภ
 พระภิกษุ ๕๐๐ ผู้ชวนชวายเป็นเรื่องแผ่นดิน ตรัสพระธรรมเทศนา
 ขึ้นว่า โก อัม ปจฺฉ วิเชสฺสตี ดังนี้ ๑

ได้ยินว่า พระภิกษุเหล่านั้น เทียบจาริกในชนบทกับด้วยพระผู้
 มีพระภาคเจ้า มาถึงพระเชตวันมหาวิหาร เวลากลางวันทูลถามพระศาสดา
 ดนทนากันถึงเรื่องแผ่นดินในสถานที่ตนไปแล้ว ๆ ว่า สถานที่จาก
 บ้านโน้นถึงบ้านโน้นมีน้ำเต็มมอ จากบ้านโน้นถึงบ้านโน้นไม่เต็มมอ
 จากบ้านโน้นถึงบ้านโน้นเบื่อกตมมาก จากบ้านโน้นถึงบ้านโน้นกรวด
 มาก จากบ้านโน้นถึงบ้านโน้นดินดำ จากบ้านโน้นถึงบ้านโน้นดินแดง
 ดังนี้ ๑ พระศาสดาได้ตรัสถามว่า ตุกอนภิกษุทั้งหลาย บดิน
 พวกเขอนงประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อพระภิกษุเหล่านั้นกราบ

๑. ประโยคนี้แปลเมื่อเป็นพระพิมพ์ลัทธิธรรม ๑

พูดว่า พวกข้าพระองค์ประชุมกันด้วยเรื่องแผ่นดิน ในสถานที่พวกข้า
 พระองค์เที่ยวไปแล้ว ๆ พระเจ้าชาตงั้น ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 นั้น ชื่อว่าแผ่นดินภายนอก พวกเธอกระทำกรรมในแผ่นดินภายใน
 จึงจะควรดังนี้แล้ว ได้ตรัสสอนพระคาถาเหล่านี้ ความว่า —

ใครจักรู้แจ้งซึ่งแผ่นดินนี้ — ใครจักรู้แจ้งซึ่งยมโลก

และโลกนกับเทวโลก ใครจักเลือกพันธ์ซึ่งบทแห่ง

ธรรมที่เราแสดงดีแล้ว ดูก่อนฉลาดเลือกเก็บดอกไม้

ฉะนั้น พระเสขะจักรู้แจ้งซึ่งแผ่นดิน พระเสขะจักรู้

แจ้งซึ่งยมโลกและโลกนกับเทวโลก พระเสขะจัก

เลือกพันธ์ซึ่งบทแห่งธรรมที่เราแสดงดีแล้ว ดูก่อนฉลาด

เลือกเก็บดอกไม้ฉะนั้น ฯ

ประชุมบทเหล่านี้ บทว่า โภ อิมิ นั้น โดยอรรถว่า ใครจัก

รู้แจ้งซึ่งแผ่นดินนี้ คือ ททาทนกล่าววาทคตภาพ ฯ บทว่า เวชสฺสตี

นั้น โดยอรรถว่า จักรู้แจ้ง คือ จักแทงตลอด จักกระทำให้แจ้งด้วย

ญาณแห่งตน ฯ บทว่า ยมโลกญ นน โดยอรรถว่า ซึ่งอบายโลก

๔ ประเภทด้วย ฯ บทว่า อิมิ สเทวกิ นน โดยอรรถว่า ซึ่งมนุสส์

โลกกับเทวโลก ฯ พระศาสดาตรัสถามว่า ใครจักรู้แจ้ง คือ จักรู้ชัด

คือ จักแทงตลอด จักกระทำให้แจ้ง ดังนี้ ฯ บทว่า โภธมมปทิสฺ

เทสตี นั้น โดยอรรถว่า ใครจักเลือกพันธ์ คือ จักเลือกสรร คือ จักเข้าไป

เห็นรอบ จักแทงตลอด จักกระทำให้แจ้ง ซึ่งบทแห่งธรรมคือ โพธิ

บักขยธรรม ๓๗ ชื่อว่าอันเราแสดงดีแล้ว เพราะเรากล่าวแล้วตาม

ธรรมาวุธ คุณหาบมาดาการผู้ฉลาดเลือกเก็บดอกไม้ฉะนั้น ๖ บทว่า เสโจ
เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า ท่านทูลชื่อว่าพระเสโจ เพราะยังต้องศึกษา
ศึกษา ๓ เหล่านี้ คือ อริยศีลศึกษา อริยจิตตศึกษา อริยปัญญาศึกษา
กระทำท่านผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรคให้เป็นต้น ตลอดจนท่านผู้ตั้ง
อยู่ในพระอรหัตตมรรค เป็น ๗ จำพวกด้วยกัน ผู้ว่าฉันทราคะออกจาก
แผ่นดินนั้นอยู่ ด้วยอรหัตตมรรค ชื่อว่าจักรแจ่ง คือจักรฐติ คือจักแทง
ตลอด จักกระทำให้แจ่งซึ่งแผ่นดินนี้ คือที่ท่านกล่าววาทะศตภาพ ๖
บทว่า ยมโลกณฺจ เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า พระเสโจนั้นแล จักร
แจ่ง คือจักรฐติ คือจักแทงตลอด จักกระทำให้แจ่ง ซึ่งยมโลกมี
ประการที่กล่าวได้วาทะศตภาพนั้น แดะมนุสส์โลกกับเทวดาทงหลายชื่อว่า
กับเทวโลก ๖ บทว่า เสโจ เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า พระเสโจ ๗
จำพวกนั้นแหละ จักเลือกพัน คือจักเลือกสรร คือจักเข้าไปเห็น
รอบ จักแทงตลอด จักกระทำให้แจ่งด้วยปัญญา แม้ซึ่งบทแห่ง
ธรรมคือโพธิปักขิยธรรมนี้ ที่เรากล่าวได้แล้ว คือที่แสดงไว้ดีแล้ว
เหมือนอย่างนายโสดาการผู้ฉลาด เข้าไปสู่สวนดอกไม้ เว้นดอกไม้ที่
ยังอ่อนและตูม ที่ควัดตัวเจาะ ที่เหี่ยวทงที่เป้นปม เลือกเก็บดอกไม้
ที่งาม ๆ ฉะนั้น ๖ พระศาสดาทรงวิสัยชานาปัญหาด้วยพระองค์เองด้วย
ประการฉะนี้ ๖

ในเวธจาจบเทสนา ภิกษุ ๕๐๐ ได้บรรลุพระอรหัตต์พร้อมด้วย
ปฏิสัมภิทา เทสนาได้เป็นประโยชน์แก่ภิกษุที่ประชุมกันอยู่นั้นแล ๖

เรื่องพระภิกษุ ๕๐๐ ผู้ชวนชวายในเรื่องแผ่นดิน จบ

จัด นรธมมัยเจตมณีนพพินธุเมษภิกษุชวายนอกอุฏฐ

เรื่องพระเถระผู้เจริญมรจิตมมัญฐาน
พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ใกล้พระนครสาวัตถี ทรงปรารภ
พระภิกษุผู้เจริญมรจิตมมัญฐานรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนา
ดังนี้ว่า เณรผู้มี ดังนี้ ฯ

ได้ยินว่า พระภิกษุนั้น เจริญมมัญฐานในด้านที่พระศาสดา
เข้าไปดูด้วยตั้งใจว่า จะกระทำสมณธรรม เพียรพยายาม ไม่อาจ
บรรลุประอรหัตต ดำริว่าจักขอให้พระศาสดาตรัสพระกัมมัญฐานให้
พิเศษ เมื่อมาสู่สำนักพระศาสดา ได้เห็นพยับแดดในระหว่างทางเดิน
เจริญมมัญฐานมีพยับแดดเป็นอารมณ์อยู่ว่า พยับแดดนั้นตั้งชนในเวด
ร้อน ย่อมปรากฏดุจมีรูปร่างแก่คนทั้งหลายที่อยู่ห่าง เมื่อคนเหล่านั้น
มาอยู่ใกล้ใกล้ ย่อมไม่ปรากฏ ฉะนั้น เมื่อคนเหล่านั้นมีสภาพเหมือน
อย่างนั้น ด้วยอรรถว่าเกิดและดับดังนี้ มาแล้ว เป็นผู้เห็นเห็นอยู่ในหน
ทาง อาบน้ำในแม่น้ำชื่อว่าอจิรวดีแล้ว นั่งอยู่ใต้ร่มไม้ริมฝั่งแห่งแม่น้ำ
ซึ่งมีกระแสน้ำเชี่ยวแห่งหนึ่ง ได้เห็นก้อนฟองน้ำใหญ่ ๆ อันตั้งขึ้นด้วย
ความกระทบแห่งก้างน้ำแล้วแตกไปอยู่ ได้ถือเอาเป็นอารมณ์ว่า แม้
อดีตภาพนั้นมีสภาพเหมือนอย่างนั้นทีเดียว ด้วยอรรถว่าเกิดและดับ
ดังนี้ ฯ พระศาสดาประทับอยู่ในพระคันชกุฏินนทเทว ทรงเห็นพระเถระ
นั้นตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ อย่างนั้นแหละ อดีตภาพนั้นมีสภาพอย่างนั้นแหละ
มีความเกิดและดับเป็นสภาพ ดูก่อนแห่งฟองน้ำ ดูพยับแดดนั้นเทียว
ดังนี้ ได้ตรัสพระคาถาความว่า —

ภิกษุรู้แจ้งซึ่งกายนว่าเหมือนกับฟองน้ำ รู้เองด้วย
ปัญญาอันยิ่งซึ่งกายนว่ามพยับแดดเป็นธรรม ตัด

พวงดอกไม้ของมารได้แล้ว ฟังถึงซึ่งที่อันไม่เป็น
ที่เห็นแห่งมัจจุราช ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า เณรปุณฺณ เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า
รูปร่างชงกายน คือที่ท่านกล่าวว่การประชุมแห่งอาการมีผมเป็นต้น ว่า
กายนเหมือนกับก้อนแห่งฟองน้ำ ด้วยอรรถว่าหากำดงมิได้ ทุรพ
และคงอยู่ชั่วกาลเพราะคงอยู่ไม่นาน ดังนี้ ฯ บทว่า มรฺจิมฺมํ เป็น
ต้นนั้น โดยอรรถว่า รูปร่างอันน้อย คือรูปร่างที่พยับแดดย่อม
ปรากฏดูจุมรูปร่าง ดูควรที่จะจับได้ แก่คนทั้งหลายที่อยู่ห่างไกล
เมื่อคนเหล่านั้นเข้าไปในที่ใกล้ ย่อมเป็นของว่างเปล่า หากควรที่จะจับ
ต้องได้ไม่ ชนใด แม้กายนก็พยับแดดเป็นธรรมดาเหมือนอย่างนั้น ด้วย
อรรถว่าเป็นไปชั่วขณะ และมีความปรากฏแต่เดี๋ยวเดียว ดังนี้ ฯ บท
ว่า มารสฺส ปปฺปฬกานี เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า ภิกษุผู้ดีวัฏฏะอัน
เป็นไปในสามภูมิ ที่เรากล่าวว่าพวงดอกไม้ของมารได้ด้วยอริยมรรค
เป็นพระรัตนธาตุ ฟังถึงซึ่งที่อันไม่เป็นที่เห็นแห่งมัจจุราช คืออมตมหา
นิพพาน ซึ่งไม่ใช่วิสัยของมัจจุราช ดังนี้แต่ ฯ

ในเวทวาทพระคาถา พระเถระได้บรรดพระอรหันต์พร้อมด้วย
ปฎิบัติมกิตาแล้ว เชยชมถวายบังคมพระธรรมซึ่ง มีวรรณะดุจทองคำ
ของพระศาสดา มาแล้ว ดังนี้แต่ ฯ

เรื่องพระเถระผู้เจริญมรฺจิมฺมํฐาน จบ

ภาค ๓ หน้า ๓๑๒-๓๑๖

โส มหานามสกุ กหาเปตวา ฯ เป ฯ สาตถิกา ซาตา ฯ

พระเจ้าวิทูททะรับสั่งให้จับเจ้ามหานามคำกยะแล้วเสด็จกลับ
ครั้นถึงเวลาย่อยเวลาเช้า เสด็จพักในสถานที่เหมาะสม ตั้งใจว่าจะ
ย่อยเวลาเช้า ครั้นเมื่อเจ้าหนาทนาเครื่องย่อยเขาไปแล้ว รับสั่งให้
เชิญพระอัยกาด้วยคงพระทัยว่าจักย่อยด้วยกัน อันพวกกษัตริย์แม่จะ
ต้องสละชีวิตก็ไม่เสวยร่วมด้วยบุตรทาส เพราะฉะนั้น เจ้ามหานามทรง
แค้นดุระแห่งหนึ่งแล้วตรัสว่า พ่อวิทูททะตามตัวเคঁราหมองจะอาบน้ำ
พระเจ้าวิทูททะตรัสว่า ดิระพระอัยกา เชิญตรงๆ เจ้ามหานามดำริว่า
เจ้าวิทูททะจักฆ่าเราผู้จะไม่กินร่วม เราตายเสียเองดีกว่า ดังนั้นแล้ว
ทรงแกล้งกระทำให้เป็นปมที่ปลาย สอดอัญชัญแห่งบาทให้เข้าไปใน
เกล้าแล้วดำดงในน้ำ ฯ ด้วยเดชแห่งคุณของเจ้ามหานามนั้น ภูพนาศ
แสดงอาการร้อนๆ พญานาคใคร่ครวญว่า อะไรหนอ เห็นแล้ว มาสู่สำนัก
แห่งเจ้ามหานาม ให้เจ้ามหานามนั่งณพังกาน นำเข้าไปสู่ภูพนาศ ฯ
เจ้ามหานามอยู่ในภูพนาศนั้น ๓๒ ปี ฯ ส่วนพระเจ้าวิทูททะประทับนั่งรอ
ทำอยู่ว่า พระอัยกาของเราจักมาในบัดนี้ เมื่อเจ้ามหานามเสด็จนานเกิน
ไปรับสั่งให้คนในสระ ให้ตรวจแม่น้ำภายในบริษัทด้วยแสงประทีปไม่พบ

ตรัสว่าจักเสด็จไปแล้ว ^๕ ดั่งนั้นแล้วเสด็จไป ^๕ เสด็จถึงแม่น้ำอจิรวดีในเว
 อันเป็นสวนแห่งราตรี ^๕ รับสั่งให้ตั้งค่าย ^๕ ๗ คนเหล่านั้น ^๕ บางพวกนอน
 บนหาดทรายในภายในแห่งแม่น้ำ ^๕ บางพวกนอนบนบกในภายนอก ^๕ แม้
 ในพวกที่นอนในภายใน ^๕ ส่วนที่มิได้กระทำความปกรมไว้ในปางก่อนมีย
 แม้ในพวกที่นอนในภายนอก ^๕ ส่วนที่ได้กระทำความปกรมไว้ในปางก่อน
 มีย ^๕ มดแดงทั้งหลายตั้งชนในสถานที่คนเหล่านั้นนอนแล้ว ^๕ ๗ คนเหล่านั้น
 ถูกชนกล่าวว่า ^๕ มดแดงทั้งหลายตั้งชนในสถานที่เรานอนอยู่แล้ว ^๕ มด
 แดงทั้งหลายตั้งชนในสถานที่เรานอนอยู่แล้ว ^๕ ดั่งนั้น ^๕ ๗ ส่วนที่มิได้กระทำ
 ๕ ปกรมไว้ก็ขึ้นไปนอนบนบก ^๕ ส่วนที่ได้กระทำความปกรมไว้ก็ลงไปนอน
 ในหาดทราย ^๕ ๗ ในขณะนั้นมหาเมฆตั้งชน ^๕ ยังฝนถูกเห็บให้ตกแล้ว ^๕ ๗
 หวังน้ำให้ลงมาทางแม่น้ำ ^๕ พัดพระเจ้าวิทูทภะกับบริษัทให้จมลงยังมหา
 สุมุทธรนั้น ^๕ ๗ คนทั้งหลายได้เป็นอาหารแห่งปลาและเต่าในสุมุทธรนั้นทั้ง
 ๕ หมด ^๕ ๗

มหาชนประชุมพูดกันว่า ความตายด้วยอาการอย่างนี้ ^๕ ไม่ควรแก่
 พวกเจ้าศากยะ ^๕ อันพวกเจ้าศากยะพึงให้ทุบทุบแล้วให้ตาย ^๕ เพราะฉะนั้น
 ความตายเช่นนั้นไม่ควร ^๕ ดั่งนั้น ^๕ ๗

พระศาสดาทรงดำรัสถ้อยคำนั้นแล้ว ^๕ ตรัสว่า ^๕ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ความตายด้วยอาการอย่างนี้ ^๕ ไม่ควรแก่พวกเจ้าศากยะในอดีตภพนัก ^๕
 จริง ^๕ แต่ความตายควรแท้จริง ^๕ ด้วยอำนาจบาปกรรมที่เจ้าศากยะได้กระ
 ทำไว้ในปางก่อน ^๕ อันเจ้าศากยะเหล่านั้นใดแล้วดั่งนั้น ^๕ ๗ ภิกษุทั้งหลายทูล
 ถวายว่า ^๕ ข้าแต่พระองค์ผู้มีเจริณ ^๕ ก็พวกเจ้าศากยะเหล่านั้น ^๕ ได้กระทำความ

อะไรไว้ในปากก่อนดังนี้ ครั้นว่าพวกเจ้าศากยะเหล่านั้น ในชาติก่อนได้
ร่วมกันได้ขบพิขลงในแม่น้ำ ฯ

อีกวันหนึ่ง พวกภิกษุประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า พระเจ้า
วิฑูทกะ ให้มาเจ้าศากยะมีประมาณเท่านี้ ได้ดีจนมา เมื่อมโนรชของ
พระองค์ยังไม่ทันถึงที่สุด พวกเขามีประมาณเท่านี้ไปเป็นภิกษาแห่งปดา
แต่ละเต่าในสมุทรดังนี้ ฯ พระศาสดาได้ดีจนมาตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บัดนี้พวกเขื่อนึงประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุ
เหล่านั้นกราบทูลว่า พวกเราพระองค์นี้ประชุมกันด้วยเรื่องชอน ครั้น
ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อมโนรชของสัตว์เหล่านั้นยังไม่ทันถึงที่สุด
มัจจุราชย่อมตัดชีวิตินทรีย์แล้วให้จมลงในสมุทรคืออบาย & จุฬหังษา
ใหญ่ท่วมทับอยู่ซึ่งบ้านที่หลับแล้วขณะนั้นดังนี้แล้ว ครั้นพระศาสดา
ความว่า—

นรชนที่มีใจเกี่ยวข้องอยู่แล้ว ผู้กำลังเก็บอยู่ซึ่งดอก
ไม้ทั้งหลาย ย่อมถูกมัจจุจับไป จุฬหังษาใหญ่พัด
บ้านที่หลับแล้วไปละนั้น ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า พยาสดุตมนสิ นริ นน โดยอรรถ
ว่า ผู้มีใจข้องอยู่แล้วในอารมณ์ที่ถึงแล้ว หรือในอารมณ์ที่ยังไม่ถึง
แล้ว ฯ ความต่อไปนี้เป็นอรรถที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว นาย
มาดากการเข้าไปสู่สวนดอกไม้ ตั้งใจว่าจักเก็บดอกไม้ ไม่เก็บดอกไม้แต่
สวนดอกไม้หนึ่ง หรือเมื่อปรารภณาก่อน ๆ ตั้งใจไปในสวนดอกไม้
ทั้งหลาย เรากล่าวจากเก็บดอกไม้แต่ก่อนแต่ก่อน ไม่เก็บดอกไม้แต่ก่อน

ดึงใจไปในคนอื่น กำลังเก็บกอนนั้น ย่อมถึงความประมาทนั้นได้
 คนบางคนก็เหมือนอย่างนั้น หยั่งดังดูท่ามถ้างแห่งกามคุณ ๕ เช่นดง
 ดอกไม้ ได้รูปที่ชอบใจ แต่ยังไม่ปรารถนาเลี้ยง กัดิน รัด และโผฏฐัพพะ
 ที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือได้ เลี้ยง กัดิน รัด โผฏฐัพพะ อย่างใด
 อย่างหนึ่งแล้ว ยังปรารถนาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือได้รูปนั้นแล้ว
 เมื่อปรารถนาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ยังชอบใจรูปที่ตนได้แล้วนั้น
 อยู่ หรือได้อารมณ์เลี้ยงเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เมื่อปรารถนา
 อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ยังชอบใจอารมณ์ที่ตนได้แล้วนั้นอยู่ในโค
 กระบือท่าดหึงท่าส่าย และอวญญาณกทรพยมนา ดงน บาน นคมชน
 บท เป็นต้น กนยชนเหตุนั้น แม้ในบริเวณ วิหารและบริกขารมีบาตร
 จวรเป็นต้นของบรรพชิตทั้งหลาย กนยชนเหตุนั้น นรชนผู้มีใจเกี้ยวของ
 อยู่แล้วในกามคุณทั้งหกหรือยังไม่ถึงแล้ว ผลกาดงเก็บอยู่ซึ่งดอกไม้
 คอกกามคุณ ๕ อย่างนี้ ด้วยประการดังนี้เถยว่า บ่ทว่า บานที่หลับแล้ว
 นั้น โดยอรรถา ชอวาความหลับด้วยสามารถแห่งความหลับของดม
 ภาวระมเฝ้าเรือนเป็นต้น ย่อมไม่เมื่อก่อน แต่บ้านชอว่าหลับแล้ว
 หมายความว่าเป็นผู้หลับแล้วประมาทแล้วแห่งสัตว์ทั้งหลายซึ่งบ้านที่หลับ
 แล้วอย่างนี้ ๗ มัจจุยอมจับไป ดูจหัวน้ำใหญ่ทั้งยาวและลึก ราว
 ๒-๓ โยชน์ฉะนั้น คือว่าหัวน้ำใหญ่นั้น พัดบ้านนั้นทั้งหมด มีให้หญิง
 และบุรุษและสัตว์มีโคกระบือและไก่เป็นต้น อะไร ๆ ให้เห็ดให้จมด
 ยังดมูทร กระทำให้เป็นภิกษาแห่งปลาและเต่าชนิดใด มัจจุคือความตาย

ยอมจับนรชนผู้มีใจเกี้ยวข้องอยู่แล้ว คือตัดชีวิตนทริย์แห่งนรชนนั้น
แล้ว ให้จมลงในสมุทรคือออบาย & เหมือนฉะนั้นนี้เทียวแต่ ๗

ในเวลาดาบเทสณา ชนเป็นอันมากได้บรรลุดอกุตตรผลมีได้คา
บัตติผลเป็นต้น เทสณาเกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชนดังนี้แต่ ๗

ภาค ๓ หน้า ๔๑๘-๔๒๑

โส กิร สาวตถิโต อวิทุเร ๗เป๗ โสตาปคตติผลาทัณิ ปาปุณิสสุติ ๗

ได้ยินว่า บุรุษชาวนนั้นไถนาแห่งหนึ่งอยู่ในที่ไกลแต่เมืองสา
วัตถิ ๗ โจรทั้งหลายเข้าไปสู่เมืองทางท่อนาขุดอมงค์เข้าไปในตระกูล
มั่งคั่งแห่งหนึ่ง เอาเงินและทองเป็นอันมากออกไปทางท่อนานั้นแหละ
โจรคนหนึ่ง ดวงโจรเหล่านั้นทำถูงทรัพย์หนึ่ง ในรังผ้า แล้วไปส่งนา
นั้น แบ่งกันกับโจรเหล่านั้นแล้วเอาไป เมื่อถูงทรัพย์ตกจากรังผ้า
กำหนดไม่ได้ ๗

วันนั้น พระศาสดาทรงเสด็จดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง เห็นบุรุษชาว
นนั้นเข้าไปในภายในชายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญ
อยู่ว่า เหตุอะไรหนอจกมตงนี้ ทรงเห็นเหตุนี้ว่า บุรุษชาวนจักไปเพื่อ
ไถนาแต่เข้าครัว แม่เจ้าของภินทระก็จักเดินตามรอยเท้าพวกโจรไป เห็น

๑. ประโยคนี้แปลเมื่อเป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ ๗

กุณฑลพญานาในนาของบุรุษชาวนานั่นแล้วจากจับเขา ยกเขาได้ย ^๕ ผู้หนึ่งขอ
 ว่าจักเป็นพระยานของเขาไม่มี ^๕ แม้อุปนิษัตยแห่งโศดาบัตติมรรคของ
 เขาก็มีอยู่ เราไปในที่นั้นควรดังนี้ ^๕ ๖ ^๕ แมื่บุรุษชาวนานั่น ^๕ ไปเพื่อไถนา
 แต่เข้าเที่ยว ^๕ ๗ พระศาสดา ได้มีพระอานนทเถระเป็นปัจฉาสมณะ
 เสด็จไปในนานั้นแล้ว ^๕ ๘ บุรุษชาวนาเห็นพระศาสดาแล้ว ^๕ ไปถวาย
 บังคมแล้ว ^๕ บรรวาทเพื่อไถนาอีก ^๕ ๙ พระศาสดาไม่ตรัสอะไร ^๕ ๑๐ กับ
 เขา ^๕ เสด็จไปสู่ที่ที่กุณฑลพญานาค ^๕ เห็นถุ้งนั้นแล้วตรัสกะพระอานนทเถระ
 ว่า อานนท จงดู อสรพิษ ^๕ ๑๑ เห็นพระเจ้าข้า มีพิษอย่างร้าย ^๕ ๑๒ บุรุษ
 ชาวนาได้ยินถ้อยคำนั้นแล้วคิดว่าที่นั้นเป็นสถานที่ที่เราเที่ยวไปในเวดาม้าง
 ไม่ใช่เวดาม้าง ^๕ ได้ยินว่าอสรพิษมีอยู่ในที่นั้นดังนี้ ^๕ ๑๓ เมื่อพระศาสดาตรัส
 เทานั้นเสด็จไปแล้ว ^๕ ถ้อยคำประจักษ์ไปด้วยหวังว่า ^๕ จักฆ่าอสรพิษนั้น
 เห็นกุณฑลพญานาคแล้ว ^๕ คิดว่า ^๕ คำว่า ^๕ อสรพิษ ^๕ นั้น ^๕ พระศาสดาจักตรัส
 หมายกุณฑลพญานาค ^๕ ๑๔ ถ้อยคำพญานาคแล้วกลับไป ^๕ วางกุณฑลพญานาคไว้ใน
 ถ้องข้างหนึ่งเพราะไม่ฉลาด ^๕ หมกไว้ด้วยฝุ่นแล้วบรรวาทเพื่อไถนาอีก ^๕ ๑๕
 ถ้องพวกเจ้าของทรพย์ ^๕ เมื่อราตรีสว่างแล้ว ^๕ เห็นกรรมที่พวกโจรกระทำ
 แล้วในเรือน ^๕ เดินตามรอยเท้าไป ^๕ ถึงนานั้นแล้ว ^๕ พบสถานที่พวกโจร
 แบ่งของกัน ^๕ ในนานั้นแล้ว ^๕ ได้เห็นรอยเท้าของบุรุษชาวนา ^๕ ๑๖ เขาไป
 โดยตามรอยเท้าของบุรุษชาวนานั่น ^๕ พบสถานที่บุรุษนั้นวางถุ้งไว้ด้วยฝุ่น
 ได้ถุ้งแล้ว ^๕ ชูว่า ^๕ เจ้าปล้นเรือนแล้วเป็นดุจไถนา ^๕ เทียวไปอยู่ดังนี้แล้ว ^๕
 โบายด้วยท่อนไม้ นำไปแสดงแก่พระราชาแล้ว ^๕ ๑๗ พระราชาทรงสดับเหตุ
 นั้นแล้ว ^๕ ตรัสบังคับโทษประหารชีวิตแก่บุรุษนั้น ^๕ ๑๘ ราชบุรุษมัดบุรุษ

๕๒๕
 หนใหม่แซนในภายหลัง เขียนด้วยหวายนำไปสู่ที่ฆ่าแล้ว ๖ บุรุษนั้น
 ๕๒๖
 เมื่อเขาเขียนด้วยหวาย ไม่พูดอะไร ๗ อื่น กล่าวอยู่ว่า พระคำสดดา
 ๕๒๗
 ตรัสว่า อานนท์ จงดู อัสสัมชิต พระอานนท์ทูลว่า เห็นพระเจ้าข้า มี
 ๕๒๘
 พืชอย่างร้ายดังนั้น เดินไปอยู่ ๖ ครึ่งนั้นราชบุรุษถามเขาว่า เจ้ากล่าว
 ๕๒๙
 ถ้อยคำของพระคำสดดาและพระอานนท์เถระ นี้เรื่องอะไร เมื่อเขาตอบ
 ๕๓๐
 ว่าเมื่อข้าพเจ้าได้เห็นพระราชา จักกราบทูลดังนี้ นำไปสู่สำนักพระราชา
 ๕๓๑
 กราบทูลเหตุนี้แล้ว ๖ ครึ่งนั้น พระราชาตรัสถามเขาว่า ทำไม
 ๕๓๒
 เจ้าพูดอย่างนั้น ๖ บุรุษนั้นกราบทูลว่า ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้า
 ๕๓๓
 ไม่ใช่โจรดังนี้แล้ว กราบทูลแจ้งเหตุทั้งปวงนั้น จำเดิมแต่เวลา
 ๕๓๔
 ตนออกไปเพื่อไถนาแก่พระราชา ๖ พระราชาทรงสดับถ้อยคำของ
 ๕๓๕
 บุรุษนั้นแล้ว ตรัสว่า แะภณาย บุรุษนี้อาจพระคำสดดาผู้เป็นอัคร
 ๕๓๖
 บุคคลในโลกลให้เป็นพยาน การดงโทษแก่บุรุษนี้ ยังไม่ควร เราจัก
 ๕๓๗
 เหตุที่ควรกระทำในเรื่องนี้ดังนี้แล้ว ทรงพาบุรุษนั้นไปสู่สำนักพระคำสดดา
 ๕๓๘
 ในเวลาเย็น ทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์กับพระ
 ๕๓๙
 อานนท์เถระเสด็จไปสู่หาของบุรุษนี้บ้างหรือ ๖ เออ มหาบพิตร ๖
 ๕๔๐
 พระองค์ทรงเห็นอะไรในที่นั้น ๖ ดูก่อนมหาบพิตร เห็นถุ้งทรัพย์ฯ ทรง
 ๕๔๑
 เห็นแล้วได้ตรัสอะไร ๖ กล่าวคำสอนมหาบพิตร ๖ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 ๕๔๒
 ถ้าบุรุษนี้ไม่ได้อ้างบุคคลเช่นพระองค์เป็นพยาน เขาจักไม่ได้ชีวิตแล้ว
 ๕๔๓
 เขาได้ชีวิตเพราะอ้างถ้อยคำที่พระองค์ตรัสแล้ว ๖ พระคำสดดาทรง
 ๕๔๔
 สดับถ้อยคำนั้นแล้ว ตรัสว่า เออ มหาบพิตร แม้อาตมาก็กล่าวคำประ
 ๕๔๕
 มาณเท่านั้นแล้วไป ชรรณดาบัณฑิต ไม่พึงกระทำกรรมที่กระทำแล้ว

ย่อมร้อนใจภายหลังดังนั้นก็แล้ว เมื่อจะทรงแต่กรรมดีบ่อนุณหิ ได้
ตรัสพระคาถา^๕ ความว่า —

บุคคลมีหน้าองด้วยน้ำตาร้องไห้อยู่ เสวยผลแห่ง
กรรมใด กรรมนั้นที่บุคคลกระทำแล้ว ย่อมร้อนใจ
ในภายหลัง อันบุคคลกระทำแล้วไม่ดี ดังนี้ ๑

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า กระทำกรรมใด ดังนี้ ความว่า กระ
ทำกรรมใด คือสามารถให้เกิดในนรกเป็นต้น คือมีทุกข์เป็นกำไร เมื่อ
นึกถึง ย่อมร้อนใจคือเศร้าใจในภายหลัง ในขณะนั้นถึง ๆ กรรม
นั้นอันบุคคลกระทำแล้วไม่ดี คือไม่งาม คือไม่สละสลวย ๑ บทว่า ยสฺส
อสฺสุมุโข^๕ นั้น โดยอรรถว่า บุคคลมีหน้าชุ่มด้วยน้ำตาร้องไห้อยู่ด้วย
ผลแห่งกรรมใดดังนี้ ๑

เมื่อจบเทศนา อูบาสกชาวนาบรรลุนิพพานได้แต่บัดนี้แล้ว แม้
ภิกษุที่ประชุมอยู่นั้น ได้บรรลุนิพพานได้แต่บัดนี้เป็นต้นเป็น
อันมากดังนี้ ๑

ภาค ๓ หน้า ๔๕๑-๔๕๓

อสุนฺตี ภาวมิจฺเจยฺย ๑เป๑ นววิธมาโน จ วทฺธมฺมํ ๑

คนพาล ฟังปรารภนาซึ่งภาวะอันไม่มีอยู่ ซึ่งอัน
กระทำในเบื้องหน้าในภิกษุทั้งหลายด้วย ซึ่งความ

๑. ประโยคนี้แปลเมื่อเป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ ๑

เป็นอิสระในอวาตทั้งหลายด้วย ซึ่งการบูชาในสกุล
แห่งบุคคลอื่นทั้งหลายด้วย ฯ ความดำริของคนพาล
อย่างนั้นว่า คฤหัสถ์หรือบรรพชิตทั้งสองฝ่าย จงสำคัญ
การงานอะไร ๆ ว่าอันบุคคลกระทำแล้วเพราะอาศัย
ซึ่งเรากันเดียว พึงเป็นไปในอำนาจของเราคนเดียว
บรรดากิจและกิจอันเจริญทั้งหลายในกิจอะไร ๆ ดังนี้
อิจาและมานะย่อมเจริญ ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหตานั้น บทว่า อสนฺตํ นน โดยอรรถว่า ภิกษุ
ผู้พาล พึงปรารภความยกย่องอันไม่มีอยู่ คนพาลเป็นผู้ไม่มีศรัทธา
เป็นคนทุศีล เป็นผู้การดัดตนน้อย เป็นผู้ใช้คนดั่งดัต เป็นผู้เกียจ
คร้าน เป็นผู้ใช้คนมีสติเข้าไปตั้งอยู่แล้ว เป็นผู้ใช้คนมั่นคง เป็น
ผู้บัญญัติธรรม เป็นผู้ใช้พระรัตนาดัพ ย่อมปรารภความยกย่อง
อันไม่มีอยู่เห็นว่า ขอคนพึงทราบเราว่า ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา เป็นผู้
ดี เป็นผู้การดัดตนมาก เป็นผู้ดี เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภ
แล้ว เป็นผู้มีสติเข้าไปตั้งอยู่แล้ว เป็นผู้มั่นคง เป็นผู้บัญญัติ เป็นผู้
พระรัตนาดัพดังนี้ ตรงตามนัยที่ท่านกล่าวไว้ใน ปาปิยจตานิเทศว่า
(บุคคลบางคนในโลกนี้) เป็นผู้ไม่มีศรัทธาเที่ยว ย่อมปรารภว่า ขอ
คนจงทราบเราว่าเป็นผู้มีศรัทธา ดังนี้ เป็นอาทิ ฯ บทว่า ปุเรกขาร
นั้น แปลว่า บริวาร ตั้งอยู่ในความประพฤติด้วยความปรารภอย่าง
นี้ว่า โอ ภิกษุทั้งหลายในวิหารทั้งสิ้น พึงแวดล้อมเราตามบัญญัติ

หอสมุดแห่งชาติ

หนอดังนี้ ชื่อว่า ย่อมปรารถนาซึ่งอันกระทำในเบื้องหน้าในภิกษุทั้งหลาย
ด้วย ฯ บทว่า อาวาเสสุ นัน โดยอรรถว่า ในอาวาสทั้งหลายของ
สงฆ์ด้วย เสด็จณะอันประณีตทั้งหลายเหล่านี้ในท่ามกลางแห่งวิหาร
จัดเสด็จณะเหล่านี้ แก่ภิกษุทั้งหลายมีภิกษุที่ใดเห็นกันและภิกษุ
ที่ใดคบกันเป็นต้นของคน ว่าท่านทั้งหลายจงอยู่ในเสด็จณะนี้ กันเสด็จ
ณะที่ใดไว้เมื่อตน จัดเสด็จณะที่ใด ๆ และเสด็จณะที่มนุษย์
หวงแหน อันตั้งอยู่ในที่สุตแห่งแดน แก่พวกภิกษุอาคันตุกะอันเหนือว่า
ท่านทั้งหลายจงอยู่ในเสด็จณะนี้ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมปรารถนาความเป็น
อิสสระในอาวาสทั้งหลายด้วย ฯ บทว่า ปุชา ประกุเลสุ จ นัน โดย
อรรถว่า ย่อมปรารถนาซึ่งอันบูชาด้วยปัจจัยดีในตระกูลทั้งหลายแห่ง
ชนทั้งหลายไม่ใช้มารดาบิดาไม่ใช้ญาติเทียว ชื่อว่าคนอื่นแท้จริงว่า
โอหนอ คนเหล่านี้พึงให้แก่เราคนเดียว ไม่พึงให้ภิกษุเหล่านี้ดังนี้ ฯ
บทว่า มเมว กตมณฺเฑนตุ นัน อนึ่ง ความดำริว่า นวกรรมอย่าง
หนึ่งอย่างใด อันใคร ๆ กระทำแล้ว ด้วยดำมารถแห่งอันกระทำ
ซึ่งวัตรผู้มีโรงอุโบสถเป็นต้นในวิหาร พวกคฤหัสถ์ก็ดี บรรพชิตก็ดี ทั้ง
สองฝ่าย จงดำคณุนวกรรมนั้นทุกอย่าง ว่าอันพระเถระของเราทั้ง
หลายกระทำแล้วอย่างนี้ ชื่อว่าอันบุคคลกระทำแล้วคือดำเร็วแล้ว
เพราะอาศัยเราคนเดียวดังนี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่คนพาดใด ฯ บทว่า
มเมว อติวสา อสุสุ นัน โดยอรรถว่า ความดำริว่า พวกคฤหัสถ์
ก็ดี บรรพชิตก็ดี ทั้งหมด จงเป็นไปในอำนาจของเราคนเดียว วัตรผู้มี
เกวียนโคมิดและขวานเป็นต้นเป็นของอันพวกคฤหัสถ์พึงได้ก็ตาม วัตร

มีภาระเครื่องให้วัตถุแม้สักว่ายาสูบโดยกำหนดอันมี ในที่สุดให้รอนแต่
 คิมเป็นต้นเป็นของอันพวกบรรพชิตพึงได้ก็ตาม บรรดากิจและกิจอัน
 เจริญคือกรรมะทั้งหลายทั้งเล็กและใหญ่มีอย่างนั้นเป็นรูป ในกิจอะไรๆ
 คือแม้ในกิจอันหนึ่ง จงเป็นไปในอำนาจของเราคนเดียวคือจางาม
 เราคนเดียวกระทำดังนี้ ย่อมเกิดขึ้น (แก่คนพาลใด) ๑ บท
 ว่า อิติ พาลสฺส นัน โดยอรรถว่า ความปรารถนานั้นก็ดี ความ
 ดำริมีอย่างนั้นเป็นรูปนั้นก็ดี ย่อมเกิดขึ้นแก่คนพาลใด วิบัติสฺส นานาและมรรค
 ผลย่อมไม่เจริญแก่คนพาลนั้นเทียว ย่อมบังเกิดแต่อกคิมิฉนฺทะเป็น
 ต้นอย่างเดียวก่อนเขา ตัณหาอันเกิดขึ้นในทวารหกก็ดี มานะมีอย่าง
 เก่าก็ดี ย่อมเจริญดูจนหาเจริญอยู่แก่สมุทรณะนั้นแล ๑

เรื่องพระภิกษุอาคันตุกะ

ภาค ๔ หน้า ๕๒๐-๕๒๑

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภพวกพระ
 ภิกษุอาคันตุกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า กณฺห์ ฐมฺมํ
 วิปฺปทายํ ดังนี้ ๑

ได้ยินว่าพระภิกษุ ๕๐๐ รูป จำพรรษาในแคว้นโกศธ จำพรรษา
 แล้วดำริว่า พวกเราจักเฝ้าพระศาสดาตั้งนี้ ไปยังพระเชตวันถวายบังคม
 พระศาสดาแล้วนั่งอยู่ด้านข้างหนึ่ง ๑ พระศาสดาเมื่อทรงแต่งตั้งธรรม

บัณฑิต ละธรรมอันทำได้ขาดแล้ว ฟังมาสู่เวทที่ยิน
ดีได้ยากอันเป็นธรรมหาเครื่องพัวพันมิได้แต่ธรรม
แปดเครื่องพัวพัน ยังธรรมอันขาวให้เป็น ละกาม
ได้แล้ว เป็นผู้หาเครื่องกังวลมิได้ ฟังปรารภนา
ซึ่งความยินดีเฉพาะในวิเวกนั้น บัณฑิตพึงยังตนให้
ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตต์ทั้งหลาย จิตต์
อันบุคคลเหล่าใด อบรมด้วยดีโดยชอบแล้ว ใน
ธรรมอันเป็นองค์แห่งธรรมสามัคคีเป็นเครื่องตรัสรู้
ชอบทั้งหลาย บุคคลเหล่าใด ยินดีแล้วในการปล่อย
ซึ่งความถือ ไม่ยึดถือ บุคคลเหล่านั้นเป็นพระขณ
าสพ มีความสว่างไสว ประณีตพพานแล้วในโลก ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า ชงฺกรรมอนฺตํ นน โดยอรรถว่า
ละอกุศลธรรมต่างด้วยอกุศลธรรมมีกายทุจริตเป็นต้น ฯ บทว่า
ยังฺกรรมอนฺขาวโหเป็นนน โดยอรรถว่า ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต พึงยัง
กรรมอนฺขาวต่างด้วยกรรมมีกายทุจริตเป็นต้นให้เป็น จำเดิมแต่ออก
บวชจนพระอรหัตตมรรค ฯ ยังกรรมอนฺขาวโหเป็นอย่างไร ฯ มาดู
กรรมหาเครื่องพัวพันมิได้แต่กรรมเป็นเครื่องพัวพัน อธิบายว่า กรรม
เป็นเครื่องพัวพันตรัสว่าโอกะ กรรมอนฺหาเครื่องพัวพันมิได้ตรัสว่าอโน
กะพึงออกจากกรรมเครื่องพัวพัน อาคัยคฺคิปรารภซึ่งนิพพานที่ท่านกล่าว

ว่ากรรมหาเครื่องพัวพันมิได้ คือปรารภนาอยู่ซึ่งนพพานนั้น ยิ่งกรรมอัน
 ชาติให้เป็น ๆ บทว่า พึงปรารภนาความยินดีเฉพาะในวิเวกนั้น โดย
 อรรถว่า อันสัตว์เหล่านั้นยินดีได้ยากในวิเวกที่ทันทักว่ากรรมหาเครื่อง
 พัวพันมิได้คือนิพพานใด พึงปรารภนาความยินดีเฉพาะในวิเวกนั้น ๆ บท
 ว่าละกามทั้งหลายเหล่านั้น โดยอรรถว่า ละวัตถุกามและกิเลสได้
 แล้วเป็นผู้หาเครื่องกังวลมิได้ พึงปรารภนาความยินดีเฉพาะในวิเวก ๆ
 บทว่า จากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตตนั้น โดยอรรถว่า พึงยังตน
 ให้ผ่องแผ้วคือให้บริสุทธิ์จากกิเลส ๕ ๆ บทว่า ในธรรมอันเป็น
 องค์แห่งธรรม สามัคคีเครื่องตรัสรู้ชอบ นั้น คือใน โพชฌงค์ทั้ง
 หดาย ๆ บทว่า จิตตอันบุคคลอุปสมถแล้วโดยชอบนั้น โดยอรรถ
 ว่า จิตตอันบุคคลอุปสมถแล้วคือให้เจริญแล้วด้วยดีโดยเหตุคือโดยนัย ๆ
 บทว่า ในการปล่อยซึ่งความถอนนั้น โดยอรรถว่า ความถอนที่ว่า
 อาทามะ บุคคลเหล่านี้ ยินดีแล้วในการไม่ถอน ที่ตรัสว่าการปล่อย
 ซึ่งความถอนนั้นไม่ยดถอนอะไร ๆ ด้วยอุปาทานทั้ง ๕ ๆ บทว่า มีความ
 สว่างไสวนั้น โดยอรรถว่า มีอานาปายังกรรมอันต่างด้วยกรรมมีขึ้น
 เป็นอันให้สว่างด้วยเครื่องสว่างคืออรหัตตมรรคญาณตั้งอยู่แล้ว ๆ บท
 ว่า เต โลเก นั้น โดยอรรถว่า บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่าปรีนิพพาน
 คือปรีนิพพานด้วยปรีนิพพาน ๒ คือปรีนิพพานชื่อว่าอุปาทิเสส เพราะ
 ยังกิเลสวัฏฏ์ให้สิ้นไปจำเดิมแต่ได้บรรลุประอรหัตต์ และปรีนิพพานชื่อ
 ว่าอนุปาทิเสสเพราะยังวัฏฏ์ให้สิ้นไปด้วยอันดับแห่งจิตตดวงหนึ่ง

คือถึงซึ่งความเป็นผู้หาบุญได้จุลประทีปที่หาเชื่อมได้ในโลกมนุษย์
เป็นคนหนึ่ง ๗

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุดุสิตตรมณมีได้คำ
บัตติผลเป็นคน คิงนแด ๗

เรื่องพระภิกษุอาคันตุกะ จบ

ภาค ๔ หน้า ๕๙๗-๕๙๙

สา อูโกปีเต อูทรนตเร กตวาเปวิหาราภิมุจืออาคจฺจติเอวมกาสิ ๗

นางปฐาจารย์น ทำทารกทั้งต้องหนีไว้ในระวางทอง ยนย
พนคนด้วยเขาแถมมอทองต้องยดอดคนหนึ่ง ๗ ดัรระทองต้นโตมด
คงไปไม่เหลือของจุหาเดอดมิได้ ๗ ครนอรุณชนนางอุมบุตรคนหนึ่งม
ดัดจุชนเนอโดยสระเออ จงบุตรอกคนหนึ่งด้วยนมอ กตาวัว มาเกิด
พอ บดาของพอไปชางนคิงนแดว เดินตามทางที่ดำมีไป เห็นเข้ากระ
ทากกระดมอยในทัดดแห่งจอมปลวกมดเชยวรางกวยกระตาง ร้องไห
ว่าโรยกว่า ต้มของเรตายแล้วในหนทาง เพราะอาคัยเรา คิงนแดว ๗
นางเห็นแม่นาอจรวดเต็มเบยมด้วยนาเพียงเขาแถมนม เพราะฝนตกคน
ย้งรัง ไม่อาจลงชามนาพรมด้วยทารกทั้งต้อง เพราะความทคนม
ความร้อชนพกับตรคนใหญ่ไว้ในฝั่งชางน อุมบุตรคนเล็กไปถึงฝั่งชาง
โน้นแล้ว ลาดกั้งไม้ให้ชนแล้ว หวังว่าจะไปสู่สำนักบุตรคนใหญ่

๑. ประโยชน์แปลเมื่อเป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ ๗

ไม่อาจละบุตรอ่อน กลับแดงอยู่แล้ว ๆ เดี๋ยว ๆ ไปแล้ว ๆ ครึ่งนั้น
 เขี้ยวตัวหนึ่งเห็นกุมารนั้น แฉกบดงจากอากาศด้วยคำสัญญาว่าชนเนื้อ
 ในเวदानางไปถึงกลางน้ำ ๆ นางเห็นเขี้ยวตัวนั้นแฉกบดงเพื่อต้องการ
 บุตร ยกมือทั้งสองขึ้นแล้ว ร้องเสียงดังว่าดู ๆ (ซัว ๆ) ดังนี้ ๓
 ครั้ง ๆ เขี้ยวไม่ได้ยินเสียงนั้นเลย เพราะไกลกัน เขี้ยวเต็กน้อยแล้ว
 บินขึ้นสู่อากาศไปแล้ว ๆ ส่วนบุตรที่อยู่ในฝั่งข้างนี้เห็นมารดา ยกมือ
 ทั้งสองร้องดังอยู่ทุกกลางน้ำ คำสัญญาเรียกคนโคตไปในน้ำโดยเร็ว ๆ
 บุตรอ่อนของนาง เขี้ยวเดียวไปแล้ว บุตรคนใหญ่น้ำพัดไปแล้วดังนี้ ๆ
 นางร้องให้รำไรรออยู่ว่า บุตรคนหนึ่งของเราเขี้ยวเดียวไปแล้ว คนหนึ่ง
 น้ำพัดไปแล้ว ผู้เราตายแล้วในหนทางดังนี้ เดินไปอยู่ เห็นบุรุษคน
 หนึ่งเดินมาแต่เมืองลำวตถิ ถามว่า พ่อ ท่านอยู่ที่ไหน ๆ แม่ ฉันอยู่
 เมืองลำวตถิ ๆ ตระกูลชื่อนี้มีปกติอย่างนี้ อยู่ถนัดในพระนคร
 ลำวตถิ รุจกหรือ พ่อ รุจกแม่ แต่อย่าถามถึงเขาเลย ถ้ารุจก
 ตระกูลอื่น เชิญถาม ๆ กิจของฉันทะตระกูลอื่นไม่มี ฉันถามจำ
 เพราะตระกูลนั้นเท่านั้น ๆ แม่ ไม่ควรจะบอก ๆ บอกฉันทะ พ่อ ๆ วน
 ฝนตกคนยังรุ่งแม่เห็นหรือ ๆ ฉันเห็นแล้ว พ่อ ฝนตกคนยังรุ่งนพเพ
 คนเดียว ไม่ตกเพอคนอื่น แต่ฉันทะบอกเหตุที่ฝนตกเพอฉันแก่พ่อใน
 ภายหลัง พ่อจงบอกความเป็นไปในเรือนท่านเศรษฐีนั้นแก่ฉันก่อน ๆ
 แม่ เมื่อคนเรือนดมทบชนทั้งสาม คือท่านเศรษฐี และภรรยาของ
 ท่าน บุตรท่านด้วย ๆ ชนทั้งสามนั้น เขาเฝ้าในเชิงตะกอนอันเดียวกัน
 นั้น คำนึงยังปรากฏอยู่ ๆ ฝ่ายหนึ่งตกลงในขณะนั้น นางไม่รู้ ถึงความ
 เป็นบ้า ยินตามปกติอยู่นั้น ร้องให้รำไรรออยู่ว่า—

บุตรของเราสองคน กระทำกาละแล้ว ผัวของเราตาย
แล้วในหนทาง มารดาบิดาและพี่ชายของเรา เขาเผา
แล้วในเชิงตะกอนอันเดียวกัน ดังนี้

จึงเชอะเชิงไปแล้ว ๖ มนุษย์ทั้งหลายเห็นแล้วกล่าวว่า หญิงบ้าๆ
เอาหยกเยื่อเอาฝุ่นไปรดบนพระหม่อม ประหารด้วยก้อนหิน ๖ พระ
คำสดาเมื่อประทับนั่ง ทรงแต่งตั้ง ธรรมอยู่ใน ท่ามกลางบริษัทสี่ใน พระ
เชตวันมหาวิหารทรงเห็นนางปฐาจารย์นั้นผู้มีบารมีได้บำเพ็ญแล้วตลอด
แสนกัปป์สัมบูรณ์ด้วยอภินิหารเดินมาอยู่ ๖

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตร นางปฐา
จารย์นั้น เห็นพระเถรีผู้ ทรงพระวินัยองค์หนึ่งอัน พระคำสดาพระองค์นั้น
ทรงตั้งไว้ในเขตทิศตะวันออกข้างเขตนางิวันในวันนั้น กระทำความบริจา
คแล้ว ตั้งความปรารถนาว่า แม้ข้าพระองค์พึงได้ฐานะอย่างยอดเยี่ยมของ
หมู่พระเถรีผู้ ทรงพระวินัยในสำนักพระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ดังนี้ ๖ พระ
ปทุมุตตรพุทธเจ้า ต้องพระญาณล้อนอนาคตทรงทราบความดำริ
แห่งความปรารถนา จึงทรงพยากรณ์ว่า หญิงนั้นจักเป็นยอดแห่งหมู่พระ
เถรีผู้ทรงพระวินัย โดยนามว่าปฐาจารย์ในพระคำสดาของพระพุทธเจ้า
พระนามว่าโคดม ในอนาคตกาลดังนี้ ๖

พระคำสดา ทรงเห็นนางปฐาจารย์นั้นมีความปรารถนาอันตั้งไว้
อย่างนี้ สัมบูรณ์ด้วยอภินิหารมาอยู่แต่ไกลเที่ยว ทรงพระดำริว่า ยก
เราเถยผู้ อนชอว่าดำริมาเพื่อจะเป็นที่พึ่งของหญิงนี้ไม่มี ได้บรรดาให้
นางปฐาจารย์นั้นเดินบ้ายหน้าตรงพระวิหาร ๖

ภาค ๕ หน้า ๑๐๑-๑๐๔

สา ตํ โอลิเอตวา ฯ เป ฯ ชมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

พระรูปนันทากิษุณฺณ^{๕๒} แดดูรูปหญิงนั้นแล้ว^{๕๒} มองดูอดีตภาพ
ดูหมั่นคนเช่นกับอากาขางหน้านางพญาหงษ์ทอง ฯ ก็ตั้งแต่เกิดที่ท่านได้
เห็นรูปอันดำเร็จด้วยฤทธ^{๕๓}นั้น^{๕๓} นยันทาทองดองของท่านหมั่นเวียนมวมน^{๕๔}
ท่านมัจฉคฤกศิรีแห่งรูปทุกถ้วนแห่งสรีระดูดีไปว่า แม่ ผมของแม่นิงาม
แม่ หน้าผากของแม่นิงามดง^{๕๕}นั้น^{๕๕} เกิดดีเนหา^{๕๖}มา^{๕๖}ก่า^{๕๖}ดัง^{๕๖}ในรูปนั้น ฯ พระศาสดา
ทรงทราบความยินดีดังในรูปนั้นแห่งพระรูปนันทากิษุณฺณ^{๕๗} ก่า^{๕๗}ดัง^{๕๗}ทรง
แสดงธรรมอยู่ ได้ทรงแสดงรูปนั้นให้ดวงภาวะของนางสาวรุ่น^{๕๘} ๑๖ ปี
ให้เป็นนางสาวรุ่นราว ๒๐ ปี ฯ พระรูปนันทากิษุณฺณ^{๕๙} แดดูแล้ว ได้มี
จิตต์หน่ายน้อยหนึ่งว่า รูปนี้ไม่เหมือนเมื่อก่อนหนอ ฯ พระศาสดา
ทรงแสดงเพศต่าง ๆ คือเพศหญิงคอดคกราวหนึ่ง เพศหญิงปนกวาง
เพศหญิงผู้ใหญ่ เพศหญิงผู้ใหญ่แก่เฒ่า แก่หญิงนั้นโดยลำดับเทียว ฯ
แม่พระรูปนันทากิษุณฺณ^{๖๐}นกด่า^{๖๐}หว่า^{๖๐} แม่รูป^{๖๑}นกดาย^{๖๑}ไป^{๖๑}แล้ว^{๖๑} แม่รูป^{๖๒}
นกดาย^{๖๒}ไป^{๖๒}แล้ว^{๖๒} ดง^{๖๓}นั้น^{๖๓}โดย^{๖๓}ลำดับ^{๖๓}เหมือน^{๖๓}กัน^{๖๓} หน้า^{๖๔}ย^{๖๔}หญิง^{๖๔}นั้น^{๖๔}ในการ^{๖๔}ท^{๖๔}หญิง^{๖๔}
นั้น^{๖๕}แก่^{๖๕}เฒ่า^{๖๕} เห็น^{๖๖}หญิง^{๖๖}นั้น^{๖๖}พ^{๖๖}น^{๖๖}ห^{๖๖}ก^{๖๖} ค^{๖๗}รี^{๖๗}ษ^{๖๗}ะ^{๖๗}ห^{๖๗}ง^{๖๗}อ^{๖๗}ก^{๖๗} ก^{๖๘}าย^{๖๘}ค^{๖๘}ด^{๖๘}ง^{๖๘}อ^{๖๘}ด^{๖๘}ุ^{๖๘}จ^{๖๘}ก^{๖๘}ด^{๖๘}อ^{๖๘}น^{๖๘} ก^{๖๙}็^{๖๙}อ^{๖๙}ไ^{๖๙}
เท้าง^{๗๐}ก^{๗๐}ง^{๗๐}น^{๗๐}อ^{๗๐}ย^{๗๐} ย^{๗๑}ี่^{๗๑} หน้า^{๗๑}ย^{๗๑}ใ^{๗๑}ห^{๗๑}ย^{๗๑} ๑ คร^{๗๒}ง^{๗๒}น^{๗๒} พระศาสดาทรงแสดงหญิงนั้น
บรรดาให้เป็นหญิงอันพยากรอ^{๗๓}บ^{๗๓}ง^{๗๓}า^{๗๓}แล้ว^{๗๓} ฯ หญิงนั้นทั้งไม่เท่า^{๗๔}แ^{๗๔}ละ

ใบตาล ร้องครวญครางด้นนภา^๕คณ^๕พณ^๕จมอยู่ในมตรและกรีดของตน^๕
 ดันเร่า ๆ อยู่ในขณะนั้นเอง ฯ พระรูปนั้นทากฤษณ์เห็นความแปรปรวน^๕
 แห่งหญิงนั้นแล้ว หมายยังชน ฯ พระคำสดา ทรงแต่คงความตายแก่^๕
 หญิงนั้น หญิงนั้นถึงซึ่งความเป็นศพพองขึ้นในทันใดนั้น ฯ เกรี้ยวหนอง^๕
 และหนองไหลออกจากปากแผดทั้ง ๘ ฯ ลัดตัวทั้งหลายมีกาเป็นต้นรุม^๕
 กนยอแย่ง ฯ พระรูปนั้นทากฤษณ์แลดูหญิงนั้นแล้ว เห็นอศตภาพโดย^๕
 ความเป็นของไม่เที่ยงว่า หญิงนั้นถึงชรา ถึงพยาธิ ถึงมรณะ ในทัน^๕
 เอง ชราพยาธิมรณะจักมาถึงแม้แก่อศตภาพนั้นอย่างนั้นเหมือนกันดังนี้ ฯ
 ก็เพราะเห็นอศตภาพโดยความเป็นของไม่เที่ยงนั้นเทียว อศตภาพเป็น^๕
 อันเห็นโดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตาเช่นเดียวกัน ฯ แต่นั้น^๕
 ภพทั้ง ๓ ได้ปรากฏแก่พระรูปนั้นทากฤษณ์นั้นตุดอนไฟติดทั่วแล้ว^๕
 และดุจทราคราศ์พอันถูกผูกไว้ที่คอ ฯ จิตต์ได้เด่นตรงพระกัมมัฏฐาน ฯ
 พระคำสดา ทรงทราบความที่พระรูปนั้นทากฤษณ์นั้นเห็นอศตภาพโดย^๕
 ความเป็นของไม่เที่ยง ทรงเล็งดูว่า เธออาจหรือเพ้อจะกระทำทางพ้นแก่^๕
 ตนได้เอง ทรงดำริว่า เธอจักไม่อาจ เธอต้องได้บัจจกายนอกดังนี้^๕
 เมื่อจะทรงแต่คงธรรมด้วยอำนาจแห่งธรรมอันเป็นต้นปลายแก่พระรูป^๕
 นั้นทากฤษณ์นั้น ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ ความว่า—

ดูก่อนนันทา เธอจงดูร่างกายอันกระสับกระส่าย เป็น^๕
 ของไม่สอาด เป็นของเสีย ไหลขึ้นอยู่ ไหลลงอยู่^๕
 อันคนพาล ปรารถนายิ่ง สรรณะนั้นใด สรรณะนั้นกั้น^๕
 นั้น สรรณะนั้นใด สรรณะนั้นกั้นนั้น เธอจงเห็นธาตุ

ทั้งหลาย โดยความเป็นของว่างเปล่าเธออย่ามาสู่โลก
อีกเลย เธอสำรอกนันทะในภพได้แล้ว จะเป็นผู้สงบ
อยู่ ดังนี้ ฯ

ได้ยินว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปรารภพระนันทาภิกษุณี ได้
ตรัสพระคาถาเหล่านี้ด้วยประการดังนี้แล ฯ พระนันทาภิกษุณี ต้อง
ญาณโดยแนวแห่งเทศนาได้บรรลุโสดาปัตติผล ฯ

ครั้นนั้น พระศาสดาจะตรัสสัญญาต่อกัมมัญฐานเพื่อทรงประสงค์
จะอบรมวิปัสสนาเพื่อมรรคและผล ๓ สูงขึ้นไป แก่พระรูปนันทาภิกษุณี
นั้นตรัสว่า ดูก่อนนันทา เธออย่าทำสัญญาว่าดาระมีอยู่ในสัตว์ระณะ
แม้ประมาณน้อยมิได้มีในสัตว์ระณะใด สัตว์ระณะนกรรณยกกระตุก ๓๐๐
ชน ชนกระทำให้เป็นนครแห่งกระตุกทั้งหลายดังนี้ แล้วตรัสพระคาถา
ความว่า—

ชรา มัจจุ มานะและมกัชะ ตั้งอยู่แล้วในนครใด
นครนั้น อันกรรมกระทำให้เป็นนครแห่งกระตุกทั้ง
หลาย มีมั่งสะและโลหิตเป็นเครื่องพอก ดังนี้ ฯ

อรรถแห่งคาถานี้ว่า เหมือนอย่างว่า มนุษย์ทั้งหลาย ยกไม้ชนมูก
ด้วยเกวียดยพอกด้วยดิน กระทำเรือนในภายนอกคือนคร เพื่อประโยชน์
แก่ความคงอยู่แห่งชีวิตุปกรณ์มีอุปพณณชาติ และอุปพณณชาติเป็น
คั่นคั่นใด แม้เรือนในภายในคั่นคั่นนั้น อันกรรมยกกระตุก ๓๐๐ ชน
ชนกระทำให้เป็นนคร อันเรือนจึงมีมั่งสะและโลหิตเป็นเครื่องพอกอัน
หนักร่มห่อ เพื่อต้องการแก่ความคงอยู่แห่งชราที่มีความแก่เป็นลักษณะ

แห่งมัจจุมีความตายเป็นลักษณะ แห่งมานะมีความเมาอาศัยสมบัติมี
สมบัติคือร่างอันสูง โปร่งเป็นต้นเป็นลักษณะ และมักจะมียังการกระ
ทำที่เขากระทำแล้วให้เสียหายเป็นลักษณะ ๑ อาพาธอันเป็นไปทางกาย
และเป็นไปทางใจ มีอย่างนี้เป็นรูปเทียว ตั้งอยู่แต่ในนครนี้ อะไร ๆ
พ้นจากอาพาธนี้เป็นของควรระวังเอาอย่าเผลอไม้มองนี้ ๑

ในเวลาดาบเทตนา พระเถระได้บรรลุประอรหัตต์ พระธรรม
เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่มหาชนแล้วแล ๑

เรื่องปัญหาพระอานนทเถระ

ภาค ๖ หน้า ๒๒๒-๒๒๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของ
พระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนามีคำเริ่มต้นว่า ทูลลโก ปุริสา
ชณฺเณ ดังนี้ ๑

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระเถระนั่งในที่พักกลางวัน คิดว่า พระ
ศาสดาตรัสอยู่ว่า ช้างอาชาในย่อมเกิดในสังกตัตถ์หรือสังกตอุโบสถ
ม้าอาชาในย่อมเกิดในสังกตสินธุหรือวตถกอสวรราช โคอาชาใน
ย่อมเกิดในทักษิณูปถนบตถ์เป็นต้น เป็นอันตรัสที่เกิดแห่งสัตว์
พิเศษมีช้างอาชาในเป็นต้น ส่วนบุรุษอาชาใน เกิดในที่ไหนหนอ
ดังนี้ ๑ ท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามความ
นั้น ๑ พระศาสดาตรัสว่า อานนท ชื่อว่าบุรุษอาชาใน ย่อมไม่เกิด

ในที่ต่ำต่อน ย่อมเกิดในจังหวัดมณฑลประเทศ โดยตรงยาว ๓๐๐ โยชน์
โดยกดมประมาณ ๘๐๐ โยชน์ และเมื่อจะเกิดย่อมไม่เกิดในดงกุด
มัญยอมเกิดเฉพาะในดงกุดขัตติยมหาคาล หรือพราหมณ์มหาคาลดงกุด
ใจดงกุดหนึ่งดงหนึ่ง แดงครวัดพระคาถาความว่า—

บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก ท่านย่อมไม่เกิดในที่ต่ำสอน
ท่านเป็นนักปราชญ์ เกิดในสกุลใด สกุลนั้นย่อมถึง
ความสุข ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า หาได้ยาก โดยอรรถาธิบาย บรูษอาชา
ในยหาได้ยาก ไม่ใช่หาได้ง่ายดุจช้างอาชาไนยเป็นต้น ท่านย่อมไม่เกิด
ในที่ต่ำส่อน คือปัจฉิมประเทศหรือตักกัตถ์ ย่อมเกิดในตักกุตทศกรีย
หรือพราหมณ์ตักกูโตตักกูหนึ่ง อันเป็นฐานที่มหาชนกระทำสักการะมี
การอภิเษกเป็นต้น ฉะนั้นในมัชฌิมประเทศ แดะเมื่อเกิดอย่างนี้ ย่อม
เป็นนักปราชญ์ คือเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปัญญาอย่างสูงสุด เกิด
ในตักกูโต ตักกูนั้นยอมถึงความสุข คือเป็นตักกูถึงความสุขอย่างเต็ม
๕๖๕ ทดงน ฯ

ในเวลาดาบเท่งนา ชนเป็นอนมากโตบรรดุดูกุตรมได้ดา
๒๐ ๕ ๖ ๗
บคตผลเบตน ดงนเด ฯ

เรื่องปัญหาพระอานนทเถระ จบ

เรื่องพระภิกษุมารูปด้วยกัน

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภถ้อยคำของ
พระภิกษุมารูปด้วยกัน ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า สฺโย พท
ธานิ อุปปาโท ดังนี้ ฯ

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป นั่งในอุโบสถ
ฐานศาลาสนทนากันว่า แหม่อาวโธทั้งหลาย อะไรหนอเป็นสุขใน
โลกนี้ ดังนี้ ฯ ในภิกษุเหล่านั้น บางพวกกล่าวว่า สุขว่าสุขเช่น
กับสุขในราชสมบัติไม่มี บางพวกกล่าวว่า สุขว่าสุขเช่นกับสุขในกาม
ไม่มี ... บางพวกกล่าวว่า สุขว่าสุข เช่นกับสุขในการบริโภคน้ำตาล
แถมยังไม่มี ฯ พระศาสดาได้สดับดังนั้นแห่งภิกษุเหล่านั้น ตรัสถาม
ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไร
หนอ ดังนี้ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ตรัสว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไร ด้วยว่า สุขทั้งหลายนั้นเองใน
วิญญูทุกข์ทั้งสิ้น ก็ความบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรเจ้า การฟังธรรม ความ
ตามคึกแห่งสงฆ์ ความสนทนากับอันเดียวกัน นี้แหละ เป็นสุขในโลกนี้
ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ ความว่า —

ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรทั้งหลายเป็นสุข การ
สดับพระสัทธรรมเป็นสุขความสามัคคีแห่งสงฆ์เป็น
สุข ตปะของพวกที่พร้อมเพรียงกันเป็นสุข ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรทั้งหลาย
ดังนี้ ความว่า ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นสุข เพราะ

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อเกิดขึ้น ย่อมยังมหาชนให้ข้ามจากกันดารมี
 กันดารคือราคะเป็นต้นได้ ฯ การแต่งตั้งพระดีที่ธรรมชื่อว่าเป็นผู้ดี เพราะ
 ดีต่อทั้งหลายทั้งความเกิดเป็นต้นเป็นธรรม อาศัยการแต่งตั้งพระดีที่
 ธรรม จึงพ้นจากความเกิดเป็นต้นได้ ฯ ความที่บุคคลมีจิตดีได้มอกัน
 ชื่อว่าสามัคคี แม้ความสามัคคินั้น ก็เป็นความดีอย่างแท้จริง ฯ ข้อ
 ที่ควรว่า ตบะของพวกที่พร้อมเพียงกันเป็นสุข ดังนี้ ก็เพราะพวก
 ที่พร้อมเพียงกัน คือมีจิตดีเป็นอันเดียวกัน จะเรียนพุทธพจน์ หรือ
 จะรักษาอุตถก หรือจะทำสมณธรรม ย่อมเป็นผู้ดี ฯ ด้วยเหตุนั้นแล
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุจักพร้อม
 เพียงประชุมกัน จักพร้อมเพียงเล็กประชุม จักพร้อมเพียงกระทำ
 ภาระของสงฆ์อยู่เพียงใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุพึงหวัง
 ความเจริญอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมอยู่เพียงหนึ่งหนึ่ง ฯ
 ในที่สุดเทศนา พระภิกษุเป็นอันมากตั้งอยู่ใน พระอรหัตตัตถ์
 เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่มหาชนมากตงนแล ฯ
 เรื่องพระภิกษุมารูปด้วยกัน จบ

เรื่องพระภิกษุจุฬารี ภาค ๗ หน้า ๓๐๖ - ๓๐๙

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภสัตว์วิหา
 ริกของพระสารีบุตรเถระชื่อว่าจุฬารี ตรัสพระธรรมเทศนานามคำแรก

กันว่า สุขี อหิริเกน ดังนี้ ฯ

ได้ยิหนึ่งวันหนึ่งพระจุฬารักรกระทำเวชกรรมได้โกชนะประณัตถ์
ออกไปเห็นพระเถระระหว่างทางเรียนว่า พระคุณเจ้า โกชนะ ข้าพเจ้า
กระทำเวชกรรมได้ พระคุณเจ้าจักไม่ได้โกชนะเช่นนี้ในท่อน ขอพระคุณ
เจ้าจงฉันโกชนะ ข้าพเจ้าจะกระทำเวชกรรมนำอาหารเช่นนี้มาถวาย
พระคุณเจ้าตลอดกาลเป็นนิตย์ ฯ พระเถระได้ฟังคำของพระจุฬารักร
เป็นผู้หนึ่งหนักไป ฯ ภิกษุทั้งหลายมาสู่พระวิหารกราบทูลความนั้นแด่พระ
ศาสดา ฯ ศาสดา ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าคนไม่ละอาย เป็น
ผู้กระหนองเช่นกา ตั้งอยู่ในอเนศนา ๒๓ อย่าง เป็นอยู่ระดวก ถ้วนท่านผู้
ถึงพร้อมด้วยหิริ โศคตปฺปะ ย่อมเป็นอยู่ลำบากดังนี้ แล้วได้ตรัสพระ
คาถาความว่า —

อันบุคคลผู้ไม่ละอาย ผู้กล้าจุกา ผู้ขจัด ผู้ตลบ
ตเลง ผู้กระหนอง เป็นอยู่ระดวก ชื่อว่าเป็นผู้เสรา
หมองเป็นอยู่ ส่วนบุคคลผู้มีหิริ ผู้แสวงหากรรม
อันสะอาดเป็นนิตย์ ผู้ไม่ตลบตเลง ผู้ไม่กระหนอง
ผู้มีอาชวะบริสุทธฺเห็นอยู่เป็นอยู่ลำบาก ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า อหิริเกน นั้น โดยอรรถว่า เป็นผู้
หิริและโศคตปฺปะขาดแล้ว ฯ จริงอยู่ อันบุคคลเช่นนี้อาจกล่าวหนึ่งที่มี
ใช้มารดาเทียบว่ามารดาของเรา กล่าวบุคคลมีบุรุษมิใช่บิดาเป็นต้น
เทียบโดยนัยมีอาทิว่าบิดาของเรา ตั้งอยู่ในอเนศนา ๒๓ อย่างเป็นอยู่โดย
ระดวก ฯ บทว่า กากสุเรน นั้น โดยอรรถว่า ผู้เช่นกับด้วยกาที่กล้า ฯ

เหมือนอย่างว่า กาทักดาใครจะเอาตัวคุณยาคุเป็นต้นที่เรือนดักดู จับ
 ที่สถานมีฝาเรือนเป็นต้น รู้ความที่เขาเดดุดอนอยู่เป็นดุจไม่เดดุด เป็น
 ดุจส่งใจไปในที่อื่น และ เป็นดุจหลับอยู่กำหนดความเผดของคณโณบ
 ดง เมื่อเขากล่าวอยู่ว่า ดุ ดุ นั้นเที่ยว คาบวักดูแต่ภาชนะจนเต็มปาก
 แดวบินหนีไป ฉนั้นใด แม้นบุคคลผู้ไม่ละอายก็เหมือนอย่างนั้นแหละ เข้า
 บ้านกับพวกภิกษุกำหนดสถานมีตงยาคุและภักตรเป็นต้นไว้ พวกภิกษุ
 เที่ยวไปเพื่อบิณฑชะในบ้านนั้น รับบิณฑชะพอยังอดคภาพให้เป็นไป ไป
 ดูโรงฉนพิจารณาอยู่ คิมยาคุแถมฉนการกัมมฐานอยู่ ฉาขยายอยู่
 ถวาคโรงฉนอยู่ ฉฉนบุคคลผู้ไม่ละอายนี้ ไม่กระทำวัตรอะไร ๆ เป็น
 ผู้มุ่งแต่จะเข้าบ้าน แม้นภิกษุทั้งหลายเดดุดอยู่ให้รู้ว่าจงดูท่านนี้ เธอ
 ก็เป็นดุจไม่เดดุดอยู่ เป็นดุจส่งใจไปในที่อื่น เป็นดุจหลับอยู่ เป็นดุจ
 ธรรมอยู่ซึ่งถูกคุม เป็นดุจจืดแจ่งอยู่ซึ่งจืดว กถาวอยู่ว่ากิจของเรา
 ชื่อโน้นมีอยู่ ดูกจากอาคันนะเข้าบ้านเข้าไปดูเรือนที่ตนกำหนดไว้แต่เข้า
 หลังกดหลังหนึ่ง แม้นเมื่อคนในเรือนปิดบานประตูหน้อยหนึ่ง หนึ่งที่ประ
 ตุกอดตายอยู่ ก็ฉดักบานประตูด้วยมือข้างหนึ่ง เข้าไปในภายใน เมื่อ
 เป็นดังนี้ เขาเห็นเธอ แม้นไม่มีใครก็ต้องให้ เธอหนึ่งฉนอาคันนะ ในวัตรกัม
 ยาคุเป็นต้นดังใดมีอยู่ยอมให้ดังนี้ เธอฉฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉน
 ด้วยบาตรกดับไป บุคคลฉนชื่อว่ากถาคูฉกา ฉฉนบุคคลผู้ไม่ละอายเช่น
 นี้ เป็นอยู่ฉดวก ๆ บทว่า ฉฉินา นั้น โดยอรรถว่า ชื่อว่าฉด เพราะ
 เมื่อเขาพูดกันว่า พระเถระชื่อ โฉนเป็นผู้นี้ มีความปรารถนาหน้อยดังนี้
 เป็นต้น ฉฉดคุณของภิกษุเหล่านี้ด้วยคำมีอาทิว่า แม้นพวกเราก้

ไม่มีความปรารถนาหรือ ดั่งนี้ ๕ คนที่ได้ฟังคำของบุคคลเช่นนั้น
 ดำคัญอยู่ว่า แม่พระภิกษุประกอบด้วยคุณมีความเป็นผู้มีความ
 ปรารถนาอันเป็นต้น ย่อมดำคัญไทยธรรมที่จะพึงถวาย ๕ แต่
 บุคคลนั้นไม่อาจยังจิตต์ของวิญญูชนให้ยินดีได้ ๕ ย่อมเสื่อมแม่จาก
 ๕ ฉะนั้น จำเดิมแต่ขจัดคุณของคนอื่นนั้น ๕ บุคคลผู้ขจัดย่อม
 ยังตาแม่ของคนแม่ของคนอื่นให้เสียหายด้วยประการฉะนี้ ๕ บทว่า
 ปกขณทิตา ๕ นั้นโดยอรรถว่า เป็นผู้ประพฤติดลบตแดงคือแต่งกิจ
 ของคนเหล่าอื่นเป็นสุขของตน ๕ เมื่อพวกภิกษุกระทำวัตรในสถานมีถาน
 เจดียเป็นต้นแต่เช้าเทียว หนึ่งด้วยมนสิการกัมมัฏฐานน้อยหนึ่งแล้วถูก
 เข้าบ้านเพื่อบิณฑชะ บุคคลผู้ตลบตแดงนั้น ๕ ดังหน้าแล้วแต่งอศต
 ภาพด้วยห่มผ้ากาสาจะเหลืองหยอดในตาและทาจีวรเป็นต้น ๕ เป็นสุข
 กวาดอยู่ให้ประหารด้วยกลาด ๒ - ๓ ที่แล้วเป็นผู้บ้ายหน้าต่อชุมประทุ
 ประชาชนมาแต่เช้าตรู่ด้วยตั้งใจว่า เราจักไหว้พระเจดีย์ จักกระทำ
 การบูชาด้วยดอกไม้ ๕ เห็นบุคคลผู้ตลบตแดงนั้นกล่าวว่า ๕ วณินได้
 การทำนุบำรุงเพราะอาศัยภิกษุหนุ่ม ๕ ท่านทั้งหลายอย่าดื่มภิกษุ ๕ ย่อม
 ดำคัญไทยธรรมที่จะพึงถวายแก่บุคคลผู้ตลบตแดงนั้น ๕ อันบุคคล
 ผู้ตลบตแดงเช่นนั้น เป็นอยู่ดังนก ๕ บทว่า ปคพฺเภณ ๕ นั้น โดยอรรถว่า
 ผู้ประกอบด้วยความกระหนองมีความกระหนองด้วยกายเป็นต้น ๕ บทว่า
 สงกิลฺลฺเจณชวตฺ ๕ นั้น โดยอรรถว่า ก็อันบุคคลผู้ดำเร้าชีวิตเป็นอยู่
 อย่างนี้ ๕ ชื่อว่าเป็นผู้เคঁร่าหมองเป็นอยู่แล้ว ๕ ความเป็นอยู่นั้นชื่อว่าความ
 เป็นอยู่ชั่ว ๕ เป็นอยู่อย่างลามกเทียว ๕

บทว่า หิริมีตา จ นัน โดยอรรถว่า อันบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วย
 หิริ โศคตปัสสเป็นอยู่ลำบาก ๑ อธิบายว่า กับบุคคลนั้น ไม่พูดว่ามารดา
 ของเราตงนเป็นต้นกะบุคคลมีหญิงผู้มีใช้มารดาเป็นต้น เกิดยศบัจ
 จยทเกิดโดยอุบายไม่เป็นธรรมดุษฎี แล่งหาโดยธรรมดมาเต็มอ
 เทยวเพอบนพระตามลำดับตรอก เสงชีวิตอยู่ยอมเป็นอยู่ เป็นอยู่
 อย่างผิดเคื่อง ๑ บทว่า สัจจเวสีนา นัน โดยอรรถว่า ผู้แสวงหาอยู่
 ซึ่งกรรมมีกายกรรมเป็นต้นอันธอาด ๑ บทว่า อลีเนน นัน โดยอรรถว่า
 ผู้ไม่ตลบตแดงเพราะความเป็นไปแห่งชีวิต ๑ บทว่า สุตธาชเเวน
 ปสฺสตานัน โดยอรรถว่า กับบุคคลเช่นนั้น เป็นผู้ขอความอาชวะบริสุทธิ
 อันบุคคลผู้มีอาชวะบริสุทธิอย่างนั้น เห็นอยู่ซึ่งอาชวะบริสุทธินั้น
 แหะโดยความเป็นดวระ เป็นอยู่ลำบากด้วยดำมารกแห่งความเป็น
 อยู่ผิดเคื่อง ๑

ในเวดาจบเทสนา คนเป็นอันมากได้บรรลุดอกุตตรผลมีได้ดวัก
 ตมตเป็นต้น ดงนแด ๑

เรื่องพระภิกษุจุฬารี จบ

เรื่องอุปาสก ๕ คน

ภาค ๗ หน้า ๓๐๙-๓๑๐

พระคาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภอุปาสก
 ๕ คน ตรัสพระธรรมเทศนานมีคำเริ่มต้นว่า โย ปาณมตีมาเปติ ดังนี้ ๑

๑. น่าจะเป็น มาตา เมตติอาทิ ๑

ความย่อว่า ในอุบาสก ๕ คนนั้น คนหนึ่งรักษาดีกขาบทคือ
เว้นจากปาณาติบาตดีกขาบทเดียว นอกจากนั้นยอมรักษาดีกขาบทนอก
นี้ ๑ วันหนึ่ง อุบาสกเหล่านั้น เกิดเถียงกันว่าเรากระทำกรรมที่ใครกระ
ทำได้ยาก เรารักษาดีกขาบทที่รักษาได้ยากดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักพระศาสด
ดาถวายบังคมแล้วกราบทูลความนั้น ๑ พระศาสดาได้ทรงสดับถ้อยคำ
ของอุบาสกเหล่านั้น ไม่ทรงกระทำแม้ซึ่งศีลดีกขาบทหนึ่งให้น้อยกว่ากัน
ตรัสว่า ศีลรักษาดีกขาบททั้งหมดนั้นเทียบดังนี้ ได้ตรัสพระคาถาว่าความ
ว่า—

นระโตมาสตัว กล่าวมุสาวาท ถือเอาภณทัฬหะที่เขา

ไม่ให้ในโลก ถึงทาระของคนอื่น และประกอบ

การดื่มสุราเมรัย นระนั้นยอมขุดรากของตนในโลก

นี้แหละ ดูก่อนบุรุษผู้เจริญ ท่านจงทราบอย่างนั้นว่า

บุคคลที่มีธรรมเป็นบาป เป็นผู้หาความสำรวมมิได้

ดังนี้ โลกและอธรรมอย่ารันทำท่านเพื่อทุกข์สัน

กาลนาน ดังนี้ ๑

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า โย ปาณเมติมาเปติ ดังนี้ โดยอรรถ

ว่า ย่อมเข้าไปตัดชีวิตสัตว์ของบุคคลอื่นในประโยค ๖ มีสหัตถิก

ประโยคเป็นต้น แม้ด้วยประโยคอื่นหนึ่ง ๑ บทว่า มุสาวาทินั้น โดย

อรรถว่า ย่อมกล่าวมุสาวาทอันหักซึ่งประโยชน์แห่งบุคคลอื่น ๑ บทว่า

โลเก อทินัน อาทิยตี นั้นโดยอรรถว่า ย่อมถือเอาซึ่งภณทัฬหะอันบุคคล

อื่นวางแห่นในอาหาร ทั้งหลาย มีเภยยาวหารเป็นต้น ด้วยอาหาร แม้อื่น

หนึ่งในสี่ตัวโลกนี้ ๑ บทว่า ปราหณจ คจฺจนฺติ นั้น โดยอรรถว่าผิดอยู่ใน
ภณฺฑะทั้งหลายที่บุคคลอื่นรักษาแล้วปกครองแล้ว ชื่อว่าประพฤติกิณ
ทาง ๑ บทว่า สุราเมรยปานํ นั้น โดยอรรถว่า ซึ่งอันดื่มซึ่งสุราและ
เมรยชนิกโตชนิกหนึ่ง ๑ บทว่า อนฺยุชฺชติ นั้น โดยอรรถว่า ย่อม
เสพก็ว่าย่อมกระทำให้มาก ๑ บทว่า มฺลฺลํ ขนฺติ นั้น โดยอรรถว่า
ปรโลกจกตั้งอยู่ แต่บุคคลนี้พึงตั้งอยู่ด้วยมฺลวตฺถุมนํและถวนเป็นต้น
ใด ไม่ถวนหรือจำหน่ายแม้ซึ่งมฺลวตฺถุมนํ ดมฺมฺราอยู่ ชื่อว่าชุกซึ่ง
รากแห่งตน คือว่าเป็นคนอนาถา เป็นกำพร้าเที่ยวไป ในโลกนี้แหละ

พระศาสดาตรัสเรียกบุคคลที่กระทำกรรมคือทุกฺคํ ๕ ว่า เอวํ โภ
คัง ๑ บทว่า ปาปธฺมา คัง นี้ โดยอรรถว่า มีกรรมอันลามก ๑
บทว่า อสฺสณฺณตา นํ โดยอรรถว่า เว้นแต่จากกาวจรวจรมมีการจรวม
ด้วยกายเป็นต้น ๑ ปาฐะว่า อเจตฺสา คัง นี้ โดยอรรถว่า หา
จิตต์มิได้ ๑ บทว่า โลโก อธฺมโม จ นํ โดยอรรถว่า โลกและ
โทษะ ๑ ธรรมชาตทั้งต้องประการนี้ เป็นอกุศลที่แท้จริง ๑ บทว่า
จิรํ ทุกฺขาย รนฺธยุํ นํ โดยอรรถว่า ธรรมเหล่านี้ อย่างว่า อย่าง่า
ยี้ เพื่อประโยชน์แก่ทุกขมิตฺถุในนรกเป็นต้นดังนี้กล่าวมาน ๑

ในเวทนาบทสนา อุบาสก ๕ คนได้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล พระ
ธรรมเทสนาได้เป็นประโยชน์แก่บริษัทที่ประชุมกันอยู่แล้ว ดังนี้

เรื่องอุบาสก ๕ คน จบ

เรื่องพระภิกษุ ๕๐๐ รูป
ภาค ๗ หน้า ๓๔๕-๓๔๗

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภพระภิกษุ ๕๐๐ รูปตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า มคฺคานญฺจิงคิโก ดังนี้ ฯ

ได้ย่นว่า เมื่อพระศาสดา ได้พิจารณาในชนบทแล้ว ได้จากดับ มายังพระนครแล้วถึง ภิกษุเหล่านั้น นั่งในอุปัฏฐากศาสดาสนทนาเรื่อง หนทาง เริ่มถึงหนทางที่ตนเที่ยวไปโดยนัยมีอาทิว่า แต่บ้านโน้นถึง บ้านโน้นทางเดิมอ แต่บ้านโน้นถึงบ้านโน้นทางไม่เดิมอ แต่บ้านโน้นถึง บ้านโน้นมกรวด แต่บ้านโน้นถึงบ้านโน้นไม่มกรวดดังนี้ ฯ พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตตของภิกษุเหล่านั้น ได้จากดับที่ตนประทับนั่งณอาสนะที่เขาแต่งตงไว้ ตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอหนึ่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชอนดังนี้แล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางที่พวกเธอ ดันหนากัน เป็นทางมีในภายนอก ชอนภิกษุควรจะทำกรรมใน ทางของพระอริยะ เพราะว่าผู้กระทำอย่างนี้ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านั้นความว่า -

ทางมีองค์ ๘ ประเสริฐยิ่งกว่าทางทั้งหลาย บท ๔

ประเสริฐยิ่งกว่าสัจจะทั้งหลาย วิราคะ (ธรรมเป็น ที่คลายกำหนัด) ประเสริฐยิ่งกว่าธรรมทั้งหลาย และ

ท่านผู้มีจักษุ ประเสริฐยิ่ง กว่าสัตว์ ๒ เท้า ทางนี้

เท่านั้น ทางอื่นไม่มีเพื่อความบริสุทธิ์แห่งทัสสนะ
 พวกเธอจงดำเนินไปสู่ทางนี้ เพราะทางนี้เป็นที่หล่ง
 แห่งมาร พวกเธอดำเนินไปสู่ทางนี้แหละ จักกระ
 ทำซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ได้ เราทราบทางเป็นที่สลัดลูก
 ศรแล้วบอกทางแก่พวกเธอ พวกเธอพึงทำความ
 เพียร พระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก สัตว์ผู้
 ดำเนินเป็นผู้เพ่งเล็ง ย่อมพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร
 ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหตุนั้น บทว่า มคฺคานญฺจิกิโก นน โดยอรรถว่า
 ทางมีทางแข็งเป็นต้น หรือทางคือทฎฐิ ๖๒ ก็ตาม ทางมีองค์ ๘ อัน
 ครอบงำ ๘ มีมัจฉาทฎฐิเป็นต้นด้วยองค์ ๘ มีสัมมัตฎฐิเป็นต้น อัน
 กระทำนโรหิให้เป็นอารมณ์ ยังกจมีความกำหนดรทุกขเป็นต้นให้สำเร็จ
 ในสัจจะทั้ง ๔ ประเดรัยยังถือว่าสูงส่งดีกว่าทางทั้งหมด ฯ บทว่า
 สจฺจานิ จตุโรปทา นน โดยอรรถว่า วสัจจที่มากในพระบาลีว่า
 พิงเกล้าวสัจจไม่พิงไกรสดงนกด สัมมตสัจจต่างโดยสัจจะมีอาทิว่า
 นเป็นพราหมณ์จริง ผู้นเป็นกษัตริย์จริงดงนกด ทฎฐิสัจจว่าความเห็น
 นเท่านั้นจริง ความเห็นอนเปตาดงนกด ปริมตสัจจต่างโดยสัจจะมี
 อาทิว่า ทุกขอริยสัจจดงนกด ชื่อว่าบท ๔ มีบทว่าทุกขอริยสัจจ
 เป็นตน ด้วยอรรถคือความเป็นธรรมชาติอันบัณฑิตพึงกำหนดรู้ ด้วย
 อรรถคือความเป็นธรรมชาติอันบัณฑิตพึงละ ด้วยอรรถคือความเป็น

ธรรมชาติอันบัณฑิตพึงกระทำให้แจ้ง ด้วยอรรถคือความเป็นธรรม
 ชาติอันบัณฑิตพึงกระทำให้เป็น และด้วยอรรถคืออันแทงตลอดขณะ
 เดียวกันด้วยญาณเดียวกัน และด้วยอรรถคืออันแทงตลอดซึ่งสภาพจริง
 โดยความเป็นสภาพจริง ชื่อว่าประเสริฐยิ่งกว่าดีจะเหล่านี้นทั้งหมด ฯ
 บทว่า วิราโค เสฏโฐ ชมมานํ นั้นโดยอรรถว่า วิราคะคือพระนิพพาน
 ประเสริฐยิ่งกว่าธรรมทั้งปวงโดยพระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายธรรม
 ทั้งหลายมีประมาณเท่าใด เป็นสังขตะหรืออสังขตะวิราคะเรากล่าวว่า
 เป็นยอดแห่งธรรมเหล่านี้น^๑ ดังนี้ ฯ บทว่า ทิปทานญจ จกฺขมา นั้นโดย
 อรรถว่า ท่านผู้มีจักษุด้วยจักษุ ๕ คือพระคฤคต ประเสริฐยิ่งกว่าสัตว์
 ๒เท่า ต่างด้วยสัตว์มีเทวดาและมนุษย์เป็นต้นแม้ทั้งปวง ฯ จศัพทมีประ
 มวตเป็นอรรถ ย่อมประมวตรูปธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระคฤ
 คตเป็นผู้ประเสริฐยิ่ง คือสูงที่สุดแม้กว่ารูปธรรมทั้งหลาย ฯ บทว่า
 ทสฺสนสฺส วิสฺสุทฺธิยา นั้น โดยอรรถว่า ทางใดอันเรากล่าวแล้วว่า
 ประเสริฐยิ่ง ทางนั้นเท่านั้น ทางอื่นไม่มีเพื่อความบริสุทธิแห่งที่ใดอันนั้นคือ
 มรรคและผล ฯ บทว่า เอตถุหิ นั้น โดยอรรถว่า เพราะฉะนั้น พวก
 เขาจึงดำเนินไปสู่ทางนี้แหละ ฯ บทว่า มารเสนปโปมฺหํ นั้น โดย
 อรรถว่า ทางนี้แหละ เรากล่าวว่าเป็นที่หลงแห่งมาร คือเป็นทวน
 เวียนแห่งมาร^๒ ฯ บทว่า ทุกฺขสฺส นั้น โดยอรรถว่า จักกระทำที่
 ดุคคือเขตต์เป็นที่กำหนดด้วยกฎทุกขทั้งนั้น ฯ บทว่า สลลสฺสคณํ เป็น

๑. อง. จตุกก. ๔๔ ฯ ๒. มารเสนปโปมฺหํ เป็นคาถาประพันธ์ ตัดบทว่า มารสฺส เอน
 ปโปมฺหํ ปาฐะว่า มารสเสตํ ปโปมฺหํ ก็มี ฯ

ดังนั้น โดยอรรถา เราเว้นจากกิจกรรมได้ยืนได้ฟังเป็นต้นทราบโดย
 ประจักษ์ด้วยตนเทียว ซึ่งหนทางอันเป็นทลัดคือเป็นทลอนคือเป็นทชก
 ออกซึ่งถูกรศรมถูกรศรคือราคะเป็นต้นนั้นแล้ว จึงได้บอกทางนั้น บดินพวก
 เรอพึงกระทำความเพียร คืออดัม มีปธานอันถึง ซึ่งความนับว่าอาตปปะ
 เพราะยังกิเลสให้ร้อนทั่ว เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุตทางนั้น พระศลา
 คตทงหลาย เป็นผู้บอกอย่างเดียวกันเท่านั้น เพราะฉะนั้น ชนเหล่าใด
 ดำเนินไปด้วยสามารถแห่งทางอันพระศลาคตเหล่านั้นบอกแล้วเป็นผู้เพ่ง
 เล็งด้วยมานทงต้อง ชนเหล่านั้น ย่อมพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารคือ
 วัฏฏะเป็นไปใน ๓ ภูมิ ฯ

ในเวดาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตต์ พระ
 ธรรมเทศนา ได้เป็นประโยชน์แก่บริษัทที่ประชุมกันอยู่นั้น
 ดังนใด ฯ

เรื่องพระภิกษุ ๕๐๐ รูป จบ

เรื่องพระภิกษุวัชชีบุตร

ภาค ๗ หน้า ๓๙๑-๓๙๔

พระคำลดา เมื่อทรงอาศัยพระนครเวสาดีประทับอยู่ในมหาวัน
 ทรงปรารภพระภิกษุวัชชีบุตรองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งพระธรรมดังคาหก
 เกรเจ้าหมายกล่าวไว้ว่า พระภิกษุวัชชีบุตรองค์ใดองค์หนึ่งอยู่ในราว
 ไพรตำบลใดตำบลหนึ่งใกล้พระนครเวสาดี ก็โดยสมัยนั้นแล วารแห่ง

มหรศัพย์ยอมเป็นไปในพระนครเวลาดำดัดตลอดคืนยังรุ่ง ครึ่งหนึ่งแด่ พระภิก
ษุณห์โดยนความกักก้องแห่งดนตรีที่เขาคัดและดนตรีที่เขาประโคมในพระ
นครเวลาดำดัด บริเวณนอกถ้ำคาถาในเวลานั้น ความว่า —

เราทั้งหลายพวกเดียวอยู่ในป่าดงที่อนไม้ที่เขาทิ้งไว้
ในป่าฉะนั้น ใครเล่าจะต่ำยิ่งกว่าพวกเราในเวลานี้
ในราตรีเช่นนั้น ดังนี้ ฯ

ครั้นพระธรรมเทศนานั้นมีคำเริ่มต้นว่า ทูปปพพชฺช ทูรภิรมิ
ดังนี้ ฯ

ได้ยินว่าพระภิกษุณห์เป็นราชบุตรในแคว้นวัชชี ละคราสถมบัติ
อันถึงโดยวาระบวช เมื่อพระนครทางต้นเขาประดับด้วยเครื่องประดับ
มีธงชัยและธงปะตาคเป็นต้นกระทำให้เืองกัน เป็นอันเดียวกับ ด้วยพวก
มหाराชทั้ง ๕ เมื่อวาระแห่ง มหรศัพย์เป็นไป อยู่ตลอดคืนยังรุ่งในวัน
เพ็ญเป็นที่บ้านแห่งดอกโกมุท (เพ็ญกลางเดือน ๓๒) ได้ยินความกัก
ก้องแห่งดนตรีมี กดอง เป็นต้นที่เขาตัดและเสียง ดนตรีมีพณ เป็นต้นที่
เขาประโคมในพระนครเวลาดำดัด ในพระนครเวลาดำดัดมีเจ้า ๗ พัน ๗ ร้อย
๗ องค์ และราชเลวก็มีอุปราชและเสนาบดีเป็นต้นของเจ้าเหล่านั้นก็
เท้านนเหมือนกัน เมื่ออดีตธรรมเจ้าเป็นต้นเหล่านั้นแต่งด้วยประดับประ
ดาแล้วหยังดังสู่ถนนเพื่อประโยชน์แก่การเดินนักษัตร์ (เชอ) จงกรม
อยู่ในที่จงกรมใหญ่ประมาณ ๖๐ คอกเห็นพระจันทร์เต็มดวงเด่นอยู่ใน
ท้องฟ้า ยืนฟังแผ่นกระดานในที่สุกแห่งที่จง กรมมองดูอดีตภาพดู
ที่อนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่าเพราะเว้นจากผ้าไฟกและเครื่องประดับตัวอยู่

ว่า คนอื่นตามกึ่งกว่าพวกเรามีอยู่หรือหนอแดงน แม่เป็นผู้ประ
 กอบด้วยคุณมีการอยู่ในป่าเป็นต้นโดยปกติถูกความเบื่อหน่ายแบบคนจง
 ก่อตัวอย่างนั้นในขณะนั้น ๆ พระภิกษุหนึ่ง ได้ฟังคาถาอันเทวดาผู้ตั้ง
 อยู่ในราวไฟรณิกถาวโดยความประสงค์ว่า เราจักยังพระภิกษุให้ตั้ง
 เวชความว่า —

ท่านองค์เดียวอยู่ในป่าดุจท่อนไม้ที่เข้าทิ้งไว้ในป่าจะ
 นั้น คนเป็นอันมากย่อมกระหยิ่มต่อท่านนั้นดุจสัตว์
 นรกระหยิ่มต่อบุคคลผู้จะไปสวรรค์ฉะนั้น ฯ

วันรุ่งขึ้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแด่หนึ่ง ฯ พระศาสดา
 ทรงทราบเรื่องที่เป็นไปนั้นมีพระประสงค์จะทรง ประกาศความ ที่การ
 ครองเรือนเป็นทุกข์ทรงประมวณทุกข์ ๕ ตรัสพระคาถานี้ความว่า —

การบวชยาก การยินดีอยู่ได้ก็ยาก เรือนครองได้ยาก
 เป็นทุกข์ การอยู่ด้วยคนไม่เสมอกันเป็นทุกข์ คน
 เดินทางไกลอันทุกข์ตกตามแล้ว เพราะฉะนั้น บุคคล
 ไม่พึงเป็นผู้เดินทางไกล และไม่พึงเป็น ผู้อันทุกข์
 ตกตามแล้ว ดังนี้ ฯ

ประชุมภทเหล่านั้น บทว่า ทุปฺปพฺพชฺชํ นั้น โดยอรรถว่า ข้อ
 ว่าการละ กอง โภคะ แดะวงศ์ญาติ น้อยหรือใหญ่ บวช ถวายชีวิตในพระ
 ศาสนานี้ ยาก ฯ บทว่า ทูรภิรมํ นั้น โดยอรรถว่า อันบุคคลแม้บวช
 แล้วยังหนีบต่อซึ่งความเป็นไปแห่งชีวิต ด้วยการเที่ยวภิกษา ยินดี

ณะเพาะด้วยดำมารกแห่งอันรักษากองศักดิ์หาประมาณมิได้และบำเพ็ญ
 การปฏิบัติธรรมตามธรรมให้บริบูรณ์ ก็ยาก ๗ บทว่า ทูราวาสา
 นั้น โดยอรรถว่า ก็เพราะเหตุใด อันบุคคลผู้ครองเรือนต้องนำไปซึ่งราช
 กิจแก่พระราชาทงหลายซึ่งอิสสระกิจแก่อิสสระชนทงหลายต้องดั่งเคราะห์
 ปริชนและดมณะพราหมณ์ผู้ประพฤติธรรม เมื่อเป็นดังนี้ ทูราวาสก็
 เป็นดุจหม้ออันหะดุและดุจมหาสมุทร เต็มได้ยาก เพราะฉะนั้น ชื่อว่า
 เรือนทงหลายนั้นครองได้ยากเป็นทุกข์ อธิบายว่า การครองเป็นทุกข์ด้วย
 เหตุนี้แหละ ๗ บทว่า ทุกฺโขสमानสฺวาโส นั้น โดยอรรถว่า ก็ชนเหล่าใด
 เป็นคฤหัสถ์เป็นผู้เสมอกันด้วยชาติโคตรตระกูลและโภคะหรือเป็นบรรพ
 ชิตเป็นผู้เสมอกันด้วยคุณมีศีลอาจาระและพาหุสัจจะ เป็นต้น ว่ากัน
 มีอาทิว่า ท่านเป็นอะไร เราเป็นอะไรดังนี้ เป็นผู้ชวนชวายในอิภรณ์ชน
 เหล่านี้ชื่อว่าไม่เสมอกัน ชื่อว่าการอยู่ร่วมกับด้วยชนเหล่านั้นเป็น
 ทุกข์ ๗ บทว่า ทุกฺขานุปตฺติทฺธกุ นั้น โดยอรรถว่า ชนเหล่าใดชื่อว่าอัทธ
 คุเพราะเป็นผู้ดำเนินไปสู่ทางไกลคือวัฏฏะ ชนเหล่านั้นอันทุกข์ตกตาม
 แล้วเที่ยว ๗ บทว่า ตสฺมา น จทฺธกุ นั้น โดยอรรถว่า เพราะเหตุ
 ใด แม้ความเป็นผู้อันทุกข์ตกตามแล้ว ก็เป็นทุกข์ แม้ความเป็นผู้
 เดินทางไกล ก็เป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น บุคคลไม่พึงเป็นผู้แม้ชื่อว่า
 อัทธคุ เพราะเป็นผู้เดินทางไกลคือวัฏฏะ ไม่พึงเป็นผู้แม้อันทุกข์มี
 ประการดังกล่าวแล้วตกตามแล้ว ๗

ในเวดาจบเทศนา พระภิกษุทั้งหลายเพราะทุกข์ททรวงแสดงใน

ฐานะ ๕ ทำลายสังโยชน์ที่เป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ และที่เป็นไปในส่วน
 เบื้องบน ๕ ตั้งอยู่ในพระอรหัตต ดังนั้แต่ ๗

เรื่องพระภิกษุวัชชบุตร จบ

เรื่องนิครนถ์

ภาค ๗ หน้า ๔๑๕ - ๔๑๗

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวันทรงปรารภพวกนิครนถ์
 ตรัสพระธรรมเทศนานามคาเวมตนะว่า อลัชชิตาเย ดังนั้

ความย่อว่า วันหนึ่งพวกภิกษุเห็นพวกนิครนถ์แล้วฉันทนากันว่า
 อาวุโสทั้งหลาย พวกนิครนถ์นี้ดีกว่าพวกอลัชชิตาเย ไม่ปกปิดกายโดยประ
 การทั้งปวง ไซ้เห็นแต่ใด ย่อมปกปิดเพียงแต่เชิงข้างเบ้องหน้าส่วนหนึ่ง
 บุคคลเหล่านั้นเห็นจะยังมีหวัง พวกนิครนถ์ได้ฟังดังนั้ กล่าวว่พวก
 เรามิได้ปกปิดด้วยเหตุนี้ พวกรายย่อมปกปิดด้วยเหตุนี้ว่า ดังขารมี
 ละอองและธุตเป็นต้นเป็นบุคคลเหมือนกัน เพราะเนื่องด้วยชีวิตนทริย
 ดังขารมีละอองและธุตเป็นต้นเหล่านี้ อย่าตกในภาชนะภิกษาของเรา
 ทั้งหลายด้วยอาการอย่างนั้ดังนั้แล้ว ได้พูดกันมากด้วยดามารถแห่ง
 การโต้ตอบกันกับด้วยภิกษุเหล่านั้น ๗ พวกภิกษุเข้าไปเฝ้าพระศาสดา
 กราบทูลเรื่องนั้ในเวลาทศนั้แล้ว พระศาสดาตรัสว่ ดูก่อนภิกษุ
 ทั้งหลาย ลัทธิทั้งหลายจำพวกที่ละอายเพราะวัตถุที่ไม่ควรละอาย ไม่

ละอายเพราะวัตถุไม่ควรละอาย เป็นผู้มีทุกคติเป็นเบืองหน้าเที่ยวคอง
เมื่อจะทรงแต่ดงธรรมได้ตรัสพระคาถาความว่า —

สัตว์ทั้งหลาย ย่อมละอายเพราะวัตถุที่ไม่ควรละอาย
ย่อมไม่ละอายเพราะวัตถุที่ควรละอาย ชื่อว่าถ่อมมีจนา
ทิฎฐิ ย่อมไปสู่ทุกคติ สัตว์ทั้งหลายผู้เห็นว่า น้ำ
กล้วในวัตถุที่ไม่น้ำกล้ว และเห็นว่าไม่น้ำกล้วในวัตถุ
ที่น้ำกล้ว ชื่อว่าถ่อมมีจนาทิฎฐิ ย่อมไปสู่ทุกคติ ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านี้ บทว่า อลชชิตาเย นัน โดยอรรถว่า เพราะ
ภาชนะภิกษาอันเป็นวัตถุที่ไม่ควรละอาย ฯ จริงอยู่ ภาชนะภิกษาชื่อ
ว่าวัตถุไม่ควร ละอาย ฯ แต่สัตว์เหล่านี้ปิดภาชนะภิกษานั้นเที่ยว
อยู่ ชื่อว่าย่อมละอายเพราะวัตถุที่ไม่ควรละอาย ฯ บทว่า ลชชิตาเย
นัน โดยอรรถว่า เพราะอวยวะอันยังหิริให้กำเริบอันตนไม่ปกปิด
แล้ว ฯ จริงอยู่ อวยวะอันยังหิริให้กำเริบ ชื่อวัตถุที่น่าละอาย ฯ
แต่สัตว์เหล่านี้ไม่ปกปิดอวยวะอันยังหิริให้กำเริบนั้นเที่ยวไปอยู่ ชื่อ
ว่าย่อมไม่ละอาย เพราะวัตถุที่ควรละอาย ฯ อธิบายว่า ย่อมเป็นมีจนา
ทิฎฐิ เพราะภาชนะที่ถือเอาเปด้าแห่งสัตว์เหล่านี้ผู้ละอายอยู่เพราะวัตถุ
ที่ไม่ควรละอาย ผู้ไม่ละอายอยู่เพราะวัตถุที่ควร ละอายนั้นด้วย เพราะ
ภาชนะที่ถือเอาโดยประการอื่นด้วย สัตว์ทั้งหลายผู้ถ่อมมีจนาทิฎฐิเที่ยว
ไปอยู่เหล่านี้ ชื่อว่าสัตว์ถ่อมมีจนาทิฎฐิ ย่อมไปสู่ทุกคติทั้งโดยทุกคติ
มีนรกเป็นต้นคอง ฯ บทว่า อภเย เป็นต้น โดยอรรถว่า ภาชนะภิกษา
ชื่อว่าวัตถุไม่น้ำกล้ว เพราะไม่บังเกิดชนแห่งภัยคือราคะโทสะโมหะมานะ

ทิฏฐิที่เกิดและทุจริต เพราะอาศัยภาชนะภิกษา ๑ แต่สัตว์ทั้งหลาย
จำพวกที่ปกปิดภาชนะภิกษานั้น เพราะความกลัว ชื่อว่าผู้เห็นว่าเป็น
ภัยในวัตรที่หาภัยมิได้ ๑ ก็เพราะบังเกิดขึ้นแห่งภัยมีรากเป็นต้น เพราะ
อาศัยอวัยวะที่ยังหิริให้กำเริบ อวัยวะที่ยังหิริให้กำเริบนั้นจึงชื่อว่าเห็น
ภัย สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าผู้เห็นว่าหาภัยมิได้ในวัตรที่เป็นภัย เพราะไม่
ปกปิดซึ่งอวัยวะที่ยังหิริให้กำเริบนั้น ๑ สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าลุ่มหลง
ทิฏฐิ เพราะความที่แห่งการถืออันและการถือโดยประการอื่น เป็น
ความถืออันคนถือเอาแต่ด้วยยอมไปด้นทุกคติดังนี้ ๑

ในเวทนาจบเทศนา นิครนถ์เป็นอันมากมีใจสดบวชแล้ว เทศนา
ได้เป็นประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันอยู่นั้นแล ๑

เรื่องนิครนถ์ จบ

เรื่องกิตติยสาวก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภพวกกิตติย
สาวก ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า อวชเช ดังนี้ ๑
ก็ในสมัยหนึ่ง พวกสาวกของอญญเดียวยกย เห็นพวกลูกของ
คนกับบริวารเล่นอยู่ด้วยพวกบุตรของอุบาสกที่เป็นสัณมาทิฏฐิ เวลาค
บุตรเหล่านั้นไปสู่เรือนให้ทำปฏิญาณว่า พวกสัณมาศากยบุตรพวกเจ้า
ไม่ควรไหว้ แม้วัดของเขาพวกเจ้าก็ไม่ควรเข้าไปดังนี้ ๑ วันหนึ่ง พวก

๑. พวกบรรพชิตที่มีลัทธิอื่นจากพระพุทธศาสนา ๑

บุตรของอัญญเดียรภัยเหตานั้น เต้นอยู่ในที่ไกลแห่งชุมประศุนอกพระ
 เชตวันวิหาร ได้เกิดความระหายนะ ๖ คราวนั้น เขาได้ส่งทารกของอุบา
 สกคนหนึ่งไปยังพระวิหารตั้งว่า เองไปคัมภีร์ในพระวิหารนั้นแล้วนำมา
 เมื่อพวกเรารวดยดงนี้ ๖ ทารกนั้น เขาไปสู่พระวิหารถวายบังคมพระ
 ศาสตร์ดากราบทุกความนั้น ๖ ครั้นนั้น พระศาสตร์ดากรัดกะทารกนั้นว่า
 เจ้าคนเดียวคัมภีร์แล้วไป ตั้งแม่พวกเด็กนอกนั้นมาเพอคัมในวิหารนี้
 เทียว ๖ ทารกนั้น ได้กระทำอย่างนั้น ๖ บุตรอัญญเดียรภัยเหตานั้นได้
 มาคัมภีร์ ๖ พระศาสตร์ดา กรัดให้เรียกบุตรอัญญเดียรภัยเหตานั้นมาแล้ว
 ตรัสธรรมกถาที่สบายแก่เขา ทำเขาให้มีศรัทธาครั้งที่ ให้เขาคงอยู่ในสร
 ณะและคัมแล้ว ๖ บุตรเดียรภัยเหตานั้นไปเรือนของตน ๖ แฉงความ
 นั้นแก่มารดาและบิดา ๖ ครั้นนั้น มารดาและบิดาของเขาเกิดความเสีย
 ใจปริเทวนาว่า ลูกเรามีทฏฐิวิบัติเสียแล้วดงนี้ ๖ ครั้นนั้น พวกคนที่
 ฉลาดผู้คุ้นเคยสนิทสนมมากถว้ธรรมเพื่อต้องการแก่นันยังโถมันต์ให้
 ดงบแก่มารดาและบิดาของทารกเหตานั้น ๖ มารดาและบิดาของทารก
 เหตานั้นได้ฟังถ้อยคำของคนเหตานั้นกล่าวว้ พวกเราก็มอบเด็ก ๖
 เหตนั้นแก่พระธรรมโคตมเทียวดงนี้แล้ว นำทารกเหตนั้นไปสู่วิหาร
 พร้อมด้วยหมู่ญาติเป็นอันมาก ๖ พระศาสตร์ดา ทรงตั้งดูอาลัยของคนที่
 เหตนั้น เมื่อจะทรงแสดงธรรมได้ ตรัสพระคาถาเหตนั้น ความว่า—

สัตว์ทั้งหลายมีความรู้ว่ามี โทษในวัตถุที่หาโทษมิได้
 มีความเห็นว่าหาโทษมิได้ในวัตถุที่มีโทษ เป็นผู้ถือ
 มิจฉาทิฏฐิยอมไปสู่ทุกคติ ส่วนสัตว์ทั้งหลายที่รู้วัตถุ

อันมีโทษโดยความเป็นวัตถุมีโทษ และรู้วัตถุอันหา
 โทษมิได้โดยความเป็นวัตถุหาโทษมิได้ เป็นผู้ถือ
 สัมมาทิฐิ ย่อมไปสู่สุคติ ดังนี้ ฯ
 ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า ในวัตถุที่หาโทษมิได้นั้น โดยอรรถ
 ว่าเป็นสัมมาทิฐิมีวัตถุ ๓๐ และธรรมเป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฐิ
 นั้น ฯ บทว่า มีความรู้ว่ามีโทษเป็นต้น นั้น โดยอรรถว่า สัตว์ทั้ง
 หลายมีความรู้เกิดชนวนว่าวัตถุมีโทษดังนี้ ฯ อนึ่ง ผู้มีความเห็นว่าหาโทษ
 มิได้ ในวัตถุมีโทษ คือมิจฉาทิฐิและธรรมเป็นอุปนิสัยแห่งมิจฉา
 ทิฐินั้น เป็นผู้ชื่อว่าถือมิจฉาทิฐิเพราะเป็นผู้ถือมิจฉาทิฐิก็รู้ซึ่ง
 วัตถุที่หาโทษมิได้โดยความเป็นวัตถุมีโทษ และซึ่งวัตถุที่มีโทษ โดย
 ความเป็นวัตถุหาโทษมิได้แล้วถือเอานั้น ย่อมไปสู่ทุคติ ดังนี้ ฯ อรรถ
 แห่งกาลาที่ ๒ พึงทราบโดยบรรยายตรงกันข้ามกับบรรยายที่กล่าว
 แล้ว ฯ

ในเวทนาเจตนา ชนเหล่านั้นทั้งหมด ได้ตั้งอยู่ในสภาวะ ๓ พึง
 ธรรมคือ ฯ ไป ได้ตั้งอยู่ในโศคาบัตติผลดังนี้เถ ฯ
 เรื่องคิตถียสาวก จบ

ภาค ๗ หน้า ๓๔ - ๔๓๗

อุปาสิกา ปน ปริเทวนา ฯ ป ฯ สงโฆเกตฺวา ปรีนิพพายีตี ฯ
 ส่วนอุปาสิกาปริเทวนาอยู่ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ ความว่า—
 ชนเหล่าใด เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘

ประพฤติพรหมจรรย์ทุก ๆ คติที่ ๑๔ แห่งบักขุ คติที่
๑๕ แห่งบักขุ คติที่ ๘ แห่งบักขุและปาริหาริยบักขุ
ยักขุทั้งหลาย ย่อมไม่เล่นด้วยชนเหล่านั้น ข้าพเจ้า
ได้ฟังแต่พระอรหันต์ทั้งหลายดังนี้ ข้าพเจ้าได้เห็น
ในวันนั้น เดยวัน ยักขุยอมเล่นด้วยพ่อसानุ ดังนี้ ๆ

นางยักษินได้ฟังคำอุบาสิกาแล้ว กล่าวว่ —

ชนเหล่าใด — เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘
ประพฤติพรหมจรรย์ทุก ๆ คติที่ ๑๔ แห่งบักขุ คติที่
๑๕ แห่งบักขุ คติที่ ๘ แห่งบักขุและปาริหาริยบักขุ
ยักขุทั้งหลาย ย่อมไม่เล่นด้วยชนเหล่านั้น ท่านได้
ฟังแต่พระอรหันต์ดังนี้ เป็นความชอบ ดังนี้

แล้วกล่าวว่า —

ท่านจงบอกกะพ่อसानุผู้ฟังแล้วว่า คำของ ยักขุทั้ง
หลายดังนี้ว่า พ่ออย่ากระทำความที่เป็นบาป ในที่แจ้ง
หรือในที่ลับ ถ้าพ่อจักกระทำหรือกระทำอยู่ซึ่งกรรม
เป็นบาปไซ้ ความพ้นจากทุกข์จะไม่มีแก่พ่อ แม้ผู้
บินหนีไปได้ดังนี้

นางยักษินนั้น ครั้นกล่าวว่า ความพ้นจะไม่มีแก่พ่อผู้กระทำความ
เป็นบาปอย่างนี้ แม้บินหนีไปจนทุกวันนี้แล้ว ปล่อยตามเถร ๆ ตาม
เถรดื่มคานเห็นมารดาตายผมร้องไห้ระอนอยู่ และชาวบ้านทางต้น
ประชุมกัน ไม่รู้ ตักภาวาทคณภูมิตั้ง นึกว่า เมื่อก่อนเราหนีบหนี

คาถา^๕ความว่า —

ขอความเจริญจงมีแก่ลูก ลูก^๕ดิ้นรนอยู่ แม่จะปรับ
ทุกข์^๕แก่ใครว่า ลูก^๕เป็นภยันตรายที่แม่นำออกจากเรือน
อันไฟติดทั่วแล้ว ยังปรารถนาจะไหม้อีกดังนี้ ฯ

ตามเถรนั้น เมื่อมารดา^๕กล่าวอยู่ ด่านักคนได้กล่าวว่า ประโยชน์
ด้วยความ^๕เป็นภยันตราย^๕ไม่มีแก่ลูกดังนี้ ครั้น^{๕๕} มารดา^๕ใจกล่าวว่า ดี
ระพ้อ ดังนี้ ให้ตามเถรนั้นโทษ^๕อันประณีต ถามว่า พ่อมีอายุได้เท่า
ไร ทราบความ^๕ที่ตามเถรมีอายุครบ ได้จัดไตรจักร^๕ให้แก่ตามเถร
นั้น ฯ ตามเถรนั้น^{๕๕}มีบาตรและจีวรบริบูรณ์ได้อุปสมบทแล้ว ฯ

ครั้น^{๕๕} พระศาสดา จะทรงยังความ^๕อดสา^๕หะในการ^๕ข่มจิต^๕ให้
เกิดแก่พระ^{๕๕}สาธุชน^{๕๕}อุปสมบทแล้วไม่นาน ตรัสว่า ชื่อว่าจิต^{๕๕๕}นั้นเที่ยว
จาริกไปในอารมณ์ต่าง ๆ ดั้นกาดนาน ชื่อว่าความ^๕ดี^๕ ย่อมไม่
มีแก่บุคคล^{๕๕}ผู้ไม่^{๕๕}ข่มจิต^{๕๕}นั้น เพราะฉะนั้น ความ^๕เพียรในการ^๕ข่มจิต^๕
ควรกระทำ^{๕๕}ดุจ^{๕๕}ข่มช้าง^{๕๕}ขบมัน^{๕๕}ด้วย^{๕๕}ขอ^{๕๕}ดังนี้แล้ว^{๕๕}ตรัส^{๕๕}พระคาถา^{๕๕}ความว่า—

เมื่อก่อน^{๕๕}จิต^{๕๕}นั้นได้^{๕๕}เที่ยวจาริก^{๕๕}ไป ปรารถนา^{๕๕}ด้วย^{๕๕}อาการ
ใด ใคร^{๕๕}ใน^{๕๕}อารมณ์^{๕๕}ใด สุข^{๕๕}ด้วย^{๕๕}ประการ^{๕๕}ใด วัน^{๕๕}นั้นเรา
จัก^{๕๕}ข่ม^{๕๕}จิต^{๕๕}นั้น โดย^{๕๕}อุปาย^{๕๕}ที่^{๕๕}แยบคาย^{๕๕} ดุจ^{๕๕}คน^{๕๕}ถือ^{๕๕}ขอ
ข่ม^{๕๕}ช้าง^{๕๕}ที่^{๕๕}ขบมัน^{๕๕}ฉะนั้น^{๕๕} ดังนี้ ฯ

อรรถ^{๕๕๕}แห่ง^{๕๕๕}คาถา^{๕๕๕}นั้น^{๕๕๕}ดังนี้ เมื่อ^{๕๕๕}แต่^{๕๕๕}ก่อน^{๕๕๕}นั้น เจา^{๕๕๕}จิต^{๕๕๕}นั้น^{๕๕๕}ได้^{๕๕๕}เที่ยว^{๕๕๕}จาริก^{๕๕๕}
ไป^{๕๕๕}ดั้น^{๕๕๕}กาด^{๕๕๕}นาน มัน^{๕๕๕}ปรารถนา^{๕๕๕}ใน^{๕๕๕}อารมณ์^{๕๕๕}มี^{๕๕๕}รูป^{๕๕๕}เป็น^{๕๕๕}ต้น ด้วย^{๕๕๕}อาการ^{๕๕๕}แห่ง^{๕๕๕}
กิเลส^{๕๕๕}มี^{๕๕๕}ราก^{๕๕๕}เป็น^{๕๕๕}ต้น^{๕๕๕}ใด ชื่อ^{๕๕๕}ว่า^{๕๕๕}ปรารถนา^{๕๕๕}ด้วย^{๕๕๕}อาการ^{๕๕๕}ใด ด้วย^{๕๕๕}สามารถ^{๕๕๕}
แห่ง^{๕๕๕}อาการ^{๕๕๕}นั้น ความ^{๕๕๕}ใคร^{๕๕๕}ของ^{๕๕๕}มัน^{๕๕๕}ย่อม^{๕๕๕}เกิด^{๕๕๕}ขึ้น^{๕๕๕}ใน^{๕๕๕}อารมณ์^{๕๕๕}ใด^{๕๕๕}เที่ยว^{๕๕๕} ชื่อ^{๕๕๕}ว่า

เถาวัลย์ฉะนั้น มนุษย์นั้น ย่อมเร่ร่อนไปในภพน้อย
 และภพใหญ่ คุณงามผู้ปรารถนาผลไม่กระเสือก
 กระสนไปในป่านั้น ตัณหาอันชื่อว่าขมมี ชื่อว่าวิสั
 ติกา ย่อมครอบงำซึ่งมนุษย์ใดในโลก ความโศกทั้ง
 หลาย ย่อมเจริญแก่มนุษย์นั้น ดูดยุทธคามบางอันฝน
 ตกทับแล้วฉะนั้น ส่วนบุคคลใด ครอบงำได้ซึ่งตัณ
 หาชื่อว่าขมมีนั้น อันบุคคลล่วงได้ยากในโลก ความ
 โศกทั้งหลายย่อมตกไปจากมนุษย์นั้น ดูดยุทธคามบาง
 ไปจากใบบัวฉะนั้น เพราะฉะนั้น เราขอพูดกะท่าน
 ทั้งหลายว่า ความเจริญจะมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดา
 ที่มาประชุมกันในที่นี้ ท่านทั้งหลายจงขุดรากแห่ง
 ตัณหา ดูดยุทธคามที่ต้องการแฝงขุดอยู่ซึ่งยุทธคามบาง
 ฉะนั้น มารอย่าทำลายท่านบ่อย ๆ ดูดยุทธคามนี้ทำ
 ลายอยู่ซึ่งไม้อ้อฉะนั้นเลย ดังนี้ ฯ
 ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า ปมตตจารีโน เป็นต้นนั้น โดยอรรถ
 ว่า ฌานย่อมไม่เจริญ วิบัติตนา มรรคและผล ย่อมไม่เจริญแก่บุคคล
 เป็นผู้ประมาทด้วยความประมาท มีการปล่อยสติเป็นลักษณะอยู่
 เหมือนอย่างมาตุลา คือเถาวัลย์ที่พัวพันรัดรั้งกันไม่ ย่อมเจริญเพื่อความ
 พินาศแห่งตนไม้นั้นใด ตัณหาชื่อว่าย่อมเจริญเพราะอาศัยทวารหก
 เกิดขึ้นเนื่อง ๆ แก่บุคคลผู้ประมาทอยู่นั้นเหมือนฉะนั้น ฯ บทว่า โส
 ปรีปลวติ หุราหุรี นั้น โดยอรรถว่า มนุษย์นั้นคือบุคคลที่เป็นไปในคติ

แห่งคณหา ย่อมเร่ร่อนไปคือแดนไปในภพ ในภพ ฯ เพื่อจะทรงบริหาร
 คำถามว่า มนุญห์ย่อมเร่ร่อนไปในภพน้อยและภพใหญ่ด้วยประการใด
 ประการนั้นดูจะไรดังนี้ จึงควรว่า ดูจวนรผู้ปรารถนาผลไม้
 กระเสือกกระสนไปในป่าฉะนั้น โดยอรรถว่า จวนรผู้ปรารถนา
 ผลไม้ ย่อมกระเสือกกระสนไปในป่าจับกิ่งแห่งต้นไม้หน ๆ ปล่อยให้
 หนแตกกิ่งอื่น ปล่อยให้กิ่งหนึ่งแตกกิ่งอื่น ไม่ถึงซึ่งความเป็นผู้
 อนุบุคคลพึงกล่าวว่า มันไม่ได้กิ่งไม้หนึ่งดังบอญ์แต่ว่ามันใด บุคคล
 ผู้เป็นไปในคติแห่งคณหา เมื่อเร่ร่อนไปในภพน้อยและภพใหญ่ ย่อม
 ไม่ถึงซึ่งความเป็นผู้อนุบุคคลพึงกล่าวว่า เขาไม่ได้อารมณ์ถึงความไม่
 เป็นไปในแห่งคณหาแต่ว่ามันเหมือนฉะนั้น แต่ ๖ บทว่า ยี่ เป็นต้นนี้
 โดยอรรถว่า คณหาอันเป็นไปในทวารหกนี้ ถึงแล้วซึ่งความนับว่าข้ามมี
 ด้วยความเป็นธรรมชาติตามก ว่าวิสัตติกา เพราะเป็นอาหารเป็นพิษ
 เพราะเป็นดอกเป็นพิษ เพราะเป็นผลเป็นพิษ เพราะเป็นของบริโภค
 เป็นพิษ เพราะช้อยอยู่ต่าง ๆ เพราะช้อยอยู่ทั่วไป ในอารมณ์มีรูปเป็น
 ต้น ย่อมครอบงำซึ่งบุคคลใด ความโศกทั้งหลาย ซึ่งมีวิญญะเป็นมูล
 ในภายใน ย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น เหมือนอย่างหย้าคมบางอันฝนตก
 อยู่บ่อย ๆ ตกทับแล้ว เจริญอยู่ในป่าฉะนั้น ๖ บทว่า ทูรจยัม เป็น
 ต้น โดยอรรถว่า ส่วนบุคคลใด ทนได้คือครอบงำได้ซึ่งคณหาซึ่งมี
 ประการที่กล่าวแล้วนี้ ชื่อว่าอนุบุคคลดวงได้ยาก เพราะกระทำได้ยาก
 เพื่อก้าวล่วงคือเพื่อละความโศกทั้งหลายซึ่งมีวิญญะเป็นมูล ย่อมตกไป
 จากบุคคลนั้นคือตั้งอยู่ไม่ได้ เหมือนอย่างหยาดน้ำที่ตกแล้วในไปกษระ

คือไปบัว ย่อมคงอยู่ไม่ได้ฉะนั้น ๖ บทว่า ตัม โว วทามิ นั้น โดย
 อรรถว่า ด้วยเหตุนี้เราขอพูดกะท่านทั้งหลาย ๖ บทว่า ภทฺทํ โว
 นั้น โดยอรรถว่า ความเจริญงมแก่ท่านทั้งหลาย อธิบายว่า ท่าน
 ทั้งหลายอย่าถึงความพินาศ คุปลาช่อว่ากบิณะนี้เลย ๖ บทว่า มูลี
 เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า ท่านทั้งหลาย จงชูดรากแห่งคันหาอันเป็น
 ไปในทวารหกนด้วยอหัตตมรรคญาณ ๖ เพื่อจะทรงบริหารคำถามว่า
 การชูดรากคันหา นั้น คุจอะไร จึงตรัสว่า คุจบุคคลที่ต้องการแฝก
 คุจอยู่ซึ่งหย้าคมบางฉะนั้น โดยอรรถว่า บุรุษที่มีความต้องการด้วย
 แฝกย่อมชูดหย้าคมบางด้วยจอบใหญ่ฉนี้โต ท่านทั้งหลายจงชูดราก
 แห่งคันหาอันเหมือน ฉนั้น ๖ บทว่า มา โว นพฺว โสโตว มาโร
 ภาณชิ ปุณฺณปุณฺนี นั้น โดยอรรถว่า กิเลสมาร มรณมารและเทวบุตร
 มารอย่าทำลายท่านทั้งหลายบ่อย ๆ คุจกระแด้แห่งแม่น้ำอันมาโดย
 กำดังใหญ่ ทำลายอยู่ซึ่งไม้ฉอันเกิดในกระแด้แห่งแม่น้ำฉนั้นเลย ๖

ในเวลายบเทศนา บุตรชาวประมงทั้ง ๕๐๐ คน ได้ถึงความ
 ดังเวช ปรารภนาทำที่สุดแห่งทุกข์ ได้บวชในสำนักพระศาสดา ได้
 กระทำซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ต่อกาลไม่นานเทียว ได้มีการบริโภคด้วยธรรม
 บริโภคคืออเนญชวิหารสมาบัติร่วมกบด้วยพระศาสดาดังนี้แล ๖

ภาค ๘ หน้า ๔๕๔-๔๕๗

สตฺถา เตสํ สํเวคํ อุปฺปาเตตฺวา ฯ เป ฯ ฉทฺทฺเตยฺยาติ อตฺตโถ ฯ

พระศาสดา ทรงยังความดังเวชให้เกิดชนแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว
เมื่อจะทรงประกาศโทษแห่งตัณหาอันล้นหลามด้วยวาทะ ประทับยืนอยู่
ณระหว่างถนนเทียม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านั้นความว่า—

ต้นไม้ เมื่อรากหาอุปัทวะมิได้ ยั่งยืนคง แม้มถูก
ตัดแล้ว ก็ยังงอกได้อีกเทียมแม้น้ำใจ เมื่ออนุสัย
แห่งตัณหาอันบุคคลยังถอนไม่ได้ ทุกข์นี้ยังเกิดซ้ำ
ไปแม้มเหมือนฉะนั้น ฯ ตัณหาภิกระเส ๓๖ อันหลัง
ไหลไปในอารมณ์อันยังใจให้เอิบอาบของบุคคลใด
เป็นตัณหากล้า ความดำริทั้งหลายเป็นสภาพใหญ่
อาศัยซึ่งวาทะ ย่อมนำไปซึ่งบุคคลนั้นผู้มีความเห็น
ชั่ว ฯ กระเสทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ทั้งปวง
เถาว์ลยย่อมแตกขึ้นตั้งอยู่ ท่านทั้งหลายเห็นเถาว์ลย
ที่เกิดขึ้นแล้วนั้น จงตัดรากมันด้วยปัญญา ฯ โสมนัส
ทั้งหลายอันกิเลสคลุกเคล้าแล้ว และเป็นไปกับด้วย
สินหา ย่อมเกิดแก่สัตว์ สัตว์เหล่านั้น ผู้อาศัย
ความสำราญ เป็นผู้แสวงหาความสุข นระเหล่านั้น
แลเป็นผู้เข้าถึงซึ่งชาติและชรา ประชาอันตสิณา

กระทำในเบื้องหน้าแล้ว ย่อมกระสับกระส่าย ดุจ
 กระต่ายที่ถูกนายพรานเบียดเบียนฉะนั้น ประชาอัน
 กิเลสเครื่องประกอบกับและกิเลสเครื่องข้องเกี่ยว
 พันไว้แล้ว ย่อมเข้าถึงซึ่งทุกข์รำไปสิ้นกาลนาน
 ประชาอันตลิดากระทำในเบื้องหน้าแล้วย่อมกระสับ
 กระส่าย ดุจกระต่ายที่ถูกนายพรานเบียดเบียนฉะนั้น
 เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้หวังอยู่ซึ่งวิราคะเพื่อตน พึง
 บรรเทาตลิดาเสีย ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหตุนั้น บทว่า มูเล เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า เมื่อ
 รากหำชะนิดอันไปในทิศใดและตั้งตรงไปเบื้องต่ำแห่งต้นไม้อะไร ยังหา
 อนุพัทธอะไร ๆ มีการตัดการผ่าและการเจาะเป็นต้นมิได้ ชื่อว่ามั่น
 เพราะเป็นรากถึงความมั่นคง ต้นไม้นั้นแม้ถูกตัดในเบื้องบน ยังออก
 ได้อีกด้วยลำมารกแห่งลำขาและอนุสาขา เมื่ออนุสาขแห่งต้นหาอันเป็น
 ไปในทวารหก อันบุคคลยังถอนไม่ได้คือยังตัดไม่ได้ด้วยอรรถคมมรรค
 ญาณ ทุกชั้นต่างด้วยทุกขันธ์ชาติเป็นต้น ยังเกิดรำไปในภพนั้น ๆ
 เหมือนฉะนั้นเทียบ ฯ

บทว่า ยสฺส เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า ตัณหาอันประกอบด้วย
 กระแส ๓๒ ด้วยลำมารกแห่งต้นหาวิจิริตทั้งหลายเหล่านั้น คือ
 ตัณหาวิจิริต อาคัยายตนะภายใน ๓๘ ตัณหาวิจิริต อาคัยายตนะ
 ภายนอก ๓๘ ด้วยประการฉะนี้ ชื่อว่ามนาบัสสวณา ด้วยอรรถว่า

๑. จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาช หน้า ๒๕๐ แต่ในที่นี้ท่านยก อชฺฌตฺตักกิสฺสุปาทาช และ
 พาหิรฺสฺสุปาทาช ไว้หน้าอฏฺฐารส เข้าใจว่าท่านเรียงเพื่อให้เป็นประโยคอรรถกถา ฯ

หดงั้ไหลไป คือเป็นไปในอารมณ์มีรูปเป็นต้นที่ยังใจให้เอบอาบของ
บุคคลใด เป็นต้นหากดาค้อมกาดัง ความดำริทงหลายเป็นสภาพใหญ่
ด้วยภาวะใหญ่ เพราะเกิดขึ้นบ่อย ๆ ไม่อาศัยฉานหรือวิบัติสดนา ชื่อ
ว่าอาศัยซึ่งราคะ ย่อมนำไปซึ่งบุคคลนั้น ชื่อว่าผู้มีความเห็นชั่ว เพราะ
มีญาณวิบัติ ฯ

บทว่า สนวนติ สพพธิ โสตา นั้น โดยอรรถว่า กระแต่
ค้นหาเหตุนั้น ชื่อว่าย่อมไหลไปในที่ทั้งปวง เพราะไหลไปในอารมณ์
ทั้งปวงมีรูปเป็นต้น หรือเพราะไหลไปในภพทั้งปวง คือเป็นรูปค้นหา
แม่ทั้งปวง ฯ ด ฯ เป็นธรรมค้นหาแม่ทั้งปวง ฯ บทว่า ลตา นั้น โดย
อรรถว่า ชื่อว่าลตา ด้วยวิเคราะห์ว่า คุจเถาวัดย ด้วยอรรถว่าพัวพัน
และด้วยอรรถว่าเกี่ยวประสาน ฯ บทว่า อุกฤษช ติฏฐติ นั้น
โดยอรรถว่า เกิดขึ้นทางทวารหกแฉกตั้งอยู่ในอารมณ์มีรูปเป็นต้น ฯ
บทว่า ตณฺจ ทิสฺวา นั้น โดยอรรถว่า เห็นแล้วซึ่งเถาวัดยคือค้นหา
นั้นด้วยอำนาจแห่งสถานที่มีนเกิดว่า ค้นหา เมื่อเกิด ย่อมเกิด
ขึ้นในทณฺคณฺ ฯ บทว่า ปญฺญา ย นั้น โดยอรรถว่า จงคิดตราด้วย
มรรคปัญญา คุจเขาตัดเถาวัดยที่เกิดในป่าด้วยมีคณฺณน ฯ

บทว่า สริตานิ นั้น โดยอรรถว่า อันกิเลสไปตามแล้ว คือ
อันกิเลสครอบงำแล้ว ฯ บทว่า สีเนหิตานิ นั้น โดยอรรถว่า และเป็น
ไปกับด้วยดีเนหาด้วยอำนาจแห่งดีเนหาอันเป็นไปในวัฏฏุมัจจรรเป็นต้น
อธิบายว่า อนดีเนหาคือค้นหาถูกเกล้าแล้ว ฯ บทว่า โสมนสฺสานิ
นั้น โดยอรรถว่า โสมนัสเช่นนี้ย่อมเกิดแก่สัตว์ผู้เป็นไปในอำนาจแห่ง

คันหา ฯ บทว่า เต สาตสีตา นัน โดยอรรถว่า สัตว์เหตานั้น คือ
บุคคลที่เป็นไปในอำนาจแห่งคันหา เป็นผู้อาศัยความสำราญ คืออาศัย
สุขเทียว เป็นผู้แสวงหาสุข คือแสวงหาโดยรอบซึ่งความสุข ฯ บทว่า
เต เว นัน โดยอรรถว่า นรเหตาดิมีอย่างนี้เป็นรูป นรเหตานั้น
เป็นผู้ชื่อว่าชาติขรูปศา ด้วยอรรถว่าย่อมเข้าถึงซึ่งชาติขราพยาธิและ
มรณะนั้นเทียว ฯ

บทว่า ปชา นัน โดยอรรถว่า สัตว์เหตานั้น เป็นผู้อันคันหาถึง
แล้วซึ่งอันนับว่าตติยา เพราะกระทำความดัง กระทำในเบื้องหน้า
แล้ว คือแวดล้อมแล้ว ฯ บทว่า พาธิตอ นัน โดยอรรถว่า ย่อม
กระดับกระด่าย คือว่าย่อมกวดถูกระต่ายที่ถูกนายพรานผูกไว้แล้วใน
ป่าฉะนั้น ฯ บทว่า สโยชนสงคสตา นัน โดยอรรถว่า เป็นผู้อัน
กิเลสเครื่องประกอบ ๓๐ อย่าง และกิเลสเครื่องของ ๗ อย่างมีเครื่อง
ของคือราคะเป็นต้น เกยวพันไว้แล้ว หรือเป็นของอยู่แต่ในเครื่อง
ประกอบกับ ๓๐ อย่าง และกิเลสเครื่องของ ๗ อย่างนั้น ฯ บทว่า
จิราย เป็นคณน โดยอรรถว่า ย่อมเข้าถึงซึ่งทุกขมชาติเป็นคณนว่าไป
ต้นภาณนาน คือต้นภาณยาว ฯ

บทว่า ตสฺมา นัน โดยอรรถว่า เหตุใด สัตว์ทั้งหลายถูกตติยา
กระทำในเบื้องหน้า คือพัวพันไว้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ปรารถนา ชื่อว่า
จำนงค์ยซึ่งวิราคะ คือนิพพานเป็นที่ปราศแห่งกิเลสมีราคะเป็นต้นเพื่อ
ตน พึงบรรเทา คือนำซึ่งตติยานนอกทงด้วยอหัตตมรรคณ
เทียว ฯ

เรื่องเรือนจำ

ภาค ๘ หน้า ๔๖๑-๔๖๔

พระคำสดดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภเรือนจำ
ตรัสพระธรรมเทศนานามคำเริ่มต้นว่า น ตี ทพฺพํ ดังนี้ ฯ

ได้ยินว่า ในกาลครั้งหนึ่ง เชนำโจรผู้คดีต่อ ผู้ฆ่าคนเดินทาง
ผู้ฆ่ามนุษย์เป็นอันมากมาแสดงแก่พระเจ้าโกศด ฯ ทำวเชอรับสั่งให้
จำโจรเหล่านั้นด้วยเครื่องจาคอชื่อเครื่องจาคอเชือกและเครื่องจาคอ
ตรวน ฯ แม่พวกกษัตริย์ชาวชนบทประมาณ ๓๐ รูปใครจะเฝ้าพระคำสดดา
มาเฝ้าถวายบังคมแล้ว วนรุงชนเที่ยวเพื่อบิณฑะในพระนครดำวักดี ไป
ถึงเรือนจำ เห็นโจรเหล่านั้นแล้ว กลับจากบิณฑะบาท เวดาเย็นเข้าเฝ้า
พระศกาคตเจ้า ทดถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วนนพวกข้าพระ
องค์เที่ยวไปเพื่อบิณฑะ ได้เห็นพวกโจรเป็นอันมากถูกจำด้วยเครื่องจ
มเครื่องจาคอชื่อเบณฑน ด้วยทุกข์ใหญ่ในเรือนจำ โจรเหล่านั้นไม่อาจ
เพื่อจะตัดเครื่องจำเหล่านั้นหนีไปได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อว่าเครื่อง
จาคมนยงกว่าเครื่องจำเหล่านั้นอยู่หรือหนอแล ฯ พระคำสดดาตรัส
ว่า ดูก่อนกษัตริย์ทั้งหลาย เครื่องผูกเหล่านั้นชื่อว่าเครื่องผูกอะไร เครื่อง
ผูกคอกก็เด็ดคือคันทนาในทวีปยชาวเปิดอกและบิณฑะนมดกและเมยเบณฑน
นใด เครื่องผูกนเหน็ดมนยงกว่าเครื่องผูกเหล่านั้นโดยร้อยเท่าพันเท่า
แสนเท่า แต่พวกโบราณกบิณฑะตได้ตัดเครื่องผูกที่ตัดได้ยากน แม่

ใหญ่อย่างนี้ เข้าไปสู่วาหิมพานต์บวชแล้วดังนี้ แล้วทรงนำมาซึ่งอดีต
นิทานดังต่อไปนี้—

ในอดีตสมัย ครั้นเมื่อพระเจ้าพรหมทัตต์เสด็จราชย์ในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติในสกุลกฤหบดีตักทายาลูกหนึ่ง ๑ เมื่อพระ
โพธิสัตว์เจริญวัยบิดาได้กระทำกาละ ๑ พระโพธิสัตว์ทำการจ้างเลี้ยง
มารดา ๑ ครั้นนั้น มารดาได้ทำกุศลชดเชยหนึ่งในเรือนแก่พระโพธิสัตว์
ผู้ไม่ยินยอมอยู่ ครั้นภายหลังได้ทำกาละ ๑ แม้ภรรยาของพระโพธิสัตว์
ก็ตั้งครรภ์ ๑ พระโพธิสัตว์ไม่ทราบความที่ภรรยาตั้งครรภ์กล่าวว่า
ลูกก่อนแม่จำเริญ หล่อนจงทำการจ้างเป็นอยู่เกิด ฉันจะบวช ๑ ภรรยา
กล่าวว่า นาย ฉันตั้งครรภ์มิใช่หรือ เมื่อฉันคลอดแล้วนายเห็นทารก
แล้วจะบวช ๑ พระโพธิสัตว์รับว่าถ้า ชั่วอายุในเวลาที่ภรรยาฉัน
คลอดบุตรแล้ว แม่จำเริญ หล่อนคลอดแล้วโดยความดีแล้ว คราว
นั้นฉันจะบวช ๑ คราวนั้นภรรยากล่าวแก่พระโพธิสัตว์ว่า นาย จงรอ
อยู่จนบุตรน้อยของนายอย่างนมก่อนดังนี้ ตั้งครรภ์อีก ๑ พระโพธิสัตว์
ดำริว่า เราไม่อาจเพื่อให้แม่รับแล้วไป เราจึงไม่บอกแก่หล่อน
ละจกหนีไปบวชดังนี้ ท่านไม่ได้บอกแก่ภรรยาฉันลูกชนหนีไปในฉวัน
ราตรี ๑ ครั้นนั้น ท่านถูกตำรวจนครบาลจับ ๑ ท่านกล่าวว่า นาย
ข้าพเจ้าเป็นคนเพียงมารดา โปรดปล่อยข้าพเจ้าเถิดดังนี้ ให้ตำรวจ
ปล่อยคนแล้ว อยู่ในสถานที่แห่งหนึ่งแล้วเข้าไปสู่วาหิมพานต์บวชเป็น
ฤษียังอภิญญาและสมาบัติให้เกิด เพ็ดลิตเพ็ดลิตอยู่ด้วยกัมปาก่อนมาน ๑

เมื่อท่านอยู่ในป่าหิมพานต์นั้นได้เปล่งอุทานความว่า เครื่องผูกคือกิเลส
ได้แก่เครื่องผูกคืออกุศลและเมียบ่ ชั่วว่าอันบุคคลตัดได้ยากแม้เห็นปานนี้
เราตัดได้แล้วดังนี้ ฯ

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนั้นมาแล้ว เมื่อจะทรงประกาศ
อุทานที่พระโพธิสัตว์นั้นเปล่งแล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ ความว่า—

เครื่องผูกใดเกิดแต่เหล็กก็ดี เกิดแต่ไม้ก็ดี เกิดแต่
หญ้ามุงกระต่ายก็ดี ชีรชนทั้งหลาย ไม่กล่าวเครื่อง
ผูกนั้นว่าเป็นเครื่องผูกมัน ชนทั้งหลายเหล่านี้
กำหนดกำหนดกันแล้วในแก้วมณและกมลททั้ง
หลาย ความกำหนดกันแห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นก็
ความเพ่งเล็งในโลกและเมียบ่ทั้งหลายใด ความเพ่ง
เล็งนั้นคิด นชชนทั้งหลายกล่าวว่าเครื่องผูกมัน
เป็นเครื่องผูกที่น่าลง เป็นเครื่องผูกหย่อน เป็น
เครื่องผูกที่ปลดปล่อยได้ยาก ชีรชนทั้งหลายได้ตัด
แม้ซึ่งเครื่องผูกนั้นแล้ว ไม่มีความเพ่งเล็งละกามสุข
ไปได้ ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านี้ บทว่า ชรา นั้น โดยอรรถว่า บัณฑิต
บุรุษทั้งหลายมีพระพุทธรูปเป็นต้นไม่กล่าวเครื่องผูกอันเกิดแต่เหล็กคือ
ตรวนเหล็กชื่อว่าเกิดแต่เหล็ก เครื่องผูกเกิดแต่ไม้ที่เขาถือว่าเครื่อง
ผูกคือขอ เครื่องผูกที่เขาทำให้เป็นเชือกด้วยหญ้ามุงกระต่าย หรือด้วย
วัตถุอื่น ๆ มีปอเป็นต้น ชื่อว่าเครื่องผูกคือเชือกนั้นว่ามน เพราะความ

ในเวลาดาบเทตนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุโลกุตตรมตม์ได้ดา
 บัณฑิตเป็นคณตงนเง ๗

เรื่องเรือนจำ จบ

ภาค ๘ หน้า ๔๗๔-๔๗๗

อดีต จุพชนุกคหปณทิตกาเล ๗ เป ๗ ฉินทิสุตตี อตโต ๗

แปลโดยพยัญชนะ

อ. พระศาสดา... ทรงกระทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งความที่แห่งจุพ
 ชนุกคหปณทิตผู้เรียนแล้ว ซึ่งคิดในด้านกแห่งอาจารย์ผู้เป็นหน้าโดย
 ความเป็นประธานในทิศ ในเมืองชื่อว่าคักกธิดา พาซึ่งธิดาอันอาจารย์
 นินยัคแล้วให้แล้ว ไปอยู่ดู่เมืองพาราณสี เป็นผู้อันหญิงนนครนเมื่อคำ
 ว่า แนนางผู้เจริญ หด่อนจนนำมาซึ่งดาบดังนี้ อันจุพชนุกคหปณทิตฆ่า
 แล้วซึ่งโจรทั้งหลาย ๕๐ หย่อนด้วยโจรคนหนึ่ง ด้วยถูกชนทั้งหลาย ๕๐
 หย่อนด้วยถูกชนคนหนึ่งปากแห่งตงแห่งหนึ่ง ครนเมื่อถูกชนทั้งหลาย
 ดันแล้วจับแล้วซึ่งโจรผู้เจริญกว่า ยังโจรนั้นให้ล้มแล้วณ ภาคพื้น
 กล่าวแล้ว กระทำซึ่งความดีเนหาในโจรอันตนเห็นแล้วในขณะนั้น วาง
 แล้วซึ่งด้ามแห่งดาบในมือแห่งโจร ยังโจรให้ตายแล้วด้วย ซึ่งความเป็น
 คืออันอันโจรพาซึ่งหญิงนั้นไปอยู่คิดแล้วว่า หญิงนั้นเห็นแล้วซึ่งบุรุษอัน
 จักยังบุรุษนั้นให้แม้อย่างเราให้ตาย ดุจยังเราให้ยังด้ามี่ของคนให้ตาย
 ประโยชน์อะไรด้วยหญิงนั้นแก่เราดังนี้ เห็นแล้วซึ่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง พก

ไวแแต่ซงหญงนนณผงแห่งเมณาซางน ถือเอาแแต่ซงห้อมภณทะ
 แห่งหญงนน ถ้าวแแต่ว่า ห่อนจงพักอยู่ในผงนนนเทยว ฉนย้อม
 ยงห้อมภณทะให้ซามซนเพียงใด เพียงนน ดงน ณะซงหญงนน ใน
 ผงนนเทยวแแต่ไปดว้ย ในกาตแห่งภิกษุณนเป็นจุพรนุคคหบัตติค
 ในอดีตสมัย ทรงยังชาตก่อนบัตติคกำหนดแแต่ดว้ยจุพรนุคคหใน
 บัญจกนิบาต^{๕๑} ความว่า—

ข้าแแต่พราหมณ ท่านถือเอาดว้ยดแแต่ ซงภณทะทั้ง
 ปวง เป็นผู้ซามแแต่ซงผงซางโน้น ข้าแแต่ท่านผู้เจริญ
 ท่านจงกลับมาเร็ว ๆ จงแม้อยงข้าให้ซามพลัน ๆ ใน
 บัตติ^{๕๒} ๆ

แม่พราหมณ ย้อมแลก ซงฉน เป็นคนไม่มีหลักฐาน
 มีไชซาโยอันห่อนเชยซิดแแต่ ดว้ยซาโยผู้มีหลักฐาน
 อันห่อนเชยซิดแแต่ นาน แม่พราหมณพงแลกซง
 ซาโยน แมดว้ยฉน ฉนจักไปไกลกว่าแต่ทน ๆ

หญงนเป็นอะไร ย้อมกระทำซงความหวัเราะใหญ่
 ในพุ่มแห่งตะไคร่น้ำ กรรมของบุคคลพอนหรือ หรือ
 เพลงอันบุคคลขับแแต่ หรือดนตรีอันบุคคลประโคม
 แแต่ อันบุคคลตั้งไวพร้อมแแต่ดว้ยดย้อมไม่มี ใน
 ทน เนะนางงาม ผู้ตะโพกอันผงผาย เจ้าย้อม
 หวัเราะในกาลน^{๕๓} ทำไมหนอ ๆ

แนะสนักขังจอก ผู้พาล ผู้มีปัญญาทราชม ชาติขัมพู
กะ เจ้าเป็นผู้มีปัญญาน้อย เสื่อมแล้ว จากปลาด้วย
จากชนเนื้อด้วย ย่อมชบเซ้า ดูจอนว่าคนกำพร้า ฯ

โทษอันบุคคลพึงเว้น แห่งชนทั้งหลายเหล่านี้ อัน
บุคคลเห็นได้ง่าย ส่วนโทษอันบุคคลพึงเว้น ของตน
อันบุคคลเห็นได้ยาก เจ้านั้นเที่ยว เสื่อมแล้วจาก
ผัวด้วย จากชายชู้ด้วย ย่อมชบเซ้า แม้มักว่าเรา ฯ
ข้าแต่ท่านขัมพูกะ ท่านย่อมพูดฉันใด ข้าแต่ท่าน
มิกราช เรื่อยน้อมเป็นฉันนั้น ฉันไปแล้วจากทณ
จักเป็นหญิงไปตามซึ่งอำนาจแห่งผัวแน่ ฯ

บุคคลใด ยื่อนำไป ซึ่งภานะอันบุคคลทำแล้ว
ด้วยดินได้ บุคคลนั้น ยื่อนำไป แม้ซึ่งภานะอัน
บุคคลทำแล้วด้วยกัสะได้ บาปอันเจ้ากระทำแล้ว
นั้นเที่ยว เจ้าจักกระทำอย่างนั้นแม้อีก ดังนี้

ให้พิสดารแล้ว ครั้นแล้วว่า จุพทบุคคลบัณฑิต ในกาดนั้น ได้
เป็นเชอ หญิงนั้นได้เป็นนางกุมาริกานี้ ในกาดนี้ เทวดาผู้พระราชอาพระ
นามว่าดักกะผู้มาด้วยโดยรูปแห่งสุนัขจิ้งจอก กระทำซึ่งความกตัญญู
หญิงนั้นเป็นเรือนนเที่ยว ดังนี้ ครั้นด้นแล้วซึ่งภิกษุเห็นว่า หญิงนั้น
ปลงลงให้พิณาดแล้ว ซึ่งบัณฑิตผู้เป็นยอดในชมพูทวีปทั้งสี่ จากชีวิต
ด้วยความดีเนหาในบุรุษคนหนึ่ง อันตนเห็นแล้วในกาดครุหนึ่งนั้น ด้วย

ประการนั้น^๕ แห่งภิกษุ^๕ เจอจงตัดซึ่งคันหาของเขอนันปรารภซึ่งหญิง
 นนเกิดแล้ว^๕ อยู่เกิด^๕ ดง^๕ เมื่อจะทรงแต่ดงซึ่งกรรมยังชนไป^๕ ได้รัต
 แล้วซึ่งพระคาถาทงหลายเหล่านี้^๕

แปลโดยอรรถ

คันหา^๕ ย่อมเจริญยิ่ง^๕ แก่สัตว์ผู้ถูกวิตรบกวน^๕ ผู้มีรา
 คะกล้า^๕ ผู้เห็นตามว่างาม^๕ สัตว์นั้นแล^๕ ย่อมทำเครื่อง
 ผูกให้มัน^๕ ส่วนบุคคลใด^๕ ยินดีในธรรมเป็นที่เข้า
 ไปสงบแห่งวิตรก^๕ เป็นผู้มั่งคั่งทุกเมื่อ^๕ ย่อมยังอสุภ
 ให้เกิดได้^๕ บุคคลนั้นแล^๕ ย่อมกระทำให้สิ้นไป^๕ บุคคล
 นั้นย่อมตัดเครื่องผูกแห่งมารได้^๕ ดังนี้ ๑

ประชุมบทเหล่านี้^๕ บทว่า ผู้ถูกวิตรบกวน^๕ นั้น โดยอรรถว่า
 อนวิตรก^๕ ๓ มี กามวิตรกเป็นต้น^๕ ย่ำ^๕ แล้ว ๑ บทว่า ผู้มีรา^๕ คะกล้า^๕ นั้น คือ
 มีราคะหนา^๕ ๑ บทว่า ผู้เห็นตามว่างาม^๕ นั้น โดยอรรถว่า^๕ ชื่อว่าผู้เห็น
 ตามว่างาม เพราะมีใจย้ายไปในอารมณ์ที่ชอบใจ ด้วยอำนาจแห่งความ
 ถิธ^๕ มีถิธซึ่งนิมิตต์อันงามเป็นต้น ๑ บทว่า คันหาเป็นต้น^๕ นั้น โดย
 อรรถว่า^๕ ในคุณสมบัติมีฉานเป็นต้น^๕ แม้อย่างหนึ่ง^๕ ย่อมไม่เจริญแก่
 สัตว์เช่นนั้น^๕ คันหาอันเป็นไปในทางทวาร ๖ ย่อมเจริญยิ่งแก่สัตว์เช่น
 นั้นโดยแท้ ๑ บทว่า นินฺเด^๕ นั้น โดยอรรถว่า^๕ บุคคลนั้นแล^๕ ชื่อว่า
 ย่อมกระทำซึ่งเครื่องผูกคือคันหาให้มัน^๕ ๑ บทว่า ในธรรมเป็นที่
 เข้าไปสงบแห่งวิตรก^๕ นั้น โดยอรรถว่า^๕ ในฉานมั่งคั่งเป็นอารมณ์ ๓๐
 ในปฐมฉานที่ท่านกล่าวว่าเป็นธรรมเป็นที่เข้าไปสงบแห่งมิจฉนาวิตรก ๑

บทว่า ผู้มีสติทุกเมื่อ^๕ นั้น โดยอรรถว่า บุคคลใด เป็นผู้มีสติใน
ปฐมฌาน^๕ ชื่อว่าเป็นผู้มีสติ เพราะมีสติเข้าไปตั้งอยู่เป็นนิตย์ ย่อม
ยังฌานมีอัสสภเป็นอารมณ์นั้นให้เกิดได้ ๖ บทว่า ย่อมกระทำให้
สิ้นไปนั้น โดยอรรถว่า ภิกษุ^๕ จกกระทำซึ่งตนหาอันจักบังเกิดขึ้นใน
ภพ ๓ ให้ไปปราศ ๖ บทว่า ซึ่งเครื่องผูกแห่งมาร^๕ นั้น โดยอรรถ
ว่า ภิกษุ^๕ จกตัดแม้ซึ่งเครื่องผูกแห่งมาร คือวัฏฏะเป็นไปในภูมิ ๓ ๖

เรื่องมาร

ภาค ๘ หน้า ๔๗๗-๔๘๙

พระค้ำดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวันทรงปรารภมาร ตรัส
พระธรรมเทศนานี้มาเริ่มต้นว่า นิรุจิ อโศก^๕ ดังนี้ ๖
ความพิสดารว่า วันหนึ่งเวลาดาบพระเถระหลายรูปเข้าไปสู่พระ
เชตวันมหาวิหาร ไปสู่ที่อยู่ของพระราหุลเถระ ได้ทำนอกแล้ว ๖ ท่าน
ไม่เห็นที่อยู่ในที่อื่น ไปนอนที่หน้ามุขพระคันชก^๕ ฐิของพระคถาคต ๖ เวลา
นั้นท่านบรรลพพระอรหัตต์แล้วยังไม่ได้พิจารณา ๖ มารผู้ตั้งอยู่ในภพชื่อว่า
วธ^๕ วธ^๕ ดัน^๕ เทยวเห็นท่านพระราหุลนอนอยู่^๕ ที่หน้ามุขพระคันชก^๕ ฐิ คิดว่า นว
มืออันแทงใจของพระธมมะโคตม^๕ นอนอยู่นอก ตัวพระธมมะโคตม
บรรทมในพระคันชก^๕ ฐิ เมื่อเราบคนนวม^๕ จกเป็นอนันต^๕ บคนต^๕ ทาน^๕ ดง^๕ น^๕
เขาเนรมิต^๕ เสด^๕ เป็นพระยาช้างใหญ่ มารัดกระหม่อม^๕ พระเถระด้วยวง

๑. ประโยชน์นี้แปลเมื่อเป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ ๖

ร้องดูจนกกระเรียนด้วยเสียงใหญ่ ๆ พระคำสดาบรรหมอยู่ในพระคันชกุ
ฏทรงทราบความทชางนั้นเป็นมารตรัดว่า ดูก่อนมารแม่มารเซ่นท่านดง
แด่นักไม่อาจยังภัยให้เกิดชนแก่บุตรของเราได้ เพราะบุตรของเราไม่มี
ความส่ดุ้งมีต้นหาปราศไปแล้ว มีความเพียรใหญ่ มีปัญญาใหญ่ดงนี้
แล้วได้ตรัดพระคาถาเหตวน ความว่า -

ผู้ถึงที่สุดแล้ว ไม่มีความส่ดุ้ง มีต้นหาปราศไป
แล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องขวนใจ ตัดลูกศรในภพได้
แล้ว ร่างกายของท่านมีในที่สุด ท่านมีต้นหา
ปราศไปแล้ว ไม่มีเครื่องยึดถือ ผู้ฉลาดในนิรุตติและ
บท รู้จักความประชุมแห่งอักษระทั้งหลายรู้จักเบื่อง
ต้นและเบื่องปลายด้วย ท่านมีสัระตั้งอยู่ในที่สุด
บัณฑิตกล่าวว่า มีปัญญาใหญ่ เป็นมหาบุรุษ ดงนี้ ๆ

ประชุมบทเหตวนน บทว่า ผู้ถึงที่สุดแล้ว ดงน นน ความว่า
พระอรหตชอว่าที่สุดของบรรพชตในพระคำสดนาน ผู้ถึงที่สุดนนแล้ว ๆ
บทว่า ไม่มีความส่ดุ้งดงน นน คือไม่ส่ดุ้ง เพราะไม่มีเครื่องส่ดุ้ง
ในภพในมีราคะเป็นต้น ๆ บทว่า ตัดลูกศรในภพได้แล้ว นนคือ
ตัดลูกศรที่จะให้ไปสู่ภพทงต้นใดแล้ว ๆ บทว่า สมุสสโย นนความ
ว่า กายของท่านมีในที่สุด ๆ บทว่า ไม่มีเครื่องยึดถือ นน คือหมด
เครื่องยึดถือในชนชเป็นต้น ๆ บทว่า ผู้ฉลาดในนิรุตติและบทนนคือ
ผู้ฉลาดในปฏิสัมภทาแม่ทง & คือในนิรุตติและบทอันเหตอ ๆ บทว่า รู้
จักความประชุมแห่งอักษระทั้งหลายรู้จักเบื่องต้นและเบื่องปลาย

ด้วย นน โดยอรรถว่า รุจกัหมวคอกัขระคือความประชุมแห่งอักษะทง
 หตาย และรอกัขระเบองปลายด้วยอักษะเบองคณ รุจกอกัขระเบอง
 คณ ด้วยอักษะเบองปลายด้วย ฯ เมื่อเบองคณปรากฏ แม่ทามกลาง
 และที่สุดจะไม่ปรากฏ ฎรู้ได้ว่าเป็นทามกลางแห่งอักษะเหล่าน นเป็น
 ที่สุดคณ ขอวารอกัขระเบองปลายด้วยอักษะเบองคณ ฯ เมื่อที่สุดปรา
 กฏ แม่เบองคณและทามกลางจะไม่ปรากฏฎรู้ได้ว่าเป็นทามกลาง
 ของอักษะเหล่าน นเป็นเบองคณคณ เมื่อทามกลางปรากฏ แม่เมื่อ
 เบองคณและที่สุดจะไม่ปรากฏ ฎรู้ได้เหมือนกันว่า นเป็นเบองคณแห่งอักษะ
 เหล่านนเป็นที่สุดคณขอวารอกัขระเบองคณด้วยอักษะเบองปลายฯ
 บทว่าผู้มีปัญญาใหญ่ นนโดยอรรถว่า ท่านมีลัทธิระตั้งอยู่ในที่สุดแล้ว
 บัณฑิตกล่าวว่าผู้มีปัญญาใหญ่ เพราะประกอบด้วยปัญญาอันกำหนด
 คุณใหญ่ คืออรรถ ธรรม นิสิตติ ปฏิภาณ และธรรมมคตชนนเป็นคณ
 และว่าเป็นมหาบุรุษ ด้วยความเป็นผู้มีจิตตัพพะแล้วเพราะพระบาถว่า ดู
 กอนธารบุตร เรากดาวุฒมจิตตัพพะแล้วแล้วว่าเป็นมหาบุรุษคณ ฯ
 ในที่สุดเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุดูกตตรมตมได้ด่าบค
 ติผลเป็นคณ ฯ ส่วนมารผู้มีบาปทราบว่า พระลัณณะโคตมทรงรุจก
 เราดงนแล้ว หายไปในที่นเอง คณนเด ฯ

เรื่องมาร จบ

เรื่องพระภิกษุ ๕ รูป

ภาค ๘ หน้า ๔๙๑-๔๙๔

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภพระภิกษุ ๕ รูปตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า จกขุณา สวโร สาธุ ดังนี้ ฯ

ได้ยินว่า ในพระภิกษุ ๕ รูปนั้น รูปหนึ่ง ๆ รักษาถวาร ๕ มีจักขุถวาร เป็นต้น รูปละถวาร ฯ ครั้นวันหนึ่งประชุมกันเถียงกันว่า ฉันทรักษาถวารที่รักษาได้ยาก ๆ ฉันทรักษาถวารที่รักษาได้ยากดังนี้แล้ว กล่าววาทะทางหลายทอดถามพระศาสดาจักทราบเรื่องนี้ ดังนี้ แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลถามว่าพระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์รักษาถวารมีจักขุถวาร เป็นต้น ลำคณฺถถวารที่รักษาของตน ๆ นั้น ๆ ว่ารักษาได้ยาก ในข้าพระองค์ทั้งหลายผู้ใดหนอรักษาถวารที่รักษาได้ยากดังนี้ ฯ พระศาสดาไม่ทรงยังพระภิกษุแม้รูปหนึ่งให้น้อยใจตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถวารเหล่านั้นหมดรักษาได้ยากทั้งนั้น แต่ว่าพวกเธอจะเป็นผู้ที่ไม่สังวรในถวาร ๕ ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้ แม้ในปางก่อนพวกเธอก็ไม่สังวร เพราะไม่สังวรนั้นแหละจึงไม่ประพฤติกิเลสในโอวาทของบัณฑิต ถึงความสิ้นชีวิต ดังนี้แล้วภิกษุเหล่านั้นทูลอาราธนาว่า เมื่อไร พระเจ้าข้า ตรัสวัตถุแห่งคักกสิณชาดกให้พิสดารแล้ว ทรงแสดงคาถาที่พระมหาสัตว์ผู้ได้อภิเษกในเมือราชคฤ์ถึงความสิ้นชีพด้วย อานาจนางยักษณทั้งหลายประทับนั่งณราชอาสน์ภายใต้เศวตฉัตร ทอดพระเนตรดีริ่สมบัติของ

พระองค์ตรัสว่า ขอว่าความเพียรนี้ อนันต์ดวงทั้งหลายควรทำแท่งนั้นแล้ว
ทรงเปดงด้วยด้ามารกแห่งอุทาน^๕ ความว่า—

เพราะมันแล้วด้วยความตั้งมั่นในคำแนะนำของท่าน
ผู้ฉลาด และเพราะเราเป็นผู้ฉลาดแต่ภัย^๖ เราจึงไม่
ถึงอำนาจแห่งนางยักษ์ทั้งหลาย นั้นเป็นความสวัสดิ
จากภัยใหญ่ของเราดังนี้^{๗ ๘}

แล้วตรัสประชุมชาดกว่า แม่ในกาลนั้น พวกเข็มนมหาดเล็ก ๕
คนมีอาวูชในมือเดินทางแควด้อมพระมหาสัตว์ผู้เสด็จออกเพื่อประโยชน์
จะถือเอาซึ่งราชสมบัติในพระนครตกกิดดา เป็นผู้ไม่ตั้งวรในอารมณ์มี
รูปเป็นตนซึ่งนางยักษ์นั้นนำเข้าไป ด้วยด้ามารกแห่งทวารมีจักษุทวาร
เป็นต้น ในระหว่างทาง ไม่ประพฤติโอวาทของบัณฑิตมัวแต่อยู่ถูกนาง
ยักษ์นั้นเคียดจนถึงความสิ้นชีวิตแล้ว ส่วนพระราชผู้ตั้งวรในอารมณ์
เหล่านั้น ไม่เอื้อเฟื้อนางยักษ์นั้นมรรณะดังเทวดาแมตตามอยู่ข้าง
หลัง ๆ เสด็จถึงพระนครตกกิดดาโดยสวัสดิได้ราชสมบัติ เป็นเราเอง
ดังนี้ แล้วตรัสว่า ขออนภิกษุพึงตั้งวรทวารทั้งหมด เพราะว่าผู้ตั้งวร

๑. พระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเรื่องไว้ในพระ
มงคลวิเสสภกตา อรรถและพยัญชนะเข้ารูปนำฟัง แต่อรรถภกตาปัญญาธิรูกษาดก ท่าน
แก้อรรถตัดเป็นบาท ๆ ว่า เพราะความตั้งมั่นในคำแนะนำของท่านผู้ฉลาด และเพราะ
เป็นผู้แน่วแน่ด้วยไม่มีความกลัวและความเป็นผู้ฉลาด ๑ ประโยคพื้นเฟื่อ แต่ได้ความ
ตามเหตุผลและท้องเรื่อง ท่านว่าพระมหาสัตว์มีเครื่องราง เช่นด้ายมงคล และไม่กลัว
นางยักษ์นี้ จึงปลอดภัย และชาดกนี้ชื่อว่าปัญญาธิรูกษาดก หมายความว่า คนฉลาด ๕ คน
ได้แก้มหาตเล็กทั้ง ๕ เป็นอาหารของนางยักษ์นี้ทั้งหมด มติของพระอรรถภกตานำฟังอยู่ ๑

๒. ขุ. ชา. เอกนิปาต. ๔๓ ๑ ชาดกัฎฐกถาภาค ๒ หน้า ๓๕๒ ๑

ทวารเหตฺตานเทยว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงดังนี้ เมื่อทรงแต่ดวงธรรม
ได้ตรัสพระคาถาเหตฺตาน ความว่า —

การสังวรด้วยจักขุเป็นการดี การสังวรด้วยโสตจะเป็น
การดี การสังวรด้วยมานะเป็นการดี การสังวรด้วยชีว
หาเป็นการดี การสังวรด้วยกายเป็นการดี การสังวร
ด้วยวาจาเป็นการดี การสังวรในทวารทั้งปวงเป็นการดี
การสังวรด้วยมนะเป็นการดี ภิกษุผู้สังวรในทวารทั้ง
ปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหตฺตานบทว่า จักขุนา เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า ก็เมื่อ
ใด รูปารมณ์มาสู่คตองจักขุของภิกษุ เมื่อนั้น อันภิกษุนั้นไม่กำหนด
อยู่ในอิฏฐารมณ์ ไม่ชุ่มเคื่องอยู่ในอนิฏฐารมณ์ ไม่ยังโมหะให้บังเกิด
ขึ้นอยู่เพราะความเพ่งเล็งไม่เต็มอ เป็นผู้ชื่อว่ากระทำแล้วซึ่งสังวรคือ
การอุด การปิด การปกครอง ในทวารนั้นการสังวรด้วยจักขุเช่นนี้นั้น
แห่งภิกษุนั้น เป็นการดี ฯ นัยนเหตฺตานในทวารมิได้ศทวารเป็น
ต้น ฯ ที่จริงสังวรหรืออดสังวรยังไม่บังเกิดขึ้นในทวารมีจักขุทวารเป็น
ต้นนั้น สังวรหรืออดสังวรนั้นอันบัณฑิตย่อมได้ในวิถิแห่งชวณะต่อไปข้าง
หน้า ฯ จริงอยู่ อดสังวรเมื่อเกิดขึ้นในขณะนั้น อันบัณฑิตย่อมได้ใน
อกุศลวิถิ ๕ อย่างนี้ คือความไม่เชื่อ ความไม่อดทน ความเกียจคร้าน
ความเป็นผู้มีสติพินเพื่อน ความไม่รู้ ฯ สังวรเมื่อเกิดขึ้นในขณะนั้น อัน
บัณฑิตย่อมได้ในกุศลวิถิ ๕ อย่างนี้คือ ความเชื่อ ความอดทน ความ
เพียร สติ ความรู้ ฯ ก็ในคำว่า การสังวรด้วยกาย น อันบัณฑิตย่อม

ได้ทั้งปสาทกายทั้งโจปนกาย ๖ กายทั้งสองนัคคอกายทวารนั้นแหละ ๖ ใน
 ปสาทกายและโจปนกายนั้น สังวรหรืออสังวรตรัสไว้ในทวารคือปสาท
 กายเที่ยว ๖ แม้ในโจปนทวารคือกาย ก็ตรัสปาณาติบาต อทินนาทาน
 และมิฉฉาจาร ซึ่งมีปสาทกายนั้นเป็นวัตถุ แต่ทวารนั้น เป็นอณิกกษุไม่
 สังวรแล้ว เพราะปาณาติบาตอทินนาทาน และมิฉฉาจาร เหล่านี้ อัน
 เกิดขึ้นในอกุศลวิถีกบด้วยปสาทกายและโจปนกายนั้น เป็นอณิกกษุสัง
 วรแล้ว เพราะวิริคมีเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น อัน
 เกิดขึ้นในอกุศลวิถีกบด้วย ปสาทกายและโจปนกายนั้น ๖ โจปนวาจาอัน
 บัณฑิตยอมได้แม้ในคำว่า การสังวรด้วยวาจาเป็นการดี ๖ ทวาร
 นั้นเป็นอณิกกษุไม่สังวรแล้ว เพราะวจกรรมมีมุสาวาทเป็นต้น อันเกิดขึ้น
 กับด้วยโจปนวาจานั้น เป็นอณิกกษุสังวรแล้ว เพราะวิริคมีเจตนาเป็น
 เครื่องเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น อันเกิดขึ้นกับด้วยโจปนวาจานั้น ๖ แม้
 ในคำว่า การสังวรด้วยমনะนี้ อกุศลธรรมมีอกิษณาเป็นต้นยอมไม่
 มีกับด้วยมนะอันจากมนะคือชวณะ ก็ใหม่ในทวาร ทวารนั้นเป็นอณิกกษุ
 ไม่สังวรแล้ว เพราะอกุศลธรรมมีอกิษณาเป็นต้นอันเกิดขึ้นในขณะแห่ง
 ชวณะเป็นอณิกกษุสังวรแล้ว เพราะอกุศลธรรมมีอกิษณาเป็นต้นอันเกิด
 ขึ้นในขณะแห่งชวณะ ๖ บทว่า สาธุ สัพพตฺถ นั้น โดยอรรถว่า การสัง
 วรในทวารมีจกษุทวารเป็นต้นเหล่านั้นแต่ทั้งหมด เป็นการดี ๖ ก็โดย
 ดำดบแห่งคำเพียงเท่านี้ เป็นอันตรัสสังวรทวาร ๘ และอสังวรทวาร ๘ ๖
 ในสังวรทวารและอสังวรทวารนั้น กิษุผู้ตั้งอยู่ในอสังวรทวาร ๘ ย่อม
 ไม่พ้นจากทุกข์มีวิญญูจะเป็นมุตทั้งต้น ส่วนกิษุผู้ตั้งอยู่ในสังวรทวาร

ย่อมพ้นจากทุกข์มีวิญญูเป็นมุตแม่ทั้งมวด ด้วยเหตุนี้ จึงคิดว่า
ภิกษุผู้สัจจในทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้ ฯ

ในเวลาดาบเทสนา พระภิกษุ ๕ รูปได้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล เทสนา
ได้เป็นประโยชน์แม่แก่บริษัทที่ประชุมกันนั้นแล ฯ

เรื่องพระภิกษุ ๕ รูป จบ

ภาค ๘ หน้า ๕๑๓-๕๑๘

สตถา วิสโยชนสทมตถเก ฯ เป ฯ ปาเท วณทีสูติ ฯ

พระศาสดา ประทับนั่งอยู่ณพระเชตวันมหาวิหารในที่สุดแห่งที่
มีประมาณ ๓๒๐ โยชนนั้นเอง ทรงเห็นพวกพระภิกษุเหล่านั้นทรงกำ
หนดพระธรรมเทศนาด้วยดำมารถแห่งจริยาของพวกพระภิกษุเหล่านั้น
ทรงเปล่งพระวักมี เป็นอุจประทับนั่งตรัสอยู่ที่ตรงหน้า ได้ตรัสพระ
คาถาเหล่านี้ ความว่า —

ดูก่อนภิกษุ ภิกษุใด ผู้เลื่อมใสในศาสนาแห่งพระ
พุทธ เป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ภิกษุนั้น พึงได้บรรลุ
ซึ่งบทอันระงับแล้วเป็นที่เข้าไปสงบแห่งสังขารเป็น
สุข ดูก่อนภิกษุ เธอจงวิคเร่อน เร่อนอันเธอวิคแล้ว
จักถึงเร็ว เธอตัดราคะและโทสะได้แล้วแต่นั้นจักถึง
นิพพาน พึงตัดธรรม ๕ พึงละธรรม ๕ และพึงยังธรรม
๕ ให้เป็นยังชน ภิกษุผู้ล่วงเครื่องข้อง ๕ ได้ บัณฑิต

ย่อมกล่าวว่าเป็นผู้ข้ามโอฆะได้แล้ว ดังนั้นคุณก่อนภิกษุ
 เธอจึงเพ่งเล็งและอย่าประมาณ จิตต์ของเธออย่าหมุน
 ไปในกามคุณ เธออย่าประมาณกลั่นกินก้อนเหล็ก
 เธออย่าถูกไฟไหม้ คร่ำครวญว่านี้ทุกข์ดังนี้อยู่เลย
 ความเพ่งเล็งย่อมไม่มีแก่บุคคลที่หาปัญญามิได้ ปัญญา
 ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่เพ่งเล็ง ความเพ่งเล็งและ
 ปัญญาอยู่ในบุคคลใดบุคคลนั้นย่อมอยู่ในที่ไกลแห่ง
 นิพพานแล ความยินดีมิใช่ของมนุษย์ ย่อมมีแก่ภิกษุ
 ผู้เข้าไปสู่อาคารที่ว่างเปล่าผู้มีจิตต์สงบผู้เห็นแจ้งอยู่ซึ่ง
 ธรรมโดยชอบ ภิกษุย่อมพิจารณาความเกิดและความ
 ดับแห่งขันธทั้งหลายในกาลใด ๆ ย่อมได้ปีติและปรา
 โมทย์ในกาลนั้น ๆ นั้นเป็นอมตะของท่านผู้รู้แจ้งทั้ง
 หลาย ความปกครองอินทรีย์ ความสันโดษ และความ
 ดำรวมในพระปาฏิโมกข์ ของภิกษุที่มีปัญญาในพระ
 ศาสนานี้ นั้นย่อมเป็นเบื้องต้นในอมตะนั้น เธอจง
 คบมิตรที่ดีทมิ้อชั่วอันบริสุทธิ์ เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน
 ภิกษุต้องเป็นผู้ประพฤติปฏิสันถาร ต้องเป็นผู้ฉลาด
 ในอาจารย์ เธอเป็นผู้มากด้วยความปราโมทย์ โดย
 อาการนั้น จะกระทำซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ได้ ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหล่านั้น บทว่า มีปกติอยู่ด้วยเมตตา นั้น โดยอรรถว่า
 แม้ผู้กระทำความในเมตตากรรมฐาน แม้ผู้ยังคิกขณและจตุกกขณ

ให้เกิดด้วยอำนาจแห่งเมตตาคืออยู่แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วย
 เมตตานั้นเทียว ฯ บทว่า ผู้เลื่อมใสแล้ว นั้น โดยอรรถว่า ก็ภิกษุ
 ไตเป็นผู้เลื่อมใสได้แล้วก็อุปโลกปฐาปะได้อีกในคำสนาแห่งพระพุทธ ฯ คำว่า
 บทอันระงับแล้วนั้น เป็นชื่อแห่งพระนิพพาน อธิบายว่า ความจริงภิกษุ
 เช่นนี้ยอมถึงกับ คือได้บรรลุนิพพานที่ได้ชื่อว่าส่วนอันระงับแล้ว ชื่อ
 ว่าเป็นที่เข้าไปสงบแห่งสังขาร เพราะสังขารทั้งปวงสงบแล้ว ชื่อว่าสุข
 เพราะเป็นสุขอย่างยอดเยี่ยม ฯ คำว่า ลูก่อนภิกษุ เธอจงวิตเรอ
 นี้ นั้น โดยอรรถว่า ลูก่อนภิกษุ เธอจงนึกนึกมัจฉาวิตกทั้งที่อยู่ ชื่อ
 ว่าจงวิตเรอนคือได้แก่อกตภาพ ฯ คำว่า เรอนอนเธอวิตแล้วจักถึง
 เรว นั้น อธิบายว่า เหมือนอย่างเรือที่เต็มไปด้วยน้ำปกติในมหาสมุทร
 ชื่อว่าอนเธอวิตแล้ว เพราะเขาปิดช่องแล้ววิตน้าออก เป็นเรือเบาไม่จม
 ในมหาสมุทร ย่อมถึงท่าได้เร็วฉนั้นใด แม่เรือคืออกตภาพอันเต็มด้วย
 น้าคือมัจฉาวิตกของเธอก็นั้นนั้น ชื่อว่าอนเธอวิตแล้ว เพราะเธอปิด
 ช่องมัจฉาทวารเป็นต้นด้วยสังวร แล้ววิตน้าคือมัจฉาวิตกที่เกิดขึ้นได้
 จักเป็นเรือเบา ไม่จมในสังสารวัฏฏ์ ถึงนิพพานได้เร็ว ฯ บทว่า ตัด
 ได้แล้วนั้น อธิบายว่า จงตัดเครื่องผูกคือราคะและโทสะ ตัดเครื่อง
 ผูกเหล่านี้ได้แล้วเป็นผู้ถึงพระอรหัตต์ แท้ นั้น คือว่าในกาลเป็นต้น
 ค่อยไป จักถึงพระนิพพานชื่อนุปาติได้ ฯ คำว่า ฟังตัดธรรม
 ๕ นั้น อธิบายว่า ฟังตัดโอรัมภากียสังโยชน์ ๕ ที่ยังสัตว์ให้ถึงซึ่ง
 อบายเบองศา ด้วยหมวด ๓ แห่งมรรคเบองศา คือบรรพตัดเชือก
 ที่ผูกเท้าด้วยมดคณะนั้น ฯ บทว่า ฟังละธรรม ๕ นั้น อธิบายว่า

คำว่า ความเพ่งเล็งและปัญญาอยู่ในบุคคลใด นั้น โดยอรรถว่า
 ทั้งสองนั้นอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นคงอยู่ในที่ใดแห่งนิพพานนั้นเทียว
 คำว่า ผู้เข้าไปแล้วสู่อาคารที่ว่างเปล่า นั้น โดยอรรถว่า ผู้นั้นอยู่
 แล้วในโอกาสอันสงัดไหน ๆ ก็ได้ โดยไม่ละกรรมฐาน กระทำกรรม
 ฐานไว้ในใจ ฯ บทว่า มีจิตต์อันสงบแล้ว นั้น คือมีจิตต์ดับ ฯ บทว่า
 โดยชอบ นั้น โดยอรรถว่า ความยินดีที่มีใช้ของมนุษย์ คือวิปัสสนา
 แม้ความยินดีที่เป็นทพย์ คือสมาบัติ ๘ ย่อมมีคือย่อมเกิดแก่ภิกษุผู้
 เห็นแจ้งอยู่ซึ่งธรรมโดยเหตุคือโดยการณฺ์ ฯ บทว่า ย่อมพิจารณาใน
 กาลใด ๆ นั้น โดยอรรถว่า เมื่อทำกรรมในอารมณฺ์ ๓๘ หรือเมื่อ
 ทำกรรมในกรรมฐานเฉพาะที่ตนชอบใจ ชื่อว่าย่อมพิจารณาโดยอาการ
 ใด ๆ หรือในกาลมีปุเรกัตต์เป็นต้นกาลใด ๆ เฉพาะที่ตนชอบใจ
 แล้ว ฯ บทว่า ซึ่งความเกิดและความดับ นั้น โดยอรรถว่า ซึ่งความ
 เกิดด้วยลักษณะ ๒๕ และความดับด้วยลักษณะ ๒๕ เหมือนกัน แห่ง
 ชนธฺ์ ๕ ฯ บทว่า ซึ่งปติและปราโมทย์ นั้น โดยอรรถว่า เมื่อพิ
 จารณาความเกิดและความดับแห่งชนธฺ์ทั้งหลายอย่างนี้ ย่อมได้ปติอัน
 เกิดแต่กรรมและปราโมทย์อันเกิดแต่กรรม ฯ บทว่า เป็นอมตะนั้น
 โดยอรรถว่า นั้น คือปติและปราโมทย์อันเกิดขึ้นในเมื่อนามรูปเป็นไปกับ
 ด้วยปัจจัยเกิดปรากฏแจ่มแจ้ง ชื่อว่าเป็นอมตะได้ทีเดียว ของท่านผู้รู้
 แจ่มคือท่านที่เป็นบัณฑิตทั้งหลาย เพราะเป็นเหตุให้ถึงอมตมหานิพพาน ฯ
 คำว่า นี้เป็นเบื้องต้นในอมตะ นั้น โดยอรรถว่า นี้เป็นฐานะเบื้องต้น
 ต้นในอมตะนั้น ฯ บทว่า อธิ พลฺลสฺส นั้น โดยอรรถว่า แห่งภิกษุผู้เป็น

บันทึกในพระคำสอนว่า วารนี้จะทรงแต่งตั้งฐานะเบื้องต้นที่พระองค์ทรง
ไว้ว่าอาทนน จึงตรัสว่า ความปกครองอินทรีย ดั่งนี้เป็นต้นว่า ความจริง
ปารัตนาศักดิ์ & ชื่อว่า ฐานะเบื้องต้นว่า ประชุมบทเหตุนั้น ความดำริวม
อินทรีย ชื่อว่าความปกครองอินทรียว่า ความสันโดษในปัจจุบัน & ชื่อว่า
ความสันโดษว่าด้วยบทว่า ความสันโดษ นั้น ตรัสทั้งอาชวะปารัตนาศักดิ์
และปัจจุยสันนิตศักดิ์ ๑. ความเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศักดิ์ใหญ่
ที่สุด คือพระปาฏิโมกข์ ตรัสด้วยบทว่าความสังวรในพระปาฏิโมกข์ ๑
คำว่า จงคบมิตตทัตติ นั้น โดยอรรถว่า เว้นภัยที่ไม่สมควร ผู้
การงานอันทอดทิ้งแล้ว คบมิตตทัตติ ทชอวามอาชวะอันบริสุทธิ เพราะ
มีชีวิตเป็นสาระ ชื่อว่าไม่เกียจคร้าน เพราะอาศัยกำลังแข็งเตียงชีวิต ๑
บทว่า พึงเป็นผู้ประพฤติปฏิสันถาร นั้น โดยอรรถว่า ชื่อว่าพึงเป็นผู้
ประพฤติปฏิสันถาร คือกระทำการปฏิสันถาร เพราะมีความประพฤติ
สมบูรณ์ด้วยอามิตตปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถาร ๑ บทว่า เป็นผู้
ฉลาดในอาจาระนั้น อธิบายว่า แม้ศักดิ์ชื่อว่าอาจาระ แม้วัดตปฏิกัตติ
ก็ชื่อว่าอาจาระ พึงเป็นผู้ฉลาดเฉลียวในอาจาระนั้น ๑ คำว่า เป็นผู้มาก
ด้วยความปราโมทย์โดยอาการนั้น นั้น โดยอรรถว่า เธอเป็นผู้มาก
ด้วยปราโมทย์โดยอาการนั้น คือโดยปราโมทย์อันเกิดแต่ธรรมซึ่งบัง
เกิดขึ้นแต่ความประพฤติปฏิสันถารและความเป็นผู้ฉลาดในอาจาระ จัก
กระทำที่สุดแห่งวิญญูทุกขแม้ทั้งต้นได้ ๑

ประชุมคาถาทรงหลายที่พระคำสอนทรงแต่งตั้งอย่างนี้ นี้ ใน
เวลาที่จบพระคาถาหนึ่งคาถาหนึ่ง ภิกษุร้อยหนึ่งร้อยหนึ่ง ได้บรรลุมรรค

อรหัตต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ในสถานที่ตนนั่ง ๆ อยู่แล้วนั้น เหาะ
 ขนด้าอากาศ ภิภษุเหต้านนทงหมดดวาทางกันดาร ๓๒๐ โยชน์โดยทางอา
 กาศนทวาทบงคมพระบาทยุคล ชมพระดรรชนีมววรรณคจวรรณแห่ง
 ทอองคางของพระตถาคตเจ้าอยู่ดงนแด ฯ

เรื่องพระสารีบุตรเถระ

ภาค ๘ หน้า ๕๔๘-๕๕๑

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารี
 บุตรเถระ ได้ตรัสพระธรรมเทศนานี้คำเริ่มต้นว่า น พราหมณสสุ
 ดงน ฯ

ได้ยินว่า ในสถานที่แห่งหนึ่ง คนเป็นอันมากได้สนทนาศรรเสริญ
 คุณของพระเถระว่า แม่ พระผู้เป็นเจ้าของพวกเราประกอบด้วยกำลัง
 ษณติ เมื่อคนเหล่าอื่นด้าอยู่หรือประหารอยู่ แม่ดักว่าความโกรธก็
 ไม่มี ฯ ครังนั้น พราหมณมิจฉาติฏฐิคนหนึ่งถามว่า ท่านที่ไม่โกรธ
 นั้นคือใคร ฯ พระเถระของพวกเรา ฯ คนที่ให้โกรธจักไม่มี (กระมัง) ฯ
 พราหมณ ษอนนหามิได้ ฯ ถ้าอย่างนั้น เราจักให้โกรธ ฯ ถ้าท่าน
 อาจ ท่านจงให้โกรธ ฯ พราหมณนทถว่า เอา เราจกรู้กิจที่เรา
 พังทำดงนแด ฯ เห็นพระเถระผู้เข้าไปเพื่อภิกษา เดินไปโดยด้นเบื่อง
 หดง ได้ให้ประหารด้วยฝ่ามืออย่างแรงที่ท้ามกลางหดง ฯ พระเถระมิได้
 เหลียวดู ว่านี่เรื่องอะไรกันเลยเดินไปแล้ว ฯ ความร้อนได้เกิดขึ้นทั่ว

ดัชนีของพราหมณ์ ๑ พราหมณ์นั้น ดำริว่า แม่พระผู้เป็นเจ้าผู้มีบุญ
 ด้วยคุณดังนี้ พุบดงณบาทมุตแห่งพระเถระกล่าวว่า ขอพระคุณเจ้า
 จงอดโทษแก่ข้าพเจ้า เมื่อพระเถระกล่าวว่าเรื่องอะไรกัน ก็กล่าวว่า
 ข้าพเจ้าประหารพระคุณเจ้าเพื่อต้องการทดทวง พระเถระกล่าวว่าจง
 สงบ นนิตโทษแก่ท่าน ๑ พราหมณ์ก็กล่าวว่า ถ้าพระคุณเจ้าอดโทษ
 แก่ข้าพเจ้า ขออาราธนาให้รับภิกษาในเรือนของข้าพเจ้าดังนี้แล้วรับ
 บาตรของพระเถระ ๑ แม่พระเถระก็ให้บาตร ๑ พราหมณ์นำพระเถระ
 ไปเรือน อังคาส์แล้ว ๑ ประชาชนโกรธกล่าวว่า พราหมณ์นี้ประหาร
 พระผู้เป็นเจ้าของเราผู้หาโทษมิได้ ความพินาศจากทิศตะย้อมไม่มี
 แก่พราหมณ์ เราทั้งหลายจักฆ่าพราหมณ์ ในทันทีด้วยดงนี้แล้ว
 มีเครื่องประหารมาก่อนดินและท่อนไม้เป็นต้นในมือ ยืนอยู่ณประตูเรือน
 ของพราหมณ์ ๑ พระเถระเมื่อถูกไป ได้ให้บาตรในมือแก่พราหมณ์ ๑
 ประชาชนเห็นพราหมณ์เดินไปกับพระเถระกล่าวว่า พระคุณเจ้า จงรับ
 บาตรของพระคุณเจ้า ให้พราหมณ์กลับ ๑ ดูก่อนอุบาสกทั้งหลาย
 นี้เรื่องอะไรกัน ๑ พระคุณเจ้าถูกพราหมณ์ประหาร ข้าพเจ้าทั้งหลาย
 จักรู้ทิศที่พึงกระทำแก่พราหมณ์ ๑ พราหมณ์ประหารท่าน
 ทั้งหลายหรือประหารฉัน ๑ ประหารพระคุณเจ้า ๑ พระเถระกล่าวว่า
 แก่ประหารฉัน ให้ฉันอดโทษแล้ว ท่านทั้งหลายไปกันเถิดดังนี้ ตั้ง
 คนเหต่านนั้นไปแล้ว ให้พราหมณ์กลับ ท่านไปวัด ๑ ภิกษุทั้งหลาย
 ยกโทษว่า นี้เรื่องอะไรกัน พระดำริบุตรเถระถูกพราหมณ์ได้ประหาร
 ในเรือนพราหมณ์นั้นด้วย ๑ รับภิกษาแล้วมา จำเดิมแต่กาลที่พระ

เถระถูกประหาร คราวนี้พราหมณ์จักไม่เกรงใคร ๆ จักตีกษุณ^๕ ๆ
 เด่น ๆ พระศาสดาได้ถามว่า ดูก่อนนิกษุ^๕ทงหลาย บัดนี้^๕
 พวกเขอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อ^๕นิกษุ^๕เหล่านั้นกราบทูลว่า
 ด้วยเรื่อง^๕นี้ ครั้น^๕ว่า ดูก่อนนิกษุ^๕ทงหลาย พราหมณ์^๕ชื่อว่าประหาร
 พราหมณ์^๕ไม่มี จัก^๕มีแต่พราหมณ์^๕ดมณะถูกพราหมณ์^๕คฤหัสถ์^๕ประหาร
 ชื่อว่าความ^๕โกรช^๕น้อย^๕ถึงความ^๕เพิกถอนด้วยอนาคามี^๕บรรค^๕ดังนี้ เมื่อ
 ทรง^๕แต่งตั้ง^๕ธรรม ได้^๕ตรัส^๕พระคาถา^๕นี้ ความว่า—

พราหมณ์^๕ไม่^๕พึง^๕ประหาร^๕พราหมณ์^๕ ไม่^๕พึง^๕แก้^๕แค้น^๕เขา
 เรา^๕ติเตียน^๕คน^๕ที่^๕รังแก^๕พราหมณ์^๕ คน^๕ใด^๕แก้^๕แค้น^๕แก้^๕คน
 ที่^๕รังแก^๕ เรา^๕ติเตียน^๕คน^๕นั้น^๕ยิ่ง^๕กว่า^๕คน^๕ที่^๕รังแก^๕ การ^๕ห้าม^๕
 ใจ^๕จาก^๕สภาพ^๕เป็น^๕ที่^๕รัก^๕แห่ง^๕ใจ^๕ใด การ^๕ห้าม^๕นั้น^๕ของ
 พราหมณ์^๕ ไม่^๕ใช่^๕ความ^๕ดี^๕เล็กน้อย^๕ (ตาม^๕อรรถ^๕กถา)
 ใจ^๕เบียด^๕เบียน^๕ย่อม^๕กลับ^๕จาก^๕วัตถุ^๕ใด ๆ ทุก^๕ข้อย^๕อม^๕สงบ
 จาก^๕วัตถุ^๕นั้น ๆ เทียบ^๕ ดังนี้ ๆ

ประชุม^๕บท^๕เหล่านั้น^๕ บท^๕ว่า (น) ปหเรย^๕ย นัน โดย^๕อรรถ^๕ว่า
 พราหมณ์^๕ซึ่ง^๕นาค^๕พร^๕ู้^๕อยู่^๕ว่า^๕เรา^๕เป็น^๕ดังนี้ ไม่^๕พึง^๕ประหาร^๕พราหมณ์^๕
 ซึ่ง^๕นาค^๕พร^๕ู้^๕หรือ^๕พราหมณ์^๕อื่น ๆ บท^๕ว่า นาส^๕ส มุญ^๕เจถ นัน โดย^๕อรรถ^๕ว่า
 พราหมณ์^๕ซึ่ง^๕นาค^๕พร^๕ู้^๕ที่ถูก^๕เขา^๕ประหาร^๕เม^๕นั้น ไม่^๕พึง^๕แก้^๕แค้น^๕แก้^๕เขา^๕คือ^๕ผู้^๕ที่
 ประหาร^๕แล้ว^๕ยืน^๕อยู่ โดย^๕อธิบาย^๕ว่า ไม่^๕พึง^๕ทำ^๕ความ^๕โกรช^๕ใน^๕เขา ๆ บท^๕ว่า
 ธิ พราหม^๕ณ^๕ส^๕ส นัน โดย^๕อรรถ^๕ว่า เรา^๕ติเตียน^๕คน^๕ที่^๕รังแก^๕พราหมณ์^๕
 ซึ่ง^๕นาค^๕พร^๕ู้ ๆ บท^๕ว่า ตโต ธิ นัน โดย^๕อรรถ^๕ว่า ก็^๕บุคคล^๕ใด ประหาร^๕ตอบ

ซึ่งบุคคลผู้ประหารนั้น ชื่อว่าปล่อยเวรไปในเบื้องบนเขา เราคิดเทียบ
 บุคคลนั้น แมกว่าบุคคลที่รังแกนั้นเทียว ฯ บทว่า เอตทกิลฺลิจิ เสยฺโย
 นั้น โดยอรรถว่า การไม่ด่าตอบคนที่ด่า หรือการไม่ประหารตอบคนที่
 ประหารของพระชินาสัพโต นั้นไม่ใช่ความประเสริฐน้อยหนึ่ง คือ
 ว่าไม่ใช่ความประเสริฐเล็กน้อยของพราหมณ์ชินาสัพพนั่น อธิบายว่า
 เป็นความประเสริฐอย่างยิ่งโดยแท้ทีเดียว ฯ บทว่า ยทา นิเสธ
 มนโส ปิเยหิ นั้น โดยอรรถว่า จริงอยู่ ความโกรธที่เกิดขึ้นของ
 บุคคลผู้มักโกรธ ชื่อว่าสภาพเป็นตรรกแห่งใจ ก็บุคคลผู้มักโกรธนั้น
 ย่อมประทุษร้ายได้แม้ในมารดาบิดา แม้ในรัตนมีพระพุทธเป็นต้น
 ด้วยสภาพเป็นตรรกแห่งใจนั้น เพราะฉะนั้น การห้ามใจ คือการข่ม
 จิตที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจความโกรธ จากสภาพเป็นตรรกแห่งใจเหตุนั้น
 ของบุคคลผู้มักโกรธนั้นใด ไม่ใช่ความประเสริฐเล็กน้อย ฯ บทว่า
 หีสมนโน นั้น แปลว่า ใจโกรธ ใจโกรธนั้น ของบุคคลผู้มักโกรธนั้น
 ถึงความเพิกถอนอยู่ด้วยอนาคามีมรรค ชื่อว่าย่อมกดับจากวัฏฏใด ๆ ฯ
 บทว่า ตโต ตโต เป็นต้นนั้น โดยอรรถว่า ทุกข์ในวัฏฏะทั้งต้น ย่อม
 กดับจากวัฏฏนั้น ๆ เทียว ฯ

ในเวลาดาบเทสนา คนเป็นอันมากได้บรรลุดอกุตตรผลมีได้ดา
 บัคคิผลเป็นต้น ดังนี้แล ฯ

เรื่องพระดำรัสบุตรเกราะจบ

เรื่องพระมหาปชาบดีโคตมี

ภาค ๘ หน้า ๕๕๑-๕๕๒

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงปรารภพระมหา
ปชาบดีโคตมี ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า ยสฺส กาเยน
คิงน ๑

ความย่อว่า พระมหาปชาบดีโคตมีพร้อมด้วยบริวาร รับครุ
ธรรม ๘ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติเพราะวัตถุที่ยังมิได้บังเกิด
ขึ้น คือบุรุษที่ปกตชอบประดับรับพวงดอกไม้ทั้งดงามฉะนั้น ได้
อุปสมบทแล้ว ๑ พระอุปัชฌายะหรือพระอาจารย์ของ พระมหา
ปชาบดีโคตมีนั้น ไม่มี ๑ โดยสมัยต่อไป พระภิกษุทั้งหลาย
ปรารภพระเถรผู้ได้อุปสมบทด้วยวิธีอย่างนั้น สันทนากันว่า พระอาจารย์
และพระอุปัชฌายะของพระมหาปชาบดีโคตมี ย่อมไม่ปรากฏ พระมหา
ปชาบดีโคตมี ถอนากาถายะทั้งหลายด้วยมือของตนเองคิงน ๑ ครั้น
กล่าวอย่างนั้นแล้วพากันรังเกียจ ไม่ทำอุโบสถไม่ทำปวารณากับด้วย
พระมหาปชาบดีโคตมีนั้น ๑ นางภิกษุณีเหล่านั้น ไปกราบทูลความ
นั้นแม่แก่พระศากยโคตเจ้า ๑ พระศาสดา ทรงดำริถึงภัยของนาง
ภิกษุณีเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า ครุธรรม ๘ อันเราให้แล้วแก่พระมหา
ปชาบดีโคตมี เราให้แต่เป็นอาจารย์ของท่าน เราให้แต่เป็นพระ
อุปัชฌายะของท่าน ชื่อว่าความรังเกียจไม่ควรกระทำในพระรัตนังคิ

เว้นจากทุกข์วิมมกายทุกข์วิมมเป็นต้นได้แต่บัดนี้ เมื่อทรงแต่งตั้งธรรม
ได้ตรัสพระคาถา ความว่า —

การกระทำชั่วด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ย่อมไม่มี

แก่บุคคลใด เรากล่าวบุคคลนั้นผู้สำรวมแล้ว ด้วย

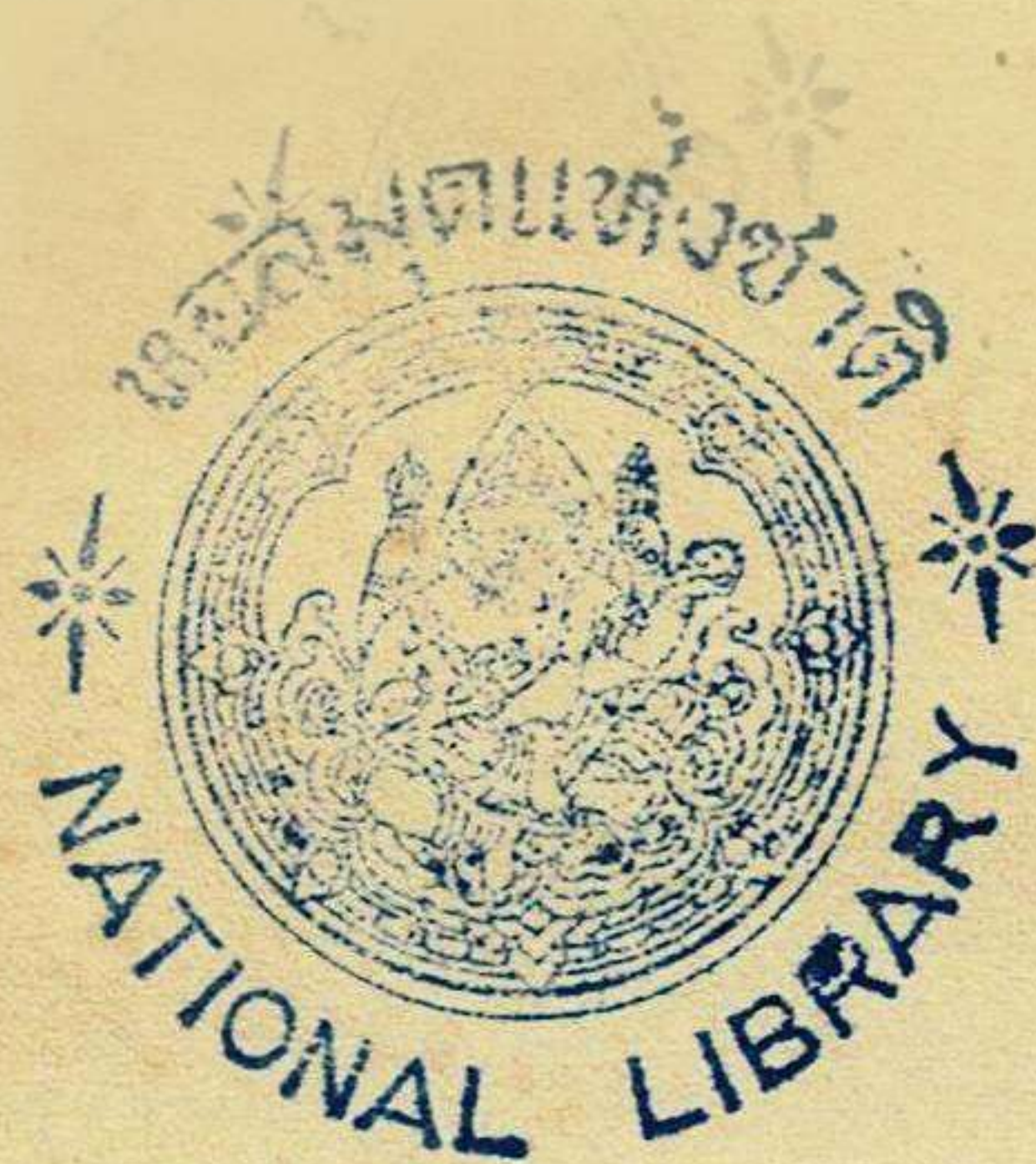
ฐานะ ๓ ว่าเป็นพราหมณ์ ดังนี้ ฯ

ประชุมบทเหตุนั้น กรรมที่มีโทษมฤตยูเป็นผล ยังอธิบายให้เป็น
ไป ชื่อว่า การกระทำชั่ว ฯ บทว่า ตีหิ จาเนหิ เป็นต้นนั้น โดย
อรรถว่า เรากล่าวบุคคลผู้ปิดทวารเพื่อประโยชน์แก่อนิหามซึ่งความ
เข้าไปแห่งทุกข์วิมมกายทุกข์วิมมเป็นต้น โดยการณ ๓ มีกายเป็นต้น
เหตุนั้นว่าเป็นพราหมณ์ ดังนี้ ฯ

ในเวธจาบเทตนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุโลกุตตรผลมีได้ดา
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แต่ ฯ

เรื่องพระมหาปชาบดีโคตม จบ

บัดนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงพระมหาปชาบดีโคตม จบ
พระมหาปชาบดีโคตม จบ มีนามเดิมว่า ปชาบดีโคตม จบ
เกิดที่เมืองสาวัตถี ประเทศอินเดีย มีบิดาชื่อ ปชาบดีโคตม จบ
มารดาชื่อ ปชาบดีโคตม จบ มีพี่น้อง ๓ คน ปชาบดีโคตม จบ
เป็นพี่คนโต ปชาบดีโคตม จบ เป็นพี่คนกลาง ปชาบดีโคตม จบ
เป็นน้องคนเล็ก ปชาบดีโคตม จบ มีพระชนมายุ ๓๕ พรรษา
เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จมาจำพรรษาที่เมืองสาวัตถี
พระมหาปชาบดีโคตม จบ ได้บังเกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า
และพระธรรม จึงได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา
และได้ศึกษาพระธรรมวินัยอย่างขยันขันแข็ง
จนได้บรรลุถึงอภิญญาสมาธิ ๔ ประการ
และได้บรรลุถึงพระอรหัตตผล

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร

นายสนั่น บุญยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์

ผู้โฆษณา

๒๕/๑/๒๔๙๕